



~~X~~ ~~X~~ ~~177~~ / ~~2~~ ~~43~~



40
25/9

2004

ՋԱՏԱԳՈՎՈՒԹԻՒՆ

ՈՒԳՂԱՓԵՌԻ ՀԱՒԵՏՈՅ

1316-44

2932

Handwritten mark

ՋԱՏԱԳՈՎՈՒԹԻՒՆ
ՈՒԳՂԱՓԵՌ ԶԵՆՆՈՅ

ԸՆԴԴԷՄ ՆՈՐԱՂԱՆԴԻՅ
ՈՐ ԸՅԵԱԳԵՐ Է

ՆՈՐԱՂԱՆԴՈՒԹԵՆԷ ԴԱՐՁԱԾ
ԱՆԴՂԱՅԻ ԱՊՊԵՏ ՄԸ

06975-4486



ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏՊԱԿԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱԲՈՒ

1844

282





Երբ որ ամենեկին չհարձուած ժամա-
նակը Աստուծոյ արդարութիւնը կամե-
ցաւ որ նորանշան պատիժ մը տայ ընդ-
հանրապէս բոլոր Եւրոպացւոց՝ իրենց զա-
նազան թուլութեանցը համար, քոլերա
ըսուած սոսկալի ժանտամահը խրկեց վրա-
նին: Խեղճ Եւրոպացիք ահուգողի մէջ
ընկած, մէկ կողմանէ Աստուծոյ ողոր-
մութիւնը կը խնդրէին, մէկ կողմանէ ալ
իրենց բժիշկներուն տարակուսանքը տես-
նելով ետէ կ'ըլլային որ իմանան թէ
Ասիացիք որ սա մահաբեր հիւանդու-
թեանը տեղեակ են՝ արդեօք լինչ գեղե-
րով ազատ կը մնան կամ կ'աղատին ան
կատաղի գազանէն. վասն զի գիտէին թէ
անիկայ հնդկաստանի մէջ ըրած սովորա-
կան ջարդերով չկըշտանալով հիմա իրենց
վրայ յարձրկեր էր աւելի կատաղութիւն:
Աւա՛ղ որ ասոր նման կը տեսնենք այս-
օրուան օրս նաև ան աստուածային պատու-

Հասը, որով արևելեան եկեղեցւոյ որդի-
 քը հողևոր մահաարածամով սկսեր են
 ջարդուիլ՝ նորազանդ կամ փռոթէսթանթ
 քարոզիչներուն վարդապետութենէն: Ա-
 սիկայ իրաւցնէ: Ժանս հիւանդութիւն
 մէջ է որ արևմտեան սուրբ եկեղեցւոյն
 մէջ երկու հարիւր տարիի չափ մեծ ջարդ-
 ընելէն ետքը, քանի գնաց հնցաւ, մաշե-
 ցաւ, ուժէ ընկաւ, և մանաւանդ աս տա-
 րիներս Աստուծոյ ողորմութեամբք և ընդ-
 հանրական եկեղեցւոյ քաջ հովիւներուն
 աշխատանքովք որէ որ սլակակու և գրեթէ
 բոլորովին վերնալու վրայ է: Բայց ան է
 ցաւալին որ աս սրածառաւ հիմա սկսեր
 է գէտ ՚ի արևելք ու Ասիա տարածուիլ.
 վասն զի այլ Եւրոպային մէջ ակող չմնաց ա-
 նոր, և իրեն բուն հայրենիքէն ալ քշուիլը
 մտակցեր է: Աս բանս այնպէս յայտնի ճըշ-
 մարտութիւն է, որ ոչ միայն ուղղափառք
 ամէն որ կը ակննեն ու կը լսեն և փառք կու-
 տան Աստուծոյ, հասպա նաև նոյն խնկնոր-
 ազանդները ցաւելով կը սլատմեն իրենց
 լրագիրներուն և ուրիշ գրուածքներուն
 մէջ:

Աս գիտնալով, մեր աղգասիրութիւնը,

և Տշմարիտ աստուած պաշտութիւնը մեր
 ազգին մէջ ծաղիկեցրնելու ջանքը՝ չեն թո-
 զուր որ լուռ կենանք այսպիսի ժամանակ-
 մանաւանդ որ արևելքի զանազան կողմե-
 րէն, ին Պօլիսէն, Տրապիզոնէն, Վարի-
 նէն, Երևանէն, և ինչուան Հնդկաստանի
 մէջ եղած ազգային առաջնորդներէն
 կը լսենք թէ պէտք չէ անտարբեր ու սպաղ-
 աչքով նայիլ մեր ազգին աս նոր թշուա-
 ռութեանը վրայ, հասլա որչափ որ կա-
 րելի է բանիւ և գրով ջանալ չարիքը խա-
 փանել, ամէն զօրաւոր դեղերը ձեռք առ-
 նել, որ աս հիւանդութենէն բռնուողնե-
 րը բժշկուին, չբռնուողները զգուշանան :

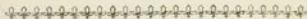
Երանի՛ թէ մեր ազգը քանի որ դեռ
 հարկաւոր գիտութիւններով չէ լուսա-
 ւորուած, Եւրոպայի մշտնութիւններն
 ալ չգիտնար, քանի որ աս հիւանդութիւ-
 նը չուներ նէ՝ ոչ հիւանդութիւնը ճանչ-
 նար և ոչ անոր դեղերուն կարօտ ըլլար :
 Բայց երբոր հիւանդութիւնը սկսեր է՝
 դեղը ուշացրնելէն ինչ շահ մանաւանդ
 թէ որչափ վտանգաւոր բան է ՚ի սկզբան
 հարկաւոր դեղն ուշացրնելը : Անոր հա-
 մար, մենք որ ամենայն հոգւով պաշտ-

սլանել կ'ուզէնք մեր սիրելի ազգը նոր-
 ազանդից մօլորութիւններէն, երբոր աչ-
 քերնիս մեր չորս դին կը դարձնենք՝ ան-
 թիւ անհամար մեծահատոր գրքեր կը
 տեսնենք, որոնց մէջ ան մօլորութիւննե-
 րը ճշմարիտ փիլիսոփայութեամբ ու խո-
 բունի աստուածաբանութեամբ մէկիկ մե-
 կիկ հերքուած ու դեանէ գեափն զարնը-
 ւած են. մէկէն կը վառուինք անոնք բոլոր
 թարգմանելու կամ անոնց նմանը շարա-
 գրելու: Բայց մեր ազգին հիմակուան հաս-
 կրցողութիւնը չափ կը դնէ մեր եռանդին,
 և առ այժմ կը հարկադրէ որ այնպիսի
 մանր գրքերն քնարենք՝ որ քիչ խօսքով,
 սլարդ սճով ու զօրաւոր սլառճառներով
 շարագրուած են, և անոնք հրատարա-
 կենք: Ասոնց մէջ ալ աւելի յարմար կու-
 գան մեր վախճանին ան գրքերը որ նոր-
 ազանդութենէ ուղղափառ դարձած ի-
 մասսաուն ու սլատուաւոր մարդիկ շարա-
 գրեր են: Ահան զի թէպէտ մեր սուրբ հա-
 լասոյ ճշմարտութիւնները ինչ կերպով
 ալ և ուսկից ալ գրուին՝ զօրաւոր են ու
 միշտ անյաղթելի, բայց տարակոյս չկայ որ
 լսողները շատ տարբեր հոգւով մտիկ կ'ը-

Նեն երբոր խօսողը կամ գրողը առաջու
րիչ հաւատքի տէր եղած ըլլայ, ու ետքը
ուղղափառութիւնն ընդունած. ան ալ
ոչ սարկի, ոչ սլատուոյ և ոչ ուրիշ մարդ-
կային շահու համար ըլեր է, հապա մեծ
քաջութեամբ ամենայն մարդկային նկատ-
մունք մէկդի թողեր է, ճշմարտութեան
սիրովը ամենայն նախաստիք աչքը առեր
է, ու գիտցեր է իմաստութեամբ գէմ կե-
նալ ան խաբէական ու մնաստակար խօսքին
որ ամէն մտլար հաւատք ունեցողները ի-
րենք զիրենք խաբելով կը զուրցեն. ք
թէ «Մէն մարդ ինչ հաւատքի մէջ որ
ծներ է՝ ան հաւատքով սէտք է մեռնի».
կամ թէ «հաւատքը փոխելը անխեղութե-
ութիւն է» և չեն մտածեր թէ աս խօսքէն
մեծ անխեղութիւն չկրնար ըլլալ մէկ
մարդու մը համար՝ որ հասկըցած ըլլայ
թէ հաւատք ըսածը ինչ բան է:

Եւ ահա նորադանդութենէ դարձած և
ուղղափառութեան սաշտական կեցած ե-
րեւելի ու իմաստուն մարդկանց մէկն է ան
անգղիացի ասպետը թէ աս գրքուկը շա-
րագրեր է: Իրեն ոճը այնչափ սարդ, ա-
նոյշ, ու միանգամայն այնպէս զօրաւոր է՝

որ ինչուան հիմա սա գիրքը զանազան լե-
զուներ թարգմանուած ու շատ անգամ
ստուած է: Ուստի մենք ալ ստարգ հայերէն
թարգմանելով՝ կը յուսանք որ օգտակար
ծառայութիւն մը ըրած կ'ըլլանք սուրբ
Եկեղեցւոյ և մեր սիրելի ազգին . և սա օ-
գուտը աւելցնենք, ու հեղինակին ապա-
ցոյցներուն աւելի հաստատութիւն տա-
լու մտքով, շատ տեղ ծանօթութեան սէս
գրինք նաև մեր ազգին սուրբ վարդապե-
տացը խօսքերէն վկայութիւններ. և կը
խնդրենք Աստուծոյ դթութենէն՝ որ ա-
նոնց արժանաւոր բարեխօսութեամբը մեր
ազգը անարատ պահուի սա չարաչար ախ-
տէն :



ՋԱՏԱԳՈՎՈՒԹԻՒՆ

ՈՒԳՂՆՓԸՈՒ ՀԵՒԸՏՈՅ

ԸՆԴԴԷՄ ՆՈՐԱՂԱՆԴԻՅ



Ա.

Օ ԱՆԱԶԱՆ տեղուանքէ ահանջս
 հասաւ, սիրելի բարեկամք իմ, թէ
 դուք շատ տխրեր ու նեղացեր էք
 որ ինչո՞ւ համար ես ձեր կողմը՝ այս-
 ինքն նորաղանդութիւնը թողուցի ու
 սուրբ և ուղղափառ հոռիմեական եկե-
 ղեցւոյ որդւոցը մէջ մտայ: Չկարծէք
 թէ ես նորաղանդից կրօնքը մէկդի
 ձգելովս՝ ձեր բարեկամութիւնն ալ
 կ'արհամարհեմ, տեսնելով որ դուք
 նեղացեր էք ինծի դէմ: Շատ փա-
 փաքելի բան է ինծի, հաւատացէք,

շատ փափաքելի բան է որ միշտ նոյն-
պէս սիրով վարուինք իրարու հետ ,
ինչպէս որ մինչև հիմա վարուեր ենք :

Աս բանս հաստատ գիտցէք , սիրել-
լիք , որ իմ աս ընտրութիւնս ամենեւին
թեթև կերպով կամ աղայական փո-
փոխամտութեամբ չէ եղած . հասոյա
շատ տարիներ վրան մտածեցի , եր-
կայն ատեն քննութիւններ ըրի , և
այնպիսի զօրաւոր պատճառներ լսե-
ցի ու կարգացի՝ որ ո՛վ որ լսէ (միայն
թէ խելք ունենայ) մէկէն ան պատ-
ճառներուն ճշմարտութեանը կրվկայէ ,
և ամենեւին նախատինք չսեպեր իրեն՝
յաղթուեցայ ըսելը : Աս չեմ ուզեր
որ վեր ՚ի վերոյ կերպով մը հաւնիք
աս իմ վրաս եղած փոփոխութեանը , և
ոչ իմ պատճառներս աղէկ մը չքննած
ինծի ներողամտութիւն ցուցընէք . մա-
նաւանդ թէ կ'աղաչեմ զձեզ որ ին-
ծի հետ իրրև դատաւոր վարուիք աս
բանս քննելու ատեն . միայն թէ ինծի
հրաման տաք՝ որ կարենամ ձեր ատեա-
նին մէջ պատկառանօք և ազատութի՛

պաշտպանել իմ անմեղութիւնս : Յուսամ որ աս գործողութիւնս այնպիսի յաջողութեամբ զլուխ կը հանեմ, որ ոչ միայն դուք ալ իրաւունք տաք իմ պատճառներուս, և պաշտպանէք զանոնք, այլ և ձեր օրինակովը հաստատէք. և ասիկայ է ահա ան զեղեցիկ ու փառաւոր յաղթանակը՝ որուն կը փափաքիմ հասնիլ այսպիսի բարեկամական վիճաբանութեամբ : Աւ որովհետև զրեթէ համար պիտի տամ իմ աս բրած գործողութեանս վրայօք ձեր առջևը, որոշեցի որ աս զբքուկիս մէջ դնեմ թէ այսպիսի հարկաւոր նիւթ մը քննելու ատեն ինչ ճամբայ բռնեցի ես, ու ինչ պատճառներով մէկդի թողուցի նորաղանդութիւր և ընդունեցայ ուղղափառ հաւատքը : Ապա զաչեմ, ուշադրութեամբ մտիկ ըրէք նախ ըսածներուս. ետքը աս մեծ նիւթիս վրայ (որուն ծայրը յաւիտենականութիւն է) այնպիսի խոհեմութիւն ու իմաստութեամբ քննութիւն ըրէք՝ ինչ խոհեմութիւն որ կը բանեցընէք

ձեր սիրիչ գործքերուն մէջ, որոնք ամէնն ալ ժամանակաւոր գործքեր են, և թէ որ աղէկ մտածելու բլլայ մէկը՝ այնպիսի գործքեր են որ ստակ մը չեն արժեր :

Բ.

Ինչպէս որ զիտէք, սիրելի բարեկամք իմ, ևս ազնուական ծնողաց որդի էի, և ունեցած դաստիարակներս ամէնն ալ նախանձայոյդ քարոզիչներ էին աւետարանական կրօնի և նորադանդութեան : (Մտանունները կուտամ հստակական կամ ուղղափառ եկեղեցւոյ հակառակ եղած ամէն կրօններուն, որպէս զի ձեր բառերը անշփոթ պահեմ :) Ազատիկուց առած կրթութութիւնս՝ աւելի սլատուաւոր ասպետի մը հարկաւոր եղած արտաքին բաներն էին, քան թէ քրիստոնէական առաքինութիւններ . բայց սզատիկուց ՚ի վեր երբեմն երբեմն միաքս կըլուսաւորուէր, և սրախ մէջ այնպիսի

սուր խայթուածներ կը զգայի, որ զիս
 շատ անհանդարտ կ'ընէին, և տարա-
 կուսի մէջ կը թողուին նորազանգու-
 թեան ճշմարիտ ըլլալուն վրայ, թէսէտ
 և անոր մէջ մեծցեր էի: Բայց երբոր
 քիչ մը տարիքս առի ու զինուորական
 կարգը անցայ և սկսայ քաղաքական գոր-
 ծողութեանց մէջ մտնել ելլել, միաքս
 ան աստիճան ընկղմեցաւ աս խեղճ ու
 զորմելի աշխարհքիս զբաղմունքներուն
 մէջ, որ խելքս միաքս միայն իմ'երկրաւոր
 բաղգս փնտուել էր, և մարդկանց առ-
 ջև որչափ որ կրնայի՝ փառք սլատիւ
 ստանալ: Բայց ողորմածն Աստուած
 ուզելով զիս ճամբայ բերել, իրեն աս-
 տուածային բարկութեան դաւաղանք
 ձեռքը առաւ, ու այնպիսի հիւանդու-
 թեամբ մը զիս զարկաւ՝ որ քանի մը
 օրուան մէջ մահուան դուռը հասայ:

Գ.

Ան խեղճութեան ատենս հողիս իր
 թմբութենէն քիչ մը արթնեցաւ. և

մահճը առջևս տեսնելով՝ ան սաստիճան վախը տիրեց սրտիս մէջ, որ սաստիկ շփոթած կ'ալէկոծէի՝ առանց որոշել կարենալու թէ ինչ հաւատքի մէջ մեռնիմ: Ինծի կ'երեւնար թէ ինչ կրօնի մէջ որ ապրեր էի՝ անով ապահով չէի կրնար մեռնիլ. և թէպէտ քարոզիչներ, ազգականներս և բարեկամներս իմ շփոթութեան սպառնալու իմանալով ինծի սիրտ կուտային որ Աստուծոյ ապաւինիմ և հաւատք ունենամ, որ միայն բաւական է, կ'ըսէին, իմ ամէն մեղքերս քաւելու, և զիս շիտակ արքայութիւն տանելու, բայց աս իրենց համոզողական խրատներով՝ մէկ կերպով մը իմ խղճմբտանքս չէի կրնար հանդարտեցընել, և այնպէս կերեւնար թէ ոտքիս մէկը դժոխքին դռնէն ներս գրեր եմ: Ան հիւանդութեանս վտանգաւոր միջոցները՝ խիստ սաստիկ ազդեցութիւններ զգացի՝ որ հոովմէական ուղղափառ եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը ընդունիմ ու անոր մէջ մեռ-

2932
 060
 9844-52
 նիմ : Բայց որովհետև քովս սուղափառ քահանայ մը չկար որ զիս համոզէր և ինձի օգնէր ան միջոցին, և մանաւանդ մարդկային նկատմունքները այնպէս միտքս պաշարած էին՝ որ շփոթեցայ և չկրցայ սիրտ ընել ու յայանել իմ խորհուրդս քովս եղած մարդիկներուն. վասն զի գիտէի թէ անշուշտ զիս պիտի մեղադրէին : Աւստի ուրիշ ճար չգտայ՝ բայց եթէ առ Աստուած գիմել խոնարհական աղօթքներով, ու պաղատելով իրեն որ զիս ան տառասպանացս մէջ իր աստուածային ատեանը չբաշէ : Խօսք առի ու երգուրնցայ, որ եթէ առողջանամ՝ մէկէն ետեւէ ըլլամ փրկութեան ճշմարիտ ճամբան գտնելու, և հաստատուն առաջադրութեամբ ճշմարտութիւնը ընդունելու, և մէկգի ձգելու իմ առջի կրօնս՝ թէ որ ճանչնամ թէ մտար է : Բնգունեցայ Աստուծմէ աս շնորհքը և առողջացայ : Չուզեցի որ մարդկանց առջև պատուաւոր ու խօսքին վրայ կեցող



մարդ ըլլամ, իսկ Աստուծոյ առջևը
ուխտադրուծ, ուստի խոստամունքս կա-
տարեցի :

Դ .

Պատճառ բերելով թէ ծանր զրա-
զանքներէ ազատ ըլլալ կ'ուզեմ որ
կարենամ առողջութեանս մէջ աւելի
հաստատուիլ, Աւրուզայի այլեայլ
քաղաքները սկսայ ճամբորդութիւն
ընել : Աս ճամբորդութիւնս քանի մը
տարի քշեց, և ան միջոցին մէջ բոլոր
իմ դիտամունքս ան էր որ քննեմ իմա-
նամ թէ Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղե-
ցին որն է. վասն զի ստոյգ դիտէի թէ
միայն անով մարդ կրնայ փրկութեան
հասնիլ : Աստ հեղ երկայն բարակ
հակաճառութիւններ ըրի թէ նոր-
ազանդ և թէ հոռմէական դիտուննե-
րու հետ, անոնց զբքերը կարգացի,
սովորութիւնները դիտեցի, սկզբունք-
ները քննեցի. վերջապէս տեսնելով որ
առանց երկմըտելու կրնամ որոշել

այսպիսի մեծ խնդիր մը , յարմար ժամանակ ու տեղ մը ընտրեցի աս բանս պիտի տանելու . և քաջալերուելով դերմանացի արքայազուն իշխանի՝ մը օրինակէն , որ հռոմէական ուղղափառութիւնը ճանչցաւ , և բանի մը տարի է որ սրբութեամբ մեռաւ , ես ալ հետագայ ասպահով ճամբան բռնեցի՝ ճշմարտութիւնը ընդունելու համար :

Նախ և առաջ մէկ քանի պատրաստութիւններ ըրի , որոնցմով մարդու հոգին արժանի կ'ըլլայ ընդունելու Մատուճմէ շնորհք և մտքի լուսաւորութիւն , որպէս զի պայծառ ճանչնայ և հաստատուն կերպով ձեռք ձգէ փրկուածեան հասնելու ճշմարիտ միջոցները : Աւ աս ըսած պատրաստութիւններս ահա հոս կը դնեմ :

1 Առնիքնպիւթթէլի գուքսը :

Թէ ի՛նչ պատրաստութիւններով կրնայ մեկը արժանի ըլլալ Քրիստոսի ճշմարիտ հաւատքը ճանչնալու :

Ա. Ստէպ ու ջերմեռանդ աղօթքով Աստուծոյ օգնութիւնը ու Հոգւոյն սրբոյ շնորհքը խնդրել՝ հաւատոյ պարզւելը ընդունելու, և անով Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին գրանելու համար . սա բանիս հետագայ աղօթքը բանեցուցի՝ օրը երկու իրեք անգամ զուրցելով : Աոյն վախճանին համար՝ աղքատաց ողորմութիւն տալ, և քրիստոնէական բարեգործութիւններ ընել :

Բ. Որովհետեւ «Յանձն չարարուեստ իմաստութիւն ոչ մտանէ (իմ ճշմարտապէս զԱստուած ճանչնալու շնորհքը), և ոչ բնակէ ՚ի մարմնի վարեցելոյ մեղօք » . (Իմաստ. Ա:) ամենայն կերպով զգուշանալ ո՛ր և իցէ մեղքէ, և առջի ըրած մեղքերուս վրայ կրցա-

ծիս շափ սրտանց զղջալ, ստուգապէս
 գիտնալով թէ ճշմարիտ հաւատոյ լոյսն
 որ շատերուն մտքին մէջ չծագեր,
 պատճառը ան է որ իրենց հոգին
 այլեայլ ախտերով՝ մանաւանդ անհա-
 մեստութեան ախտով շաղախած է:

Գ. Այսպիսի ամենահարկաւոր
 բան մը որոշելու համար՝ բոլորովին
 անտարբերութիւն ձեռք առնել. այս-
 ինքն հանդարտ հոգւով առանց աս
 կամ ան կողմը մասնաւոր ջանքով
 պաշտպանելու, միտքս դրի ան հա-
 ւատքը ընտրել՝ որուն պատճառներուն
 ուժը, և Հոգւոյն սրբոյ շնորհքը զիս
 բռնադատեն խոստովանելու թէ ճշ-
 մարիտ է, առանց ամենեւին նկատմունք
 ընելու կամ մտածելու թէ ես իմ մտքիս
 ինծի ճշմարիտ ցրցուցածին ետեւն
 երթալով՝ շատ բան կորսընցընեմ աս
 աշխարհքիս վրայ, կամ թէ ուրիշները
 զիս նախատեն և կամ փառաւորեն.
 Հասկա խելքս միտքս ան էր որ իմ
 յաւիտենական փրկութիւնս միայն մը-
 տածեմ: «Օ, ինչ օգտիցի մարդ եթէ

զաշխարհս ամենայն շահեսցի , և զանձն իւր տուժեսցի . կամ զինչ տացէ մարդ փրկանս ընդ անձին իւրոյ » . (Մատթ . ԺԶ . :

Գ . Այնպիսի ջանքով մը ընել աս ճշմարիտ հաւատոյ ընտրութիւնս , ինչ ջանքով որ մահուանս ատեն կ'ուզեմ ընել . անանկ որ երբոր Աստուծոյ դատաստանը ելլեմ , կարենամ աղէկ համար տալ աս իմ ըրած ընտրութեանս վրայ , և ցուցընել թէ ինչ պատճառաւ աս կրօնը ընտրեի եմ . քան թէ ուրիշ մը :

Զ .

Ազօթք առ Աստուած՝ անոնց համար շարագրած՝ որ տարակոյս ունին իրենց հաւատքին ճշմարտութեանը վրայ . որով արժանի ըլլան Քրիստոսի ճշմարիտ հաւատքին մէջ տարեւու և մեռնելու շնորհքին :

Տէր Աստուած ամենակալ , Հայր դթութեանց և փրկիչ ամենայն մարդ .

կան, խոնարհութեամբ կ'ազաչեմ
 զքեզ, լուսաւորէ իմ միտքս քու ան-
 բաւ զթութեամբդ, և կամքս զօ-
 րացուր, որպէս զիճմարիտ հաւատով,
 յուսով և սիրով կարենամ Քրիստո-
 սի ճշմարիտ եկեղեցւոյն մէջ ապրիլ
 ու մեռնիլ: Ատոյդ զիտեմ, թէ ինչ-
 պէս որ մէկ Մատուած միայն կայ,
 ասանկ ալ մէկ ճշմարիտ հաւատքէն
 աւելի չկրնար ըլլալ. մէկ հաւատք,
 մէկ եկեղեցի, մէկ ճշմարտութիւն.
 միայն մէկ ճանապարհ փրկութեան
 կայ, և ուրիշ ճամբաները որ առջի-
 նին հակառակ կ'ելեն՝ զմարդ ոչ եթէ
 արքայութիւն, այլ դժոխք կը տանին:
 Մհա ես, ս'լ Տէր, ամենայն յօժա-
 րութեամբ աս ճշմարիտ հաւատքը ե-
 լեր կը փրնառեմ, որով կարենամ փրկ-
 կուիլ: Ա'իյնամ քու առջեդ, և կը
 խոստանամ, կ'երդուրննամ որ ան կըօ-
 նը յանձն առնեմ՝ որն որ ճշմարիտ
 ճանչնալու ըլլամ. ընդհակառակն քու
 շնորհքովդ որ կըօններն որ սխալա-
 կան, մոլար ու խարէական ճանչնամ՝

մէկդի թողում զանոնք, թէպէս և
անով ինծի մեծ մնաս հասնի: Աս իմ
մեղքերուս համար՝ արժանի չեմ աս
չնորհօքին. բայց բոլոր սրտանց ցաւե-
լով մեղքերուս վրայ, որոնցմով վռշ-
տացուցեր եմ գրեզ իմ տէրս և Աս-
տուածս, որ ես ամենասուրբ, ամե-
նաբարի և ամենասիրելի, կը յուսամ
որ ան բանին որ չեմ արժանի՝ քու ան-
բաւ ողորմութեամբդ արժանաւորիմ.
և աս բանիս համար բարեխօս կը
բռնեմ քեզի՝ քու միածին Արդւոյդ մե-
զի պէս խեղճ մեղաւորներուն համար
թափած արիւնը. Ամէն:

իշ.

Միտքս դրած եմ ես, սիրելիք, թէ
նոյն զգացմունքը դուք ալ կ'ունենաք՝
ինչ զգացմունք որ ես ունեցայ երբոր
ուղղափառ անձէ մը ընդունեցայ աս
աղօթքս. այսինքն թէ դուք ալ ինծի
հետ շնորհակալ կ'ըլլաք, կը դովէք ան
մարդուն բարի նախանձը, և աղօթքին

մէջն եղած իմաստուն ու սրաաշարժ
 իմաստները կը յարդէք. բայց միանգա-
 մայն ինծի պէս դուք ալ կը յորդորէք
 նոյն ուղղափառ անձը՝ որ նաև ինքն
 ալ ինծի առաջարկած աղօթքին պէս՝
 աղօթք մը ընէ առ Աստուած : Այս
 երբոր զինքը աս բանիս յորդորեցի ,
 ինքը մէկէն՝ չէ ըսաւ . վասն զի իրեն
 հաստատուն հաւատքը չէր թողուր
 այսպիսի տարակոյս լուծող աղօթք մը
 ընելու : Շատ զարմացայ այսպիսի
 պատասխան լսելով . ուստի խոռոված՝
 մէկէն ըսի իրեն . թէ որ ինծի առաջ-
 արկած աղօթքդ գովելի ու բարեպաշ-
 տական բան է , ինչ պատճառաւ ես կը
 կենաս դու ալ նոյն աղօթքը ընելէն .
 իսկ թէ որ աղէկ աղօթք չէ՝ ինչո՞ւ հա-
 մար ուրիշները կը համոզես որ ընեն .
 կաղաչեմ , կամ տարակոյսս յուժէ , կամ
 թէ չէ՝ ես գայթակղած կ'ելլեմ կ'եր-
 թամ : Ան ատեն ինքը անուշութեամբ
 ու սիրով ձեռքէս բռնեց ու մէկզի
 տարաւ զիս , և իր քովը նստեցրնելէն
 ետե՝ ըսաւ ինծի . Չէ բարեկամ , չեմ

ուզէր որ դայթակղած ելլես երթաս .
 հասցա մեծ շինութիւն անես ուղղա-
 փառ հաւատոյ վրայ . թէ որ կ'ուզես
 որ տարակոյսդ լուծեմ՝ ըսածներուս
 ուշ դիր . քանի մը խօսք բաւական է
 տարակոյսդ բոլորովին լուծելու . և աս
 կերպով սկսաւ ինծի սորվեցընել ճշ-
 մարտութիւնը :

Ը

Ալ որ մէկ բանի մը վրայ բոլորու-
 վին ապահով է՝ չկրնար անոք վրայ
 տարակուսիլ . և ինչուան որ մէկը խե-
 լաթափ չըլայ՝ չկրնար ըսել թէ նո-
 րէն քննեմ իմանամ ճշմարտութիւն մը՝
 որուն ամենաստոյգ ապացոյցները
 յայտնի կեցած են : Կ'նչկ'ըսէիր, սիրե-
 լի , թէ որ մէկը դար սորվելու մտքով
 քեզի հարցընէր՝ թէ արդեօք իրաւըր-
 նէ արեւը լոյս կուտայ , կրակը կը տաք-
 ցընէ , աշխարհքիս մէջ իրաւըրնէ
 հռոմ անունով քաղաք կայ , Աթե-
 նայիք արդեօք հասարակատեալութիւն

ունեցան: Ասոնք այնպիսի ճշմարտութիւններ են, որ ասոնց վրայ տարակուսողը՝ յիմարի տեղ կը դրուի: Արեւմնասօրինակէս հասկըցիր որ շատ աւելի ստոյգ է (թէպէտե զգայութեան տակ չիյնար) ուղղափառ եկեղեցւոյ սուրբ հաւատքին ճշմարտութիւնը. որովհետեւ Աստուծմէ յայտնուած է՝ որ չկրնար ոչ խարել և ոչ խարուիլ. ասանկէ կը հետեի որ Աստուած բողոքովին ճշմարտութիւն է: Բայց թէ Աստուած արդեօք յայտնած է աս ճշմարիտ հաւատքը, երբոր մէկը կարգայ և հասկընայ ան ամենաստոյգ պատճառներուն իմաստը և ուժը՝ որ աստուածաբանական բառով հասարակ (կամ ռամկօրէն՝ շարժառիւժ հասարակչական) կ'ըսուին, շատ անխոհեմ պիտի ըլլայ որ աս բանիս դէմ կենայ: Ահա աս է պատճառը որ ուղղափառ մը չկրնար Աստուծմէ լոյս ինդրել որ իմանայ թէ արդեօք ինքը մոլորութեան մէջ է, թէ փրկութեան ասպահով ճամբուն մէջ կը քա-

լէ . վասն զի իր հաւատքին հիմը մէջ-
մը քննած ըլլալէն ետե , և իր հրօնին
վարդապետութիւնը աղէկ սորված ըլ-
լալէն ետքը , ալ ամենեւին շտարակու-
սիք թէ իրեն հաւատքը Քրիստոսի
սուրբ , ճշմարիտ հաւատքն է . և թէ
որ թերեհաւատութիւն ցուցնէ , մեծ
անիրաւութիւն ըրած կ'ըլլայ Աստու-
ծոյ դէմ , որ այնչափ զօրաւոր պատ-
ճառներով ու ստոյգ վկայութիւննե-
րով իրեն առջևը դրած է աս ճշմար-
տութիւնը : Իրաւ է որ կրնամ ես Աս-
տուծոյ պաղատիլ որ հետզհետէ ալ
աւելի լուսաւորէ իմ միտքս՝ որով պայ-
ծառ լմբոնեմ իրեն յայտնած աս-
տուածային ճշմարտութիւնները , և ա-
ւելի մտազրութեամբ կարենամ զա-
նօնք քննել . և աս կերպով աղօթելս
դովելի բան է . բայց առանց ամենեւին
թերահաւատութիւն ցուցնելու ան
ճշմարտութիւններուն վրայ , կրնամ
նաև աղօթք ընել որ Աստուած միշտ
զիս հաստատուն պահէ իմ հաւատ-
քիս մէջ , և տայ ինձի աւելի պայծառ

դադափարներ ան խորհուրդին վրայօր
 որուն արդէն աներկբայ կը հաւատամ:
 Օ՛ր օրինակ՝ թէպէտև ստոյգ գիտ-
 նայի թէ քրիստոնեայք անհաւատից
 դէմ պատերազմ ըրեր ու անոնց յաղ-
 թեր են, բայց չէի դադրէր մանր
 տեղեկութիւններ հարցընելէն ան պա-
 տերազմին ու յաղթութեան ինչ կեր-
 պով ըլլալուն վրայ, առանց տարա-
 կուսելու թէ քրիստոնէից ըրած փա-
 աւոր յաղթանակը ճշմարիտ է:

Թ

Բնդհակառակն նորադանդները բա-
 ւական չէ որ աշուրնին կը գոցեն, հասա-
 նակ երեսնին պէտք է կտրեն հանեն՝ որ-
 պէս զի շտեսնեն թէ որչափ մտլար է ի-
 բնց նորաձևութի ըսած կրօնը՝ Աոյն
 իսկ իբնց կրօնին մտլորութիւնը կը
 ցուցընեն ան առաջարկութիւնները՝
 որոնք ուղղափառ կրօնին ճշմարտու-
 թեանը, սրբութեանը և անսխալութեա-
 նը ապացոյց են: Թող քննութեան

տակ առնեն, ու բաղգատեն իրենց հա-
ւաաբը մերինին հետ. անկարելի է որ
իրենք ալ իրաւամբ չկասկածին, մա-
նաւանդ թէ բոլորովին շտարակուսին՝
թէ արդեօք ճշմարիտ է թէ մոլար ի-
րենց քարոզած կրօնը : Աւրեմն երբոր
այսպէս կը տարակուսին, չէ թէ միայն
կրնան՝ հասլա պէտք է որ խոնարհ
սլաղատանօք առ Աստուած դիմեն, որ-
պէս զի երկնային լուսովը զիրենք լու-
նաւորէ, և կարողութիւն տայ իրենց
մոլորութիւնը անսնելու և ճշմարտու-
թիւնը ընդունելու : Դու ալ թէ որ
աս ճշմարտութեան հասնելու համար
ասլահով առաջնորդ մը դանել կը փա-
փաքիս, Հոգին սուրբ կուտայ քեզի :

Միտքդ դիր թէ մահուան դուռը
հասած ես. ան միջոցին որոշէ թէ
արդեօք որը աւելի ընտրելի է, ուղ-
ղափառ մեռնիլը՝ թէ նորաղանդ : Տա-
րակոյս չկայ որ շատ նորաղանդներ
հանգարտ խղճմտանքով մեռնելու հա-
մար՝ հոովմեհական ուղղափառ դաւա-
նութիւնը յանձն առին. բայց մէկ

ուղղափառ մը չես դաներ, որ խղճմը
 տանըը հանգարտեցընելու համար՝նոր
 աղանդութեան մէջ մեռնիլ ուզած
 ըլլայ: Այս միթէ ասիկայ մեծ ապա-
 ցոյց չէ՞ հոսմէական եկեղեցւոյ քա-
 ռոզած հաւատքին ճշմարտութեանը:
 Իսկ թէ որ դու ելլես ինծի ըսես թէ
 Աս իմ հաւատքիս ճշմարտութեանը
 վրայ ամենևին տարակոյս չունիմ. սա-
 տասխան կուտամ քեզի. Աարծեմ թէ
 անկեղծութեամբ չես խօսիր, և չեմ
 կրնար ալ հաւատալ թէ դու աս բա-
 նըդանյաղթելիադիտութեամբ կրզուր-
 ցես, երբոր կրտեսնեմ որ դու ամար
 դեղջուկ մը չես լեռնէ բրդած, կամ խո-
 բունկ անաստաներէն եկած, ուր որ
 ուղղափառ եկեղեցւոյ կրօնին ծանօ-
 թիւնը չկայ. վասն զի անկարելի բան
 է որ ամէն օր արևը մեր գլխուն վը-
 բայէն անցնի, և մենք չողանք իր ճա-
 ոագայթներուն ջերմութիւնը և լոյսը:
 Արեմն քու վրայդ դալով, աս բանս
 ստոյգ դիտցիր բարեկաւմ, որ տղիտու-
 թիւնը հոս իբրև սպաճառ չես կրնար

բերել. վասն զի քու միաբոյ, սղախ-
 կուց սորված ուամուկներդ, գործո-
 ղութեանց մէջ մանկել ելելդ, քեզի
 բաւական հասկըցուցած են որ աշ-
 խարհքիս վրայ քու հաւատքդ միայն
 չէ. և սակայն քեզի հաւատակիցայնչափ
 իմաստուն և առաքինի երևելի մարդիկ
 գքեզ կը խրատեն թէ դու առ հա-
 ւատքովդ չես կրնար փրկութեան հաս-
 նիլ. ուրեմն անկարելի է որ դուն առ
 բաներս դիմնաս, ու շտարակուսիս
 հաւատքիդ վրայ: Կսկ երբոր այսպէս
 կը տարակուսիս, կրնաս և սէտք է
 որ ետեւէ իյնաս ճշմարտութիւնը
 ճանչնալու, որով ապահովցընես յա-
 ւիտենական փրկութիւնդ:

Ժ

Ըս է ահա, սիրելիք, ան իմաստուն
 ուղղափառին խօսակցութիւնը, որով
 իմ տարակոյսս լուծուեցաւ, և ես ու-
 զեցի հաս դրել նոյնը՝ մեծ յուսով որ
 ան ներգործութիւնը նաև ձեր սրտին

մէջ ընէ՝ ինչ որ իմ սրտիս բրաւ. և կեն-
դանի փափաք մը տայ ձեզի որ փրկու-
թե՛հ հասնելու ստոյգ ճամբան փնտռէք,
որ ես գտնելու համար թէ աղօթք ըրի,
թէ լացի ողբացի, և թէ մեծ ջանքով
ետե՛է եղայ ու մէկիկ մէկիկ քննեցի
հաւատոյ վերաբերեալ նիւթերը, և
ան առաջարկութիւնները իբրև ճշ-
մարիտ ընդունեցայ՝ որ զօրաւոր սլա-
ճառներով զիս կը բռնադատէին խոս-
տովանելու թէ ճշմարիտ են: Ահա
իմ բրա՛ծ քննութեանս համառօտու-
թիւնը հոս կը գնեմ՝ ոչ այնչափ իմ
ընտրութիւնս արդարացընելու, որչափ
ձեր օգտին համար: Ար յուսամ որ
այնպէս պարզ կերպով ձեր աչքին առ-
ջև գնեմ ճշմարտութիւնը, (ինչպէս ու-
րիշները իմ առջևս դրին,) որ ամենեին
գժուարութիւն չբաշէք զանիկայ քննե-
լու և ընդունելու:

Բայց որովհետև կարելի է թէ ձեզ
մէ մէկը յանկարծ հակառակասիրու-
թեան հոգւով աս դրբուկին երեսը
չնայի, ու իր պաշտած կրօնը չուզինայ

քննել, ըսելով թէ իմ հաւատքիս ճշմարիտ ըլլալուն վրայ ամենեին տարակոյս չունիմ, և որպէս զի ասանկով (ինչպէս շատ նորադանդից սովորութիւնն է) չփախչի ուղղափառաց պատճառներուն պատասխան տալունեղութենէն, կ'ազաչեմ որ դեռ երկուխօսքս ալ լսէք, ու բարեկամաբար արւած խորհրդիս մտիկ ընէք :

Աս կ'ընդունիմ թէ դուք ամենեին չէք տարակուսիր ձեր հաւատքին ճշմարտութեանը, և մտքերնիդ հաստատուն դրած էք թէ ան է փրկութեան հասնելու ապահով ճամբան : Թէպէտև ըսինք թէ երբոր ամենեին տարակոյս չունիք ձեր հաւատքին ճշմարտութեանը՝ պէտք չէ որ փոխէք անիկայ, բայց կրնաք մէյմը ձեր հաւատքին հիմը քննել, և ուղղափառ հաւատոյ հիման հետ բազդատել, չէ թէ հաւատքնիդ փոխելու համար (որուն համար կ'ըսէք թէ ճշմարիտ է), հապա դէթ աւելի հաստատուելու համար անոր մէջ՝ ուղղափառաց նոր-

աղանդութեան դէմ ըրած խնդիրնե-
րը լուծելով:

Արբոր մէկը վիճելու տանն տարա-
կոյսներ կը հանէ, վէճը կ'երկընցընէ,
գրտէ գուրս բաներ մէջ կը քաշէ, որ-
պէս զի կուսին բուն պատճառը քն-
նելով վճիռ չտան, յայտնի կ'ընէ որ
ինքը իրաւունք չունի: Ասանկ ալ
գուր՝ միշտ հակառակ կը խօսիք հո-
մէական եկեղեցւոյ, բայց ոչ երբէք ի-
րեն իրաւացի պատճառներուն կ'ու-
ղէք մտիկ ընել: Արեւմն համառօտ կեր-
պով ուզենալով միաքս խմացընել, կ'ը-
սեմ ձեզի. գուր կամ կը տարակուսիք
ձեր կրօնին ճշմարտութեանը, կամ չէ:
Թէ որ կը տարակուսիք, ուրեմն մտա-
դրութեամբ քննեցէք անիկայ, և սի-
րով մտիկ ըրէք ինձի՝ որ կ'ուզեմ պարզ
կերպով ձեր աչքին առջևը դնել թէ ի-
րաւունք ունիք տարակուսելու, վասն
զի մեծ մողորութեան մէջ էք: Իսկ թէ
որ չէք տարակուսիր, ու կը պարծենաք
թէ ձեր կրօնն է միայն ճշմարիտ, սուրբ
և անսխալ (որն որ նոյն իսկ ձեր մէ-

ջէն քանի քանի նորադանդներ յանձն շին աններ ըսելու), ուրեմն ինչո՞ւ կը վախնաք կտրրճութեամբ թշնամեաց դիմացը ելլելու, և ձեր հաւատքին պատիւն ու հիմը հաստատուն պահելու համար՝ ուղիղ տրամաբանութեամբ ուղղափառաց հետ վիճելու, որոնք անվախ դիմացնից ելնը կեցեր են: Ա՛յ գիտէ թէ օր մը ձեր վրայ ալ ըլլայ անփոփոխութիւնը՝ ինչ որ եղաւ քանի մը տարի առաջ քարոզչի մը որ Վոշերնա քաղքին մէջ քարոզութիւններ կ'ընէր. աս նորադանդին անունը Յովհաննէս Տաննա էր:

Ըս քարոզիչը (ինչպէս որ ինքը կը պատմէ իր գրքերուն մէկուն մէջ, որ ուղղափառութիւնը ճանչնալէն ետքը՝ դազդիարէն ու խտալերէն ապել տրտաւ) աս քարոզիչը հաստատուն միտքը գրած ըլլալով թէ իրեն հաւատքը Քրիստոսի ճշմարիտ հաւատքն է, մեծ ջանքով ամենուն նոյն հաւատքը կը քարոզէր, և անով իրեն հետեւողներ կը ժողովէր. օր մը Վելարմինոսի գը-

բուածքը ձեռքն իյնալով՝ ուզեց անոր
 դէմ գրել. բայց երբ կարգաց ու քննեց
 անիկայ, աեսնելով որ իրեն հաւա-
 տոյ և սուրբ գրոց դէմ ըրած հակա-
 աակ վարդապետութիւնը անոր մէջ
 զօրաւոր փաստերով հերքած է Յե-
 լարմինոս, յաղթուեցաւ մնաց, և միտ-
 քը փոխելով, դէմ գրելու տեղ՝ անոր
 խօսքերը հաստատեց գրով, ետ կեցաւ
 իր մոլորութենէն, ու անկէ ետև միշտ
 ուղղափառ եկեղեցւոյ հնազանդ ու
 նախանձաւոր որդւոցը մէկը եղաւ: Աս
 բանիս մէջ յայանի կ'երևնայ Աստու-
 ծոյ սղորմութիւնը, որուն դուք ալ սի-
 րելի բարեկամք իմ՝ կ'աղաչեմ որ սրբ-
 տանց յանձնէք զձեզ:

Արովհետև աս գրքուկիս մէջ շատ
 անգամ Եհէշէի բառը պիտի գործա-
 ծեմ, հիմակուրնէ կ'իմացընեմ թէ աս
 բառով ես ուրիշ բան չեմ հասկընար՝
 բայց եթէ բոլոր հաւատացելոց բազ-
 մութիւնը մէկտեղ առած, որոնք ա-
 մէնն ալ մի և նոյն վարդապետութիւ-
 նը, մի և նոյն կրօնն ու հաւատքը ու-

նենալով կը դաւանին Քրիստոսի ճշմարիտ վարդապետութիւնը՝ իրենց օրինաւոր հովիւներուն առաջնորդութեամբը : Ե՛ւէ՛ւէ՛ի բառը աս մտքով դորձածուած է նոր կաակարանին մէջ (Մատթ . ԺԶ : Գործք Առաք . Ե : Առհաովմ . ԺԶ , և՛ն), նոյն իմաստով նաև հակառակորդները դորձածած են : Արմնայ սիրելի բարեկամք իմ, որ ուշադրութեամբ կարգաբ ետևի առաջարկութիւններս , և Մտտուած մեզի շնորհք աայ , որպէս զի ես զօրաւոր կերպով անոնք ձեր առջևը դնեմ , դուք ալ հասկընաք ու շահուիք :



ԺԱ

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՒՒՆ Ա .

Եկեղեցին ինչուան հինգերորդ դար ինչ
բան որ հաւատաց կամ սորվեցուց որ
հաւատան, պէտք է որ նորազանգներն
ալ նոյն բաներն ընդունին, և հաւատան
անոնց :

ԱՊԱՅՈՅՑ

Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին ինչ
բանի որ կը հաւատայ և ուրիշներուն
ալ կը բարոզէ որ հաւատան, (որ է
առաքելական սուրբ վարդապետութիւ-
նը,) ով որ ճշմարիտ քրիստոնեայ է և
Քրիստոսի ճշմարիտ աշակերտ՝ առանց
հակառակելու պէտք է հաւատայ նոյն
բաներուն : Իսկ արդ եկեղեցին առջի
հինգ դարերուն մէջ՝ Քրիստոսի ճշ-
մարիտ եկեղեցին էր, և կը բարոզէր ա-
ռաքելոց ճշմարիտ վարդապետութիւ-
նը, ինչպէս նորազանգներն ալ կը խոս-

տովանին , ու կը պարծին թէ իրենք են ճշմարիտ քրիստոնեայ և ճշմարիտ աշակերտ Քրիստոսի . ապա ուրեմն եկեղեցին առջի հինգ դարերուն մէջ ինչ բաներու որ հաւատաց և ուրիշներուն ալ սորվեցուց , պէտք է նորադանդներն ալ նոյն բաներն ընդունին , և առանց հակառակելու հաւատան : Ըսկէ կը հետևի թէ նախնական եկեղեցին ինչ որոշմունքներ որ ըրաւ ան առջի հինգ դարերուն մէջ՝ սուրբ գրոց խօսքին ու նոյն ատենի հարց դրուածոցը նայելով , պէտք է որ նորադանդներն ալ առանց հակառակելու ընդունին :

Վիկիոյ սուրբ ժողովքը եղաւ 325ին . և առջի հինգ դարերուն մէջ որչափ որ սուրբ հարք կան , որ են Իգնատիոս , Երանոս , Յուստինոս , Աղեմէս աղեքսանդրացի , Ախարիանոս , Լթանաս , Իլարիոն , Աիւրեղ , Գրիգոր Վիւսացի , Բարսեղ , Գրիգոր Վաղիանդացի , Ապիփան , Ըմբրոսիոս , Ասկերեան , Օգոստինոս , Հերոնիմոս և

ուրիշ սուրբ հարք¹, պէտք է որ մեծապէս պատուեն զասոնք նաև ուղղափառ եկեղեցիէն դուրս եղած աղանդաւորները, այս ինքն լուսերականները՝ որ իրենք զիրենք Աւետարանական կը կոչեն. և Ապլվինականները՝ որ զիրենք Նորոգող կ'անուանեն, և ուրիշ նորազանդները. վասն զի իրենք ալ կը խոստովանին թէ վերը յիշուած սուրբ հարք իրաւցընէ Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցոյն վարդապետներն եղան:

Եայց կան նաև նորազանդներ որ չեն հաւատար թէ Քրիստոսի եկեղեցին անարատ մնացած ըլլայ առջի հինգ դարերուն մէջ. ոմանք կ'ըսեն թէ եկեղեցին 300 տարիէն ետքը սխալեցաւ, և ոմանք՝ թէ առջի դարուն մէջ: Արժեմ թէ աս բանս անոր համար կ'ըսեն, որպէս զի չհաւատան մեծամեծ

¹ Նոյն ատեններն են նաև մեր սուրբ Լուսաւորիչը, սուրբն Յակոբ Մծբնայ, և այլն:

ժողովքներու և սրբոց հօրց՝ որ եկե-
 ղեցւոյ առջի դարերուն մէջ փայլեցան:
 Թէ որ նորադանդներուն ուղղափա-
 ռաց հետ շմբարանելուն պատճառը
 աս միայն ըլլար, շատ դիւրին էր զի-
 բնք միաբանելը. վասն զի եկեղեցին
 ինչ վարդապետութիւն որ ունէր առ-
 ջի դարերուն մէջ՝ որուն նորադանդ-
 ներն ալ կը հաւատան, ամենեին նոյն
 վարդապետութիւնն ունեցեր է և ու-
 նի նաև մինչև հիմա հոռմէական ե-
 կեղեցին: Գրքիս կարծութիւնը թող
 շտար որ երկար խօսիմ աս առաջար-
 կութեան վրայ. բայց թէ որ աննոր-
 ադանդներէն էք՝ որոնք եկեղեցւոյ
 անսխալականութեանը քիչ ժամանակ
 կ'ուտան, ու կ'ուզէք որ մէկը աւելի
 ընդարձակ լուծումն տայ ձեր խն-
 դրոյն՝ գնացէք իմաստուն և հմուտ
 հոռմէական վարդապետի մը յայտնե-
 ցէք ձեր միտքը, անիկայ գիւրաւ կրը-
 նայ զձեզ համոզել:

ԺԲ

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ Բ.

Քրիստոսի մէկ ճշմարիտ եկեղեցիէն զատ
չէ եղած, ու զինար ըլլալ աշխարհիս վրայ
ուրիշ ճշմարիտ եկեղեցի:

ԱՊԱՅՈՅՑ

Ա. Հողին սուրբ աս իր եկեղեցւոյն
վրայ խօսելու ատեն միշտ եղակի
թուով կը խօսի իբրև մէկ բանի վրայ:
Ար նմանցընէ զանիկայ այգիի, քաղա-
քի, լուսոյ, և այլն. (Մատթ. Ի. և Ե:)
և յայտնի կը կոչէ հարս, աղաւնի.
«Մի է աղաւնի իմ, կատարեալ իմ».
(Երգ երգոց. 2:) Ես նմանութիւն
ներէն և փոխարեքարար զուրցուածք-
ներէն կ'իմացուի թէ Քրիստոսի ե-
կեղեցին մէկ հատ է:

Բ. Սուրբ զերբը կը սորվեցընէ մե-
զի թէ հաւատքը, կրօնքը և Քրիստո-
սի եկեղեցին մէկ հատէն աւելի չեն

կրնար ըլլալ. ուրեմն պէտք է որ ա-
 սանկ ըլլայ, և ամէն քրիստոնեայք այս-
 պէս հաւատան: Սուրբ զրբին խիստ
 բացայայտ վկայութեանց մէջէն մէկ քա-
 նին զնենք հոս. « Եղիցին մի հօտ և
 մի հովիւ » . (Յովհ. Ժ:) « Հայր սուրբ,
 պահեա զնոսա յանուն քո զորս ե-
 տուր ինձ, զի եղիցին մի որպէս և մեք
 մի եմք » . (Յովհ. Ժ. Է:) « Միտէր, մի
 հաւատք և մի մկրտութիւն » . (Եփե. Գ:
 Գ:) « Արպէս մարմին մի է, և ան-
 դամս բազումս ունի, նոյնպէս և
 Քրիստոս. քանզի միով հոգւով ա-
 մենեքեան 'ի միմարմին մկրտեցաք » . (Ի
 Կորնթ. Ժ. Բ:) Ըհա աս վկայութիւն-
 ներով յայանի կ'իմացուի թէ ամէն
 մկրտեալ ազգք և ազինք մէկտեղ դա-
 լով պիտի ըլլայ մէկ կրօն և մէկ եկեղե-
 ցի Քրիստոսի: Ըս ճշմարտութիւնս կը
 զանուի առաքելական հանդանակին մէջ
 « Հաւատաւք 'ի սուրբ եկեղեցի » .
 և 'Ափկիոյ հանդանակին մէջ. « Ի մի
 միայն եկեղեցի » : Ըս բանս կը հաս-
 տատեն նաև եկեղեցւոյ սկիզբէն 'ի

վեր եղած բոլոր սուրբ հարք և ժողովք՝ : Արեմն պէտք է որ աս աներկբայ ճշմարտութեան հաւատան նաև նորադանդները :

Գ. Թէ որ Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին երկու կամ աւելի ըլլար, սսոնք իրարու հետ կամ միարան կ'ըլլային կամ անմիարան : Սենք կրրնար ըսել թէ անմիարան պիտի ըլլային .

1 « Միէ մայր մեր եկեղեցի որ երկնեաց զմեզ, և մի է հայր մեր սուրբ Հոգին որ ծնան զմեզ . զխորդ համահարք և միոյ մօր որդիք՝ երկպառակք լիցին և ոչ միարան » . Սուրբ Յովն 14 : 23 : Պատմ. 1 : 2 :

« Զի մի քայքայեալ ցրուեսցին մերձ ՚ի դժոխս՝ գեղեցկապէս միաւորեալ Քրիստոսի անդամքն, այլ ամենեքին միոյ գաւթի, միոյ քնական գաւազանին յարդարեսցին լինել հօտ » . Յովն 17 : 21 : Ապոկալիպս 19 : 9 :

« Մի Քրիստոս, մի մկրտութիւն և մի եկեղեցի . զոր ոչ Պօղոս, այլ որ ինքեամբ ընդ մեզ խօսեր՝ յայտնեաց մեզ » . Գրիգոր 14 : 5 : Տե՛ս :

վասն զի անկարելի է որ Քրիստոս իր
 հաւատացելոցը փոխանակ ճշմարիտ
 հաւատոյ վարդապետութիւնը սորվե-
 ցընելու՝ անոր ներհակ սխալ վարդա-
 պետութիւն քարոզէր, ուրեմն պէտք
 է որ իրարու հետ բոլորովին միաբան
 ըլլան : Թէ որ պէտք է միաբանին ,
 ան աանն եկեղեցին չկրնար ըլլալ շատ ,
 հասպա մի միայն : Ինչպէս այլ և այլ
 ազգ չըսուիր ան ժողովուրդը որ նոյն
 լեզուն կը խօսի , նոյն օրէնքները ու-
 նի , և նոյն տէրութեան տակն է , նոյն-
 պէս այլ և այլ մարմիններ չեն ան ան-
 դամները որ նոյն արիւնը , նոյն միտք
 և նոյն կենդանացուցիչ հոգին ունին .
 հասպա մէկ ժողովուրդ՝ մէկ մարմին են :
 Ասպ ուրեմն բաց ՚ի Քրիստոսի մէկ
 ճշմարիտ եկեղեցիէն ուրիշ ճշմարիտ
 եկեղեցի չէ եղած և չկրնար ըլլալ
 աշխարհիս վրայ :

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ Գ.

Հոռմէական, լուտերական և կալվինական
եկեղեցիները չեն կրնար ըսուիլ անխտիր
Քրիստոսի մէկ ճշմարիտ եկեղեցի :

ԱՊԱՅՈՅՑ

Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին
չկրնար իրեն վարդապետած հաւատոյ
մասանցը մէջ իրարու ներհակ բաներ
սորվեցընել, և ոչ կրնայ հաւատալ ու
սորվեցընել ան բաները որ իր վարդա-
պետութենէն դուրս են ու անոր կը
հակառակին : Իսկ արդ հոռմէական,
լուտերական և կալվինական եկեղեցի-
ները իրարու կը հակառակին հաւա-
տոյ մասանց մէջ, և կը հաւատան ու
կը սորվեցընեն այնպիսի բաներ որ
մէկմէկու ներհակ են (ինչպէս որ կ'երև-
նայ իրենց վարդապետութիւններէն՝
որոնց վրայ պիտի խօսինք), ապա ու-

րեմն հոովմէական , լուտերական և
կալվինական եկեղեցիները շիրնար ըլ-
լալ որնոյնպէս Քրիստոսի մի և նոյն ճրչ-
մարիտ եկեղեցին ըլլան անխտիր . հա-
պա անոնցմէ մէկը միայն պիտի ըլլայ ¹ :

ԺԴ

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ Դ .

Քրիստոնէայք որ և իցէ կրօնի մէջ
ասորեւով չեն կրնար փրկուիլ :

ԱՊԱՅՈՅՅ

Չկրնար փրկուիլ մէկը՝ ինչուան որ
Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցւոյն մէջ
չդանուի , և անոր անդամը չըլլայ :
Աս բանս շատ պարզ է , ու սուրբ գրո-
քին խօսքերովը հաստատուած է . « Ա-

1 « Առաքելական եկեղեցիք թէպէտ և
ընդ բազում տեղիս են , սակայն մի ասին
վասն միասնական հաւատոյն » . Խոսքի 2՝ Ի
մէն . Պատմ . :

թէ որ ոչ է հաստատեալ յիս, ել նա
 արտաքս իբրև զուսն և ցամաքեցաւ .
 և ժողովին զնա և ՚ի հուր արկանենն,
 և այրի » . (Յովհ . ԺԷ .) ուրիշ ասոր
 նման վկայութիւններ ալ շատ կան :
 Արդ ամէն քրիստոնեայ իր կրօնքը
 պաշտելով շքանուիր Քրիստոսի ճշ-
 մարիտ եկեղեցւոյն մէջ, և ոչ անար
 անդամն է : Թէպէտ և հոռմէական,
 լուսերական ու կալվինական եկեղեցի-
 ները ամէնն ալ քրիստոնեայ են, վասն
 զի մկրտութիւն ունին, բայց ասոնց
 մէ մէկն է միայն Քրիստոսի ճշմարիտ
 եկեղեցին . իսկ մէկալները նոյն ճշ-
 մարիտ եկեղեցւոյ մարմնոյն ազակա-
 նեալ ու կարուած անդամներն են .
 ինչպէս որ նախընթաց զլիսոյն մէջ ք-
 սինք : Աւրեմն ամէն քրիստոնեայ շկրք-
 նար փրկուիլ իր կրօնքին մէջ (բայց
 ՚ի անյաղթելի ազիտութեան մէջ ե-
 զողներէն) . ուրեմն կամ հոռմէական
 եկեղեցւոյն անդամները, կամ լուսերա-
 կանները և կամ կալվինականները յա-
 լիտեանական փրկութե ճախրէն զուրս

են . վասն զի Քրիստոսի ճշմարիտ ե-
կեղեցիէն դուրս են¹ :

ԺԵ

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ Ե .

Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցիին ճանչնա-
լու համար , սէտք է գիտել մէկ քանի
յայտնի նշաններ , որ են եկեղեցւոյն մի ,
սուրբ , կաթուղիկէ և առաքելական ըլ-
լալը² :

ԱՊԱՅՈՅՑ

Աստուած ամենակարող , ամեն-
խմտտ , ամենարարի շէր ըլլար՝ թէ

1 « Դաւիթ դուռն տեառն զեկեղեցի
ասէ , և արդարք մտանեն ընդ սա . զի որ
ոչ մտանէ յեկեղեցի՝ ոչ մտանէ յարքայու-
թիւնն » . Տճնապարճառ :

« Որ ՚ի ծով այս աշխարհի՝ շինեաց տա-
պան զեկեղեցի , և ՚ի սմա զօժանդակեալ
հոգիս փրկեաց ՚ի ջուրց մեղաց » . Շար-
խն :

2 « Ազաշէտցուք զամենակալն ԱՊ .

որ ուզենար որ մարդիկ աշխարհիս վրայ զինքը փառաւորեն, և ետքը արքայութեան մէջ վայելեն զինքը, ու չկարենար կամ չուզենար անոնց մէկ քանի յայտնի ու անսխալ նշաններ տալ՝ որով խմացընէր թէ ինչ պաշտօնով և կրօնքով կ'ուզէ որ իրեն ծառայեն՝ որպէս զի վերջը յաւիտենական փառօք զիրենք վարձատրէ : Արեմն թէ որ Աստուծոյ ստորոգելիքները անսահման են, սէտք է որ մէկ քանի յայտնի ու պարզ նշաններ ըլլան՝ որոնցմով կարենանք ճանչնալ թէ որն է ան ճշմարիտ կրօնքը և Քրիստոսի եկեղեցին, ուսկից դուրս եղողին փրկութեան յոյս չկայ, ինչպէս որ ցըցուցինք : Ասկէ կը հեռու թէ Աստուած իր նախախնամութեամբը հարկ կը սեպէ իր հաւատքը տարածողներուն օգնել, ինչպէս որ միշտ օգնած է, որ-

տուած . . վասն միայնոյ, սուրբ, կաթուղիկէ և առաքելական եկեղեցւոյ" . Ճա-
ն֊գիտք :

պէս զի անոնց իրեն պաշտօնեաներն ըլլալը դիւրաւ ճանչցուի, ու ոչ որ կարենայ տարակուսիլ անոնց վարդապետած հաւատքին ճշմարտութեանը վրայ, տեսնելով որ աստուածային հրաշքներով կը հաստատեն: Աս նշանները՝ Աիկիոյ հանդանակին մէջ որոշ դրուած են, մենք ալ հոս համառօտ կերպով խօսինք: Արդ պէտք է որ Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին մի միայն ըլլայ:

Ա. Մի է, վասն զի պէտք է որ իր սորվեցուցած վարդապետութիւնը, կրօնքը ու հաւատքը բոլոր աշխարհք մի և նոյն ըլլայ, ինչպէս որ ութերորդ դիւտուն մէջ ըսինք: Վարձեալ, մի է եկեղեցին անով որ մէկ երևելի գլուխ ունի՝ ի Քրիստոսէ հաստատուած: Վասն զի թէ որ աս խօսքէս « Ալ եղիցին մի հօտ » պէտք է հասկընանք թէ աս հօտը միշտ մէկ պիտի մնայ, և երևելի պիտի ըլլայ ինչուան աշխարհիս վերջը, նոյնպէս աս խօսքս ալ « Ալ մի հովիւ » պիտի հասկընանք մէկ երևելի հովուի

մը վրայ, որ ինչուան աշխարհիս
 վերջը պիտի մնայ: Այսպիսի երևելի
 հովիւ մը ուզեց տալ Քրիստոս իր
 եկեղեցւոյն՝ քանի որ ինքը անձամբ
 կը կառավարէր զանիկայ, իրեն փոխա-
 նորդ դնելով զսուրբն Պետրոս: Արդ
 ինչպէս կրնայ Քրիստոս թողուլ ա-
 ոանց երևելի հովուի մը իր եկեղեցին,
 մանաւանդ ան կարօտութեան ժամա-
 նակը որ հարկաւոր էր իր հօտը ընդ-
 արձակել ու ոչխարներուն թիւը բազ-
 մացրնել: Արեւմտեան պէտք է որ անի-
 կայ ըլլայ Քրիստոսի ճշմարիտ եկե-
 ղեցին՝ որուն թէ վարդապետութիւնը,
 թէ կրօնքը, թէ հաւատքը միշտ նոյն
 եղած է, և նոյնպէս քարոզուած, և
 մէկ հովիւ ու մէկ երևելի գլուխ ունե-
 ցեր է և ունի, որ իբրև փոխանորդ
 Քրիստոսի կը հովուէ իր հօտը և
 Քրիստոսի խորհրդաւոր մարմնոյն ե-
 րևելի անդամները՝ որ մենք ենք: « Իսկ
 դուք մարմին Քրիստոսի էք, և ան-
 դամբ յանդամոց նորա » (Կորնթ. Ժ. ԺԲ) : Աս կերպով Աստուած նաև

Հին օրինաց եկեղեցին, որ Հրէից ծաղովարանն էր, կը կառավարէր մէկ քահանայապետով կամ երեւելի մարդարէի մը ձեռքով՝ :

Բ. Ս.՝: Բ պէտք է ըլլայ Քրիստոսի եկեղեցին. այսինքն իրեն սորվեցուցած վարդապետութիւնը սուրբ պիտի ըլլայ, իր վարքը սուրբ պիտի ըլլայ, և իր սրբութիւնը հրաշքներով հաստատուած պիտի ըլլայ : Վարդապետութեանց ու

1 « Երկուցան հեթանոսք և եղևն եկեղեցի Քրիստոսի միաձայնութեամբ հաւատոց, միով հոգևով միացեալ ՚ի մարմին մի յօգիւ խաղաղութեամբ . . . իբրև անդամք շարագրեալք ՚ի գլուխն Քրիստոս » . Աննիս շարագրեալք, ՚ի Յովն :

« Մի է տէր, մի հաւատք, մի մկրտութիւն, մի եկեղեցի ՚ի զանազան օղջաց որոշեալ, և մկրտութեամբն ծնեալ և Քրիստոսի անուանեալ . . . Իսկ թէ ասես, Քրիստոս մի է, բայց առ նա հաւատովն սոքա զանազանապէս բերին, ծանիր . . . որպէս զՔրիստոս մի, և զսոցա հաւատն առ նա միապէս » . Լ.՝ճէրն . ՚ի Մէլն . Պատմ. :

վարուց կողմանէ սուրբ ըլլալուն ամենեկին տարակոյս չկայ . և կարելի ալ չէ որ կրօնք մը ճշմարիտ ըլլայ , ու վրան շտեանուի աստուածային օրինաց ճիշդ պահպանութիւն , մոլութեանց դէմատեղութիւն , և առաքինութեանց սէր : Իսկ հրաշքները միշտ Քրիստոսի եկեղեցւոյն ամենաստոյգ ու մեծ նշաններէն մէկը եղած են , և նոյն եկեղեցւոյ տուեր է Աստուած ճշմարիտ հրաշագործութեան կարողութիւնը , որպէս զի անսխալ ապացոյց ըլլան անոր քարոզած ճշմարտութեանցը : « Աշանք այնոցիկ որ հաւատանն՝ երթիցեն զհետ այսոցիկ . յանուն իմ դևս հանցեն , լեզուս խօսեսցին » (Մարկ . ԺԶ) : Ուրեմն ան եկեղեցին է Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին՝ որ իր վարդապետութեանց մէջ սրբութիւն կը սորվեցընէ , սուրբ է իր վարքը , ու հրաշքներով կը հաստատասէ իրեն սուրբ ըլլալը¹ :

1 « Եւ անուանեսցիր դու կամք իմ : Եւ երբ կոչեցաւ անուն քաղաքին Արու-

Գ. Կ-Ը-Չ-Ի-Է կամ ը-Դ-Ե-Ն-Ը-Ի-Ն պի-
տի ըլլայ Քրիստոսի Ճշմարիտ եկեղե-
ցին . այսինքն ամէն ժամանակ եղած
ըլլայ և ամէն տեղ քարոզուած՝ գոնէ
հետ զհետէ : Ըս բանս կը ցուցուի
սուրբ գրքին շատ վկայութիւններու
վը . « Արթայք յաշխարհ ամենայն և
քարոզեցէք զաւետարանն ամենայն ա-
րարածոց » (Մարկ . Ժ. Զ) : « Բնդ ա-
մենայն երկիր ել բարբառ նոցա , և մին-
չև 'ի ծաղս աշխարհի են խօսք նոցա »
(Մաղմ . ԺԸ) : Ուրեմն ան է Քրիս-
տոսի Ճշմարիտ եկեղեցին , որն որ վե-
րի ըսած պայմանները ունենալով կա-
թոլիկիկէ և ընդհանրական է :

սաղեմի կամք Աստուծոյ : Ապա յայտ է
զի զեկեղեցւոյ է բանս՝ 'ի շնուին զկամս
Աստուծոյ , որ է սրբութիւնն մեր . յո-
րում բնակէ Աստուած 'ի սուրբան որպէս
'ի գեղեցիկ շինուածի » . ԳԷ-ԸԳ Է-ԸԴ-Պ-
ԳԷՊ 'ի ՄԷԻՆ . Ե-Պ :

1 « Զի՞նչ է կաթոլիկէն . — Տիեզե-
րական . զի ամենայն եկեղեցիք ուղղափա-
ռաց որ ընդ տիեզերս են՝ մի են : Զի ուր
և հասանիցէ Ճշմարիտ հաւատացեալն՝ յե-

Դ. Առաջնական պիտի ըլլայ Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին. այսինքն Քրիստոսէ սկսուած, անոր աշակերտներէն քարոզուած, և սրբոյն Պետրոսի և իր ընկերացը սորվեցուցած վարդապետութեանը վրայ հիմնած: «Դու ես վէմ, և ՚ի վերայ այդր վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ» (Մատթ. ԺԶ): Ուրեմն ան է Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին՝ որն որ ցուցուի թէ Քրիստոսէ սկսած է, և մինչև հիմա անընդհատ տեւած՝ անարատ պահելով իրեն առաքելական վարդապետութիւնը՝:

Կեղեցի է. և ոչ որոշէ զնա ոչ աշխարհն և ոչ լեզուոյն օտարութիւնն, այլ ընդունի որպէս մայր ՚ի գիրկս իւր սաստիկ սիրով՝ Խորհի ՚ի Մէն. Պատար:

1 «Որք թիւրեալքն են յառաքելոցն դաւանութեանէ՝ նորա ոչ ևս առաքելական կոչին» . Խորհի ՚ի Մէն. Պատար:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ Զ .

Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին չկրնար սխալիլ, ոչ վերցուիլ, և ոչ ծածուկ մնալ :

ԱՊԱՅՈՅՑ

Չկրնար ըլլալ որ Աստուած իր խոստմունքը չկատարէ : Իսկ արդ ինքը խոստացաւ միշտ իր եկեղեցւոյն օգնելու, որպէս զի չսխալի հաւատոյ մասանց մէջ, չվերցուի, և ոչ ծածուկ մնայ . ուրեմն Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին չկրնար ամենեւին սխալիլ հաւատոյ մասանց մէջ, ոչ վերցուիլ, և ոչ ծածուկ մնալ : Ասիկայ ամենաստոյգ ճշմարտութիւն մըն է որ յայտնի կ'երևնայ սուրբ դրփին մէջ . թէպէտ և նորադանդները աս բանիս սաստիկ դէմ կը կենան : « Դուք էք լոյս աշխարհի : Ոչ կարէ քաղաք թաղչել որ 'ի վերայ լերին կայցէ » (Մատթ .

Ե) : « Գրուենք դժօխոց զնա մի յաղ-
թահարեցեն » (Ժ. Զ) : « Ահա առիկ ես
քնդ ձեզ եմ՝ զամենայն աւուրս մինչև
ի կատարած աշխարհի » (Ի. Ը) : « Ե-
կեղեցի Աստուծոյ կենդանւոյ, սիւն
և հաստատութիւն ճշմարտութեան »
(Տիմ. Գ) : « Ճշմարտութիւն անառն
մնայ յաւիտեան » և ն (Սաղմ. ՃԺ. Զ) :

Աս վկայութիւնները բովանդակ
պէտք է Քրիստոսի եկեղեցւոյն վրայ
հասկընալ, և չէ թէ առանձին մէկ քա-
նի եկեղեցիներու վրայ, և պէտք է
հաւատալ իրրե աներկբայ ճշմարտու-
թիւն, թէ Աստուած չկրնար թողույ
որ իրեն բոլոր հաւատացեալները ի-
րենց երևելի գլխովը մէկանգ սխալին,
ու յանձն առնուն և քարոզեն՝ աւե-
տարանին և առաքելական վարդա-
պետութեանցը հակառակ սկզբունք-
ներ՝ : Սակայն առանձին քրիստոսեայք,

1 « Իբրև զեւսուն յաւիտենական անհա-
րուածելի է ՚ի գիտամարտից - բմբունե
զհոգևորս իբր զճարագրութիւն մեծին

և աս ճշմարիտ եկեղեցւոյն անգամնե-
րէն ոմանք կրնան սխալիլ ու մոլորիլ,
և մոլորեցան. ինչպէս որ յայտնի գի-

արուեստի . անմեղս և անվրիպութիւնս՝
ըստ Քրիստոսի հեռոցն ընթանայ” . ԳՐԻՓ .
Ն՝ԳԷԷ :

« Հիմն այնմ քաղաքի առ սրեալք և մար-
դարէք, և շինուածք՝ դասք ամենայն ար-
դարոց . նոքին դարձեալ են բնակիչք . և
ասէ . մի երկնչիք, զի այս քաղաք եկեղե-
ցի որ ՚ի վերայ երկնային լերին հաստա-
տեալ է՝ ոչ թաքչի, և դրունք դժոխոց զնա
մի յաղթահարեացեն” . Ն՝ԷԴ . Ը՝ԳԷ . Ի
ՄԷԷ . Մ՝ԳԸ :

« Որպէս շուշան երևի և վայելուչ է ՚ի
մէջ զանազան խոտոց, այսպէս սուրբ ե-
կեղեցի Քրիստոսի հրաշափառ փայլեալ
ծագեացէ ՚ի մէջ ազգաց” . Զ՝ԳԳ . Կ՝-
Ը՝Գ . Ի ՄԷԷ . ԵՐՓ :

« Զկերպարանս քո ունէր տապանն
նոյեան, այլ ՚ի զիջանեւ ջրոյն՝ մնաց թա-
փուր . . . Իսկ դու տեւալ բաւես մինչ
յերևեւլ երկնաւոր փեռային հայրական
իշխանութեամբ” . Ն՝ԳԸ ա՛ռք :

« Լուսով աստուածութեան քո Քրիս-
տոս լուսաւորեցեր սուրբ զեկեղեցի . պա-
հեա զսա անշարժ յաւիտեան” . Ը՝ԳԷ-Է՛՛ն :

անհր . և աս բանս Քրիստոս ալ առաջուց զուշակած էր ըսելով , թէ « Բազում սուա մարգարէք յարիցեն և ըզբազումս մոլորեցուցեն » (Մատթ . 19 .) . և թէ « Ի ձէնջ յարիցեն արքոր խօսիցին թիւրս , ձգել զաշակերասն զկնի իւրեանց » (Գործք . 1) : Այսպէս մոլորեցան իրենց հեռեողներովք մէկտեղ Արիոս՝ որ Քրիստոսի աստուածութիւնը ուրացաւ . Մակեդոն՝ որ հոգւոյն սրբոյ աստուածութիւնը ուրացաւ . 'Աեսաոր՝ որ 'ի Քրիստոս երկու անձն գրաւ . Աւախքէս և Գիսուհորոս՝ որ ըսին թէ Քրիստոս մէկ բնութիւն ունի . Պեղագիոս՝ որ սկըզբնական մեղքը , և շնորհաց հարկաւորութիւնը ուրացաւ . Միակամեայք՝ որ կ'ըսէին թէ Քրիստոս մէկ կամք միայն ունի . Գոնատեանք՝ որ կ'ըսէին թէ եկեղեցին բոլորովին ջնջուած է , և միայն իրենց Գոնատոս առաջնորդին վրայ մնացեր է , և ուրիշ ասոնց նման հերետիկոսներ , որոնք ամէնքն ալ եկեղեցին դատապարտեց , ու իբրև

փատած անդամներ՝ հաւատացելոց առողջ մարմինէն կտրեց : Աս ըսածիս ճշմարտութեանը չէ թէ միայն հոովմէականք պիտի հաւտան, հապա նա և ամէն նորազանգք, թէ լուսերականք և թէ կալվինականք, վասն զի չեն կրնար մերժել առաջին դարերու մէջ նախնական եկեղեցւոյն ըրած վրձիւները, որ բոլոր հիմակուանքրիստոնեայք իբրև Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցի կը ճանչնան :

Ժ. Է.

ԱՌԱՋԱՄԿՈՒԹԻՒՆ Է .

Չկրնար մէկը հաւատքով միայն փրկուիլ՝ առանց բարի գործքերու :

ԱՊԱՅՈՅՑ

Թէ որ միայն հաւատքով կարենայինք փրկուիլ՝ առանց բարի գործքերու, հարկ պիտի չըլլար աստուածային պատուիրանները պահել : Իսկ

արդ մենք զիտենք թէ փրկուելու համար շատ հարկաւոր է աստուածային պատուիրանները պահել, ինչպէս կը սորվեցընէ մեզի սուրբ զիրքը . ուրեմն առանց բարի գործքերու չենք կրնար հաւատքով միայն փրկուիլ : Սուրբ Կրքէն մէկ քանի վկայութիւններ գրենք հոս . « Աթէ կամիս 'ի կեանսն յաւիտենականս մտանել , պահեա ըզպատուիրանս » (Մատթ . ԺԹ) : « Արունի զպատուիրանս իմ և պահէ զնոսա , նա է որ սիրէ զիս » (Յովհ . ԺԴ) : « Աստուած հատուցանէ իւրաքանչիւր ըստ գործս իւրեանց » (Հաովմ . Բ) : « Իւրաքանչիւր ոք զիւր վարձս առնուցու ըստ իւրում վաստակոց » (Թ Կոր . Գ) : « Օյի ոչ եթէ որ լսելիք օրինացն են՝ արդարացեալ են առաջի Աստուծոյ , այլ առնելիք օրինացն արգարացին » (Հաովմ . Բ) : « Արաղանդներուն աս առաջարկութեանս դէմ սուրբ Կրքէն բերած վկայութիւնները ամենեւին չեն հակառակիր մեր բերած վկայութիւններուն . ինչու որ անոնց ի-

մասան ալ պէտք է աս կերպով հասկընալ՝ թէ գործք առանց ճշմարիտ հաւատոյ չեն կրնար փրկել զմարդ . ինչ կերպով որ նաև առաջին եկեղեցւոյ սուրբ հարք հասկըցած են :

Բայց Առուեր և իրեն հետևողները չեն հաւնիր ան սրբոց հարց տուած մեկնութեանը . վասն զի Առուեր կը պնդէ թէ միայն հաւատքը բաւական է փրկուելու համար . և իր սխալ կարծիքը պաշտպանելու մտքով՝ չէ թէ միայն սուրբ գրքին մէկ քանի վկայութեանցը ծուռ մեկնութիւններ կուտայ, հապա նաև կը յանդգնի մէկ քանին իր ուղածին պէս փոփոխել, և բոլոր Հոգւոյն սրբոց ըսածները կ'աւրէ, իբր թէ Հոգին սուրբ անանկ անձոնի կերպով մարդուս տուն տուած ըլլար նոյն վկայութիւնները : Ինչպէս Պօղոս առաքելոյն աս վկայութեանը վրայ, « Համարիմք հաւատով արդարանալ մարդոյ » (Հռովմ. Գ), ինքը կ'աւելցրնէ « Միայն հաւատով » . և սրբոյն Պետրոսի աս վկայութենէն

« Ազգաբարձ , առաւել փութասջիք զի բարեացն գործուիք հաստատուն զձեր կոչումն և զընտրութիւն պահիցէք » (Պետր . Բ) , ինքը կը վերցընէ աս երկու խօսքը « բարեացն գործուիք » : Առ տերին աս զիւար յիրաւի շատ յարմար է ամէն դժուարութիւն զիւրաւ մեկնելու համար . բայց աս զիւար միայն սլարզամիտ ու տխմար մարդիկները խարելու կը ծառայէ . վասն զի որոնք որ քիչ մը տեղեակ են սուրբ գրքին՝ մէկէն կ'իմանան խարդախութիւնը , և կը զարմանան , կը խպնին իրեն այնպիսի խարէութեանը վրայ :

Աս առաջարկութեան ճշմարտութիւնը նաև սուրբն Յակոբոս առաքեալ իր թղթին մջ կը հաստատէ . « Սոյնպէս և հաւատք եթէ գործս ոչ ունիցին՝ մեռեալ են առանձինն » (Յակ . Բ) . և քիչ մը ետքը կ'ըսէ . « Տեսանէ՞ք զի 'ի գործոց արդարանայ մարդ , և ոչ 'ի հաւատոց միայն » : Ահա աս է պաաճաոր որ նորազանդները աս թուղթը չեն ընդունիր . վասն

զի պարզապէս կը հակառակի իրենց
վարդապետութեանը, և կ'ուզեն որ
կանոնական գրոց կարգը չսեպուի :
Բայց շեն կրնար մերժել ինչուան որ
իրաւացի պատճառ չցուցրնեն, որ յա-
ւիտեան ցուցրնելիք չունին, ուստի
միշտ պիտի ըլլայ անհակառակելի ճշ-
մարտութիւն աստուածային հաւատոյ,
թէ « Հաւատք առանց գործոց մե-
ռեալ են », ինչպէս որ կը հաստատէ
Յակոբոս առաքեալ :

ԺԸ

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ Ը.

Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցւոյն մէջ գրա-
նուէլու համար՝ բաւական չէ հաւատոյ
մէկ քանի գլխաւոր մասանցը հաւտալ,
հապա պէտք է ամենուն ալ հաւտալ :

ԱՊԵՅՈՅՑ

Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցւոյն
մէջ ըլլալու համար պէտք է հաւտալ

Թէ ինչ որ Աստուած յայտնած է՝ ամէնն ալ ճշմարիտ են . իսկ արդ հաւատոյ ամէն մասունքն ալ Աստուծոյ յայտնուած են . վասն զի Թէ որ Աստուած յայտնած չըլլար, հաւատոյ մասունք չէին սեպուէր . ուրեմն Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցւոյն մէջ ըլլալու համար բաւական չէ հաւատոյ մէկ քանի գլխաւոր մասանցը հաւտալ, հապա պէտք է ամենուն ալ հաւտալ : Ասկէ կը հետեի Թէ հաւատոյ մասանց մէջ չենք կրնար զանազանութիւն դնել . իբր Թէ ոմանք է֊ն֊ն ըլլան և ոմանք պ֊պ֊ն֊ն . վասն զի ամէնքն ալ Աստուծոյ յայտնուած ըլլալով հարկաւոր են մեր հաւատքին . և նոյնպէս հերեւիկոս կ'ըլլան Թէ ան՝ որ ուրանայ Քրիստոսի յարութիւն առնելէն ետե երկինք մտնելը, և Թէ ան՝ որ ուրանայ Քրիստոսի Օգրէոսին տունը երթալը . վասն զի ինչպէս մէկը՝ նոյնպէս մէկալն ալ աւետարանական ճշմարտութիւն է : Աստուած անսխալ է՝ ինչպէս մեծ քաներու մէջ՝

նոյնպէս նաև պզտիկ բաներու մէջ .
 և մեծ հայհոյութիւն կ'ըլլար ըսելը
 թէ Աստուած պզտի բաներու մէջ կըր-
 նայ խարուիլ կամ խարել . ուստի մե-
 ծապէս կ'անարդէ զԱստուած ան մար-
 դը որ բոլոր սրտանց չհաւտայ որ և
 իցէ բաներու որ Աստուած իբրև ճշ-
 մարիտ յայտնած է : Աս ըսածիս ճշ-
 մարտութիւնը նաև սրբոյն Աթանա-
 սի հանգանակին մէջ որոշ կը տես-
 նուի . « Աթէ որ կամիցի փրկութեան
 հասանել, հարկ'ի վերայ կայ զի յառաջ
 քան զամենայն ունիցի կաթուղիկէ հա-
 տատս , և եթէ որ ոչ անխախտ և
 ամբողջ պահիցէ զնոյն , անտարակոյս
 կայ մնայ նմա կորնչել յաւիտեան » :

ԺԹ

Ինչպէս կ'երևնան ձեզի , բարե-
 կամք իմ , աս ըսած առաջարկութիւն-
 ներս : Թէ որ ինչպէս ինձի և ամէն ող-
 ջամիտ մարդու՝ նոյնպէս ալ ձեզի ան-
 ժխտելի կ'երևնան , ուրեմն ընդունեցէք

զանոնք, ու ետքը մէկտեղ առաջ երթանք՝ ինչուան որ աս ուղիղ ճամբով զանենք Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին :

Բայց աս ճշմարիտ եկեղեցւոյ վրայ տեղն ՚ի տեղը խօսելէն առաջ՝ ձեր առջևը ուրիշ քանի մը ճշմարտութիւններ ալ պէտք է գնեմ. վասն զի ես ալ անոնցմով իմ նստատակիս հասայ, այսինքն ճշմարտութիւնը ճանչցայ :

Վերոյիշեալ ընդհանուր ճշմարտութիւններէն զատ (որ սուրբ գրոց վեկայութիւններու և բանաւոր պատճառներու վրայ հաստատուած ըլլալով՝ պէտք է որ ամենայն քրիստոնեայք ընդունին), յայտնի է որ իւրաքանչիւր կրօն իրեն յատուկ սկզբունք և վարդապետութիւններ ունի, որ իր աստուածարանութեան ծուծը կը սեպուին : Շիտա կը զուրցելով, որչափ որ հոռմեական եկեղեցւոյն վրայ շինուեցայ՝ երբոր իր վճիռներն ու սկզբունքը համաձայն գտայ թէ մարդկային խելքի և թէ սուրբ գրոց, նոյնչափ ալ գայթակղե-

ցայ լուտերականաց և կալվինականաց
 և ուրիշ նորադանդից սկզբանցը վրայ՝
 որ բոլորն ալ անճոռնի, ամօթալի, և
 Հոգւոյն սրբոյ ըսածներուն դէմ են :
 Օրինակի համար՝ երկու կողմի աս-
 տուածաբանութեանն ալ զլիսաւոր ըս-
 կըզբանցը մէկ քանին գնեմ :

Ի

Հսոմեական գաւանթութեան սկզբունքն
 ու վարդապետութիւնները :

Ա. Ո՛ր և իցէ մահացու մեղքէ
 պէտք է զգուշանալ . և Աստուծոյ շը-
 նորհքովը ամէն մարդ կարող է աս
 զգուշութիւնս ընել :

Բ. Ո՛ր և իցէ մահացու մեղք ար-
 ժանի է յաւիտենական պատժոյ . ար-
 դար մարգուն ալ ո՛ր և իցէ բարի գործ-
 քը արժանաւոր է յաւիտենական կե-
 նաց :

Գ. Մեղաց թողութիւն չըլլար՝ ին-
 շուան որ մարդ անոր վրայ չղղջայ . և

Ծանր մեղքէ մը ետքը՝ կամ՝ ապաշխարանք կը մնայ և կամ դժոխք :

Գ. Ըմէն ծանր մեղք խոստովանանքի մէջ պիտի դուրջուի . և վրան սրտանց ցաւելու , և հաստատուն առաջադրութիւն ընելու է՝ նոյն մեղքը մէյմ'ալ չգործելու :

Ե. Ըմենեին մեղք պիտի չգործուի ինչ և իցէ պատճառաւ . և պէտք է ամէն նեղութիւն յանձն առնուլ՝ քան թէ մեղք մը գործել , թէպէտ և թեթեւ ըլլայ . վասն զի ան թեթեւ մեղքին համար ալ պատասխան պիտի տանք Եստուծոյ :

Զ. Քրիստոս աւերն մեր ամենուն համար մեռաւ . և ամէն մարդ կրնայ փրկուիլ՝ թէ որ բոլոր սրտանց փրկութեան փափաքի , ու բարի գործքերով իրեն մերձեցընէ Քրիստոսի փրկագործութեան առաւ արդիւնքը :

Է. Ըռանց Եստուծոյ շնորհացը չենք կրնար բարի գործ մը ընել՝ որ յաւիտենական վարձուց արժանի ըլլայ . Եստուած ալ իր շնորհքը կուտայ

մեզի՝ թէ որ մենք շնորհք ընդունելու
անհոգ չկենանք . ասով աստուածային
պատուիրանաց պահպանութիւնը ոչ
միայն կարելի՝ հապա նաև դիւրին
կ'ըլլայ :

Ը . Մարդս արքայութիւն չմաներ՝
ինչուան որ բոլորովին չսրբուի ու չա-
ղատի իրեն մեղքերէն և մեղաց պա-
տիժներէն . ուստի անգիի աշխարհ-
քը քաւարան կայ , և հոն մարդս իր
մնացած պարտքերուն հասուցումը
կ'ընէ :

Թ . Սուրբերը պէտք է բարեխօս
բռնել , և անոնց պատկերներն ու մա-
սունքը պատուել :

Ժ . Աղջախոհութիւնը , հնազան-
դութիւնը , աւետարանական աղքատու-
թիւնը և կրօնաւորական վիճակը խիստ
դովելի և աստուածահաճոյ առաքինու-
թիւններ են :

Հիմայ դանք նորազանդներուն ըս-
կզբունքը քննելու՝ որ հոս համառօտ
մը կը յիշեմ :

ԻԱ

Նորազանգից սկզբունքն ու վարդապե-
տութիւնները :

Ա. Ընկարելի բան է Աստուծոյ
պատուիրանքները պահելը :

Բ. Ամէն մարդ պարտական է հա-
ւատալու թէ ինքը նախասահմանեալ
է, և թէ անտարակոյս պիտի փրկուի :

Գ. Ավ որ կը հաւատայ թէ ինքը
նախասահմանեալ է, ամենևին չկրնար
մեղք գործել. և ինչ և իցէ բան ընէ,
թէպէտ և ըրածը ամենագէշ բան ըլ-
լայ՝ Աստուած զանիկայ մեղքի տեղ
չգնէր :

Դ. Արդարոյն ըրած բարի գործ-
քերը յաւիտենական կենաց արժանա-
ւոր չեն :

Ե. Մեղքէ ետ կենալը մեր ձեռքը
չէ. վասն զի Ազամայ մեղքովը մեր ա-
զատութիւնը կորսընցուցած ենք :

Զ. Մեր մեղացը վրայ պէտք չէ
սպաշխարենք, վասն զի Քրիստոս ա-

նոնց կատարեալ հաստուցումն ըրաւ իր արդիւնքովը :

Լ. Պէտք չէ ողջախօհութիւն պահել, և կրօնաւորական կեանքը և ուխտերը՝ աշխարհիս վրայէն ջնջելու է. վասն զի դէշ ու սատանայական վիճակ մըն է : Ըսկիայ Առտերի յայանի և մեծութեան վարդապետութիւններէն մէկն է :

Ր. Խոստովանանքը աւելորդ բան է, և թէ որ մէկը ուզենայ խոստովանիլ՝ կրնայ նաև աշխարհականէ մը, կնիկ մարդէ մը կամ որ և իցէ անձէ արձակումն առնուլ :

Թ. Սուրբերը ոչ կարելի է և ոչ ալ պէտք է բարեխօս բռնել, և անոնց պատկերները կամ մասունքը պէտք չէ պատուել :

Ժ. Ընդիի աշխարհքը քաւարան չկայ, և պատարայի խորհրդին պէտք չէ հաւատալ : Խորհուրդներուն համար ալ որը կ'ըսէ թէ միայն իրեք են, որը երկուք, որն ալ մէկ :

ԺԱ. Քրիստոս խկապէս հաղորդութեան մէջ ներկայ չէ, հապա ան-

ցողարար . և միայն մարդուս հաղոր-
 դուելու ատենը հացին ու գինւոյն
 դոյապութեանը հեա է . անոր համար
 հաղորդուելու ատեն երկու տեսակէն
 ալ պէտք է տալ ամէն մարդու : Առ-
 տեր սուրբ հաղորդութեան վրայ աւ
 կերպով կը խօսի . բայց Ապովին՝ ինչ-
 պէս ուրիշ շատ բաներու մէջ , աս բա-
 նիս մէջ ալ Առտերին գէմ կը սնդէ
 թէ Քրիստոս ամենեւին մէկ կերպով
 մը ներկայ չէ հաղորդութեան մէջ . որ
 սուրբ գրոց բացայայտ վկայութիւննե-
 րուն բոլորովին հակասակ է , ինչպէս
 որ քիչ մը ետքը պիտի տեսնենք : Ապ-
 վինական նորաղանդները ուրիշ վարդա-
 պետութիւններ ալ ունին . ինչպէս կ'ը-
 սեն թէ Աստուծոյ կատարելութիւնները
 անսահման չեն : Արդին Աստուած և
 Հոգին սուրբ Հօր Աստուծոյ հաւա-
 սար չեն : Քրիստոս միայն նախասահ-
 մանելոց համար մեռաւ . խաչին վրայ
 իր հաւատքէն թուլցաւ , իր փրկութեա-
 նը վրայ տարախուսեցաւ և ասոր հա-
 մար գծոխքը իջաւ ու հոն պատիժ քա-

շեց : Ըստուած է մեղաց պատճառ , և անփոփոխելի վճռով 'ի յաւիտենից որոշած է որ զոմանս երանութեան հասցընէ և զոմանս գատապարտէ՝ առանց ամենեին անոնց ազատութեանը նայելու , հապա մանաւանդ թէ մարդուս ազատութիւնը բոլորովին կը վերցընէ : Մկրտութիւնը հաւատացելոց տղոցը համար աւելորդ է . իսկ անհաւատից համար անօգուտ , և այլն :

Ղուտերի և Ապրիլինի վարդապետութենէն ուրիշ այլևայլ աղանդներ ալ ելան . ինչպէս բուն Բ-շ-+ւ-է- կամ Փ-ւ-է-է-է-է- ըսուած նորաղանդները Ընդդիայի մէջ , որոնց գաւանութիւնը լուսերահանաց և կալվինականաց վարդապետութենէն բազազրած բան մըն է , և իրենց եկեղեցւոյն զլուխ կը ճանչնան թաղաւորը : Մ-+ւ-ւ-է-է- կամ Փ-ւ-է-է-է- ըսուածները , որ կալվինականաց խիստն են , և փոսթէսթանթներուն հակառակ : Ին-ւ-ւ-գ-ւ-է-է-է-է- որ փոսթէսթանթներուն և մաքրատէրններուն գէմ կը սլնդեն թէ ոչ եկեղեցի

և ոչ գրուիս եկեղեցւոյ պէտք է ճանչնալ, հասցա ինչ որ Հոգին սուրբ մարդուս սիրտը կ'ազդէ՝ անոր պէտք է հետևիլ: Գրուած է՝ որոնք սուրբ դիրքը չեն ընդունիր, զձուժ հազուստ մը կը հազնին, և դիւահարածի պէս դարմանալի տեսիլներ ու յայանութիւններ կը պատմեն: Մէջէն է՝ որ աւելի Հոլանտայի մէջ կը դանուին, և Արկնակնոնքներուն պէս՝ սկզբնական մեղքը և տղոց մկրտութիւնը կը մերժեն: Աւրիշ շատ աղանդներ ալ կան որ ինչուան հարիւրի շափ կը հասնին, և շատ բանի մէջ իրարու հետ համաձայն կ'երթան, շատ բանի մէջ ալ անհամաձայն. թէպէտ և ամենուն ալ հիմը Աալվինի ու Ալուտերի վարդապետութիւններն են:

Հոս համատուտ մը տս բանս կը ծանուցանեմ, թէ նորաղանդներէն ոմանք թէպէտ և Ալուտերը՝ Աալվինը և ուրիշ աղանդապետները իբրև իրենց եղբայր կ'ընդունին, բայց իբրև իրենց կրօնին հիմնադիր չեն ընդունիր, և

կ'ըսեն թէ իրենց կրօնը խիստ հին ,
 ու Քրիստոսէ և անոր աշակերտներէն
 հիմնած է : Աս նորաղանդներն ու փոռ-
 թէսթանթները Աղբիղեանք ըսուած
 աղանդաւորներուն մէկ տեսակն են .
 ու Աղբիղեանք ըսուելնուն պատճառն
 ան է որ Աղբի կամ Ալպի անունով
 կոմսը պատերազմներով իրենց պաշա-
 պանութիւն ըրած է . մէկ պատճառն
 ալ ան է որ Ալպիի ժողովքը աս ա-
 ղանդաւորները հերքեց : Շատ տեղ ալ
 նոյն աղանդաւորները կը կոչուին Վալ-
 տեանք, Առաքելականք, Աղբատք Վիո-
 նի, Բարեմարդիկք, Հներիկեանք, Տա-
 լովսականք , և ուրիշ անուններ ալ ու-
 նին՝ որ կամ իրենց բուն դաւառին, կամ
 իրենց մէջ անուանի եղող վարդապետ-
 ներուն , և կամ իրենց դաւանանքին
 անուններէն առած են : Իսկ հիմա
 իրենց գլխաւոր անունն է Մօհ-
 որ Գաղղիայէն Վուչերնա քշուելէն
 ետքը հնարեցին . և կ'ըսեն թէ իրենց
 մէջ ասիկայ պատուոյ անուն է , ու
 միայն իրենց եկեղեցականներուն կու-

տան , ինչպէս մենք հոչ բառը մեր քահանաներուն : Աս աղանգը խառնուրդ մըն է ուրիշ հին ու նոր աղանգներէ . և ես որչափ անգամ որ աս տեսակ նորաղանգներուն հետ վիճեցի՝ շկրցայ մէկ կերպով մը ստոյգ խմանալ թէ իրենց բուն վարդապետութիւնը ինչ է : Աս միայն ստոյգ խմացայ , որ իրենք կ'ըսեն թէ Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին երբորդ դարէն քիչ մը ետքը վերցուեցաւ , և հիմակուան Հոովմայ եկեղեցին՝ Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին չէ , և իրենք են միայն առաքելական անարատ վարդապետութիւնը քարոզող : Թէ որ աս զբրոյիս նոյն աղանգաւորներէն մէկուն ձեռքը իյնայ , կը խնդրեմ որ աղէկ քննէ թէ իր կրօնին վարդապետութիւնը ինչ է , և շատ մոլորութիւններ կարձ՝ բայց զօրաւոր պատճառներով հոս դուրս հանած ու հերքած կը տեսնէ : Աւստի երբոր մէկը պզտի տարակոյս մը ունենայ թէ արդեօք ինքը մոլորութեան մէջ է , ու յաւիտենական փրկութեան ճամբէն

դուրս է թէ չէ, իրեն վարդապետու-
 թիւններէն մէկը քննէ. զոր օրինակ
 ան՝ որ կ'ըսեն թէ Քրիստոս իսկապէս
 սուրբ Հաղորդութեան մէջ ներկայ չէ.
 (աս մուար վարդապետութիւնը հեր-
 քած կը գտնես Ի՛նչ գլխուն մէջ.) եա-
 քը ինքն իրեն աս հաւաքաբանութիւնս
 րնէ, որ հոռմէական եկեղեցւոյն հա-
 կառակ եղած ամէն աղանդներուն գէմ-
 ալ կը զօրէ. «Մն կրօնն որ սուրբ գրոց
 գէմ, Քրիստոսի վարդապետութեա-
 նը գէմ, և առաջին եկեղեցւոյ սորվե-
 յուցածին հակառակ վարդապետու-
 թիւն կը դաւանի՝ չկրնար ըլլալ Քրիս-
 տոսի ճշմարիտ եկեղեցին: Իսկ արդ-
 իմ կրօնս նոյնպիսի հակառակ վարդա-
 պետութիւն ունի (զոր օրինակ կ'ը-
 սէ թէ Քրիստոս իսկապէս հաղորդու-
 թեան մէջ ներկայ չէ, որ թէ սուրբ
 գրոց, թէ Քրիստոսի վարդապետու-
 թեանը, և թէ առաջին եկեղեցւոյ
 սորվեցուցածին հակառակ է), ուրեմն
 չկրնար ըլլալ որ իմ կրօնս ըլլայ ճշմա-
 րիտ եկեղեցի Քրիստոսի » :

Աստուած, օգնէ ձեզի իր շնորհքով, որպէս զի տեսնէք իմանաք աս ձեռնարկութեան ուժը, և ամենայն կերպով ետևէ իյնաք դանելու ան ճրջմարտութիւնը՝ ուսկից կախուած է ձեր յաւիտենական փրկութիւնը: Թէ որ դուք ինչպէս որ պէտք է չկարենաք հասկընալ աս հաւաքաբանութեան ուժը, աս դրբուկիս մէջի ապացոյցները կարգալէն ետև մտերմութեամբ մէկ իմաստուն ու հմուտ հոռմէականի մը աղաչեցէք որ ձեզի բացատրէ, և սլառձառներով ցուցընէ նոյն հաւաքաբանութեան ճշմարտութիւնը. և անշուշտ մէկէն կը համոզուիք ու կը միտիթարուիք՝ յաւիտենական երջանկութեանը ապահով ճամբան ձեր աչքին առջև տեսնելով: Բայց ես վախեմ թէ աւելի ձեր կամքը հակառակի համոզուելու, քան թէ ձեր միտքը, վասն զի թէ որ լու հասկըցընող մը գանէք, որ ձեզի զօրաւոր սլառձառներով մեկնէ ու ապացուցանէ, ալ դէմ դնելու բան չմնար, բայց

Եթէ մէկը կամակորուժեամբ աւելի յանձն առնու մոլորութեան մէջ ապրիլ ու մեռնիլ, և յաւիտենական տանջանաց մասնուիլ՝ քան թէ ճշմարտութիւնը ընդունիլ: Աստուած պահէ զձեզ այսպիսի սատանայական կամակորութենէ, որուն վրայ օր մը շարաշար կը զղջաք՝ բայց անօգուտ տեղը: Աս միջանկեալ խօսակցութենէն ետքը դանք մեր առջի ըսելիքներուն:

ԻԲ

Հիմա շիտակն ըսէք ինձի, սիրելի բարեկամք իմ, աս կրօններուն մէջ աւելի որը կերեւնայ թէ Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին է: Անկարելի է ըսելը թէ ամէնքն ալ սուրբ և աստուածային են, որովհետեւ մէջերնին այնչափ իրարու հակառակ վարդապետութիւններ կան: Արեմն հարկաւ աս եկեղեցիներէն շատը սուտ և դիւական են, և ասոնցմէ մէկն է միայն Քրիստոսի եկեղեցին, որ Գ պիտի ըլլայ,

ինչպէս որ ցրցուցի: Ամէն կրօնքի վրայ
եղած ստոյգ պատմութիւններէն ու
իրենց վարդապետութիւններէն յայտ-
նի է թէ վերը յիշուած տեսակ տե-
սակ կրօնները ինչպէս սկսած են:

Սեղանակապուտ անդգամին մէկը
1523ին առենները՝ եօթը ազնուական
կուսանք յափշտակեր էր՝ Ալիմ քաղա-
քին կուսաստանէն: Առաւել բեմին
վրայ ելած՝ ան սասիճան գովեց աս ան-
դգամին ըրած անօրէնութիւնը, որ զինքը
Քրիստոսի նմանցուց՝ որ լիմպոսն ի-
ջառ ու բանտարկեալները զժօխքէն ա-
զաակց: Ինչ կ'ըսէք, սիրելիք, աս
գովեստին վրայ, որ հոգին իրեն տուն
տուած է ան գովեստը: Երաւցընէ աշ-
խարհքիս մէջ և ոչ կուսպաշաներու
մէջ հնարուած է այնպիսի անկարգ
և զեղծ օրէնք մը՝ ինչպէս է նորազանգ-
ներուն դաւանած ու վարդապետած
օրէնքը, որ իրենք զիրենք ուղղափառ
եկեղեցւոյն նորոգող կը կոչեն: Առ սա-
կայն Առաւել շամբչցառ սնդելու թէ
« Աս ստոյգ գիտեմ որ իմ վարդապե-

տութիւնս երկնքէն է : Աս ամենա-
ստոյգ զիտեմ որ իմ վարդապետութիս
իմս չէ , հապա Յիսուսի Քրիստոսի
վարդապետութիւնն է » : Աոյնպիսի
յանդգնութեամբ պարծեցաւ նաև
Ալալվին՝ ըսելով թէ « Աս մարգարէ
եմ : Աս Աստուծոյ հոգւովը լցուած
եմ : Աս շեմ կրնար մոլորիլ . և թէ որ
ես մոլորութեան մէջ եմ , դու ես Աս-
տուած իմ՝ որ ինձի կ'ազգես ան մո-
լորութիւնը » : Աս խօսքերը բառ առ
բառ իրենց ըսած խօսքերն են , որ
թարգմանած ու տպել տուած են ի-
րենց այլ և այլ զրքերուն մէջ : Աս է
ուրեմն Քրիստոսի սորվեցուցած խո-
նարհութեան կերպը :

ԻԳ.

Նորազանգները հիմա կ'ելլեն իրենց
օրէնսգիրները պաշտպանելու համար
կ'ըսեն . « Անոնց այսպէս համարձակ
խօսելնուն պատճառը՝ նախանձն Աս-
տուծոյ էր , որ զիրենք կը բռնադա-

աէր . ինչպէս որ նոյնպէս տաք տաք
խօսեցան նաև սուրբն Պետրոս և սուր-
բըն Պօղոս , և ուրիշ սուրբեր ու մար-
գարէներ Հին և նոր կտակարանի մէջ » :
Իրաւցընէ , ինչպէս ալ կը վայրէ որ աս
նոր ազանդաւորները աշխարհքիս վը-
րայ երևցած փառաւոր սուրբերուն
հետ բաղդատուին՝ որովհետև այնպի-
սի անարատ վարք ունեցան որ իրենց
քարոզած զեղեցիկ վարդապետութեա-
նը կը նմանի :

Ընէն մարդ զիտէ թէ Մարտինոս
Լուտերը տասնըհինգ տարի քահա-
նայութիւն ըրաւ . և թէպէտ ասով ալ
աւելի պարտական էր ողջախոհութիւն
պահելու , և սակայն չսոսկաց ուխ-
տեալ կուսան մը յափշտակելու , և ա-
նոր հետ բոլոր կեանքը սոսկալի ան-
առակութեամբ ու գայթակղութեամբ
անցուց . ու այնպիսի կենաց համեմատ
մահ ալ ունեցաւ , այսինքն՝ ինչպէս որ
սովորական է այսպիսեաց՝ հարկաւո-
րութեան ելած ատենը՝ հողին փչեց :

Նմանապէս բոլոր աշխարհք զիտէ ,

Թէ Յովհաննէս Ապօլինն ալ նոյնպէս
 առաջ ուղղափառ եկեղեցւոյ քահա-
 նայ էր . և անկէ ապստամբելէն ետ-
 քը՝ անունը շարաշար աւրեց ամէն
 տեսակ անզգամութեամբ , մանաւանդ
 մարմնական մեղաց ետէ ըլլալով ,
 ինչուան վճիռ եղաւ որ զինքը՝ Աոյոնի
 մէջ ողջ ողջ այրեն . և թէպէտ իրեն
 աս շնորհքն ըրին որ մահուրնէ ազա-
 տեցին , բայց որպէս զի ըրած անկար-
 դութեանցը մէկ կերպով մը հատուց-
 մունք ըլլայ՝ հրապարակաւ աղէկ մը
 ծեծեցին զինքը : Ասով թէպէտ մարդ-
 կային արդարութեան ծանր պատժէն
 ազատեցաւ , բայց աստուածային բար-
 կութենէն չխալըսեցաւ , որ զինքը նաև
 աս աշխարհքիս մէջ ուզեց շարաշար
 տանջանքով պատժել . ուստի Ապօլին
 ոտքէն ինչուան դուխր վերբերով լը-
 ցուած ու որդնոտած՝ իր կեանքը նդո-
 վելով հալեցաւ մաշեցաւ , ու աս աշ-
 խարհքիս վրայէն դժոխքին համը առաւ :

Ատենով ես ալ կարծէի թէ աս բա-
 ներս ուղղափառաց զրոպարտութիւն-

ներն են՝ նորաղանդից Հիմնադիրնե-
րուն անունը աւրելու համար հնա-
րուած . բայց ետքը մանրամասն քըն-
նելով նորաղանդից հաւատոյսկզբունք-
ները, տեսայ որ ինչ որ կ'ըսեն ուղ-
ղափառք նորաղանդից վարդապետու-
թեանը և սովորութիւններուն վրայ՝ ոչ
միայն սուտ չեն, հապա ամենաստոյգ
պատմութիւն են . և այնպիսի ճշմա-
րիտ ապացոյցներով հաստատուած՝ որ
մէկ ուրիշ մարդկային պատմութեանց
մէջ ան աստիճան ճշմարտութիւն չը-
տեսնուիր :

Արեւմն այսպիսի վարք ունեցող
մարդիկը կրնան Մատուծմէ խրկուած
սեպուիլ որ աստուածային օգնութիւն
քրիստոնէութիւնը նորոգեն : Արեւելի
բան է այսպիսիները պատուել իբրև
ճշմարիտ առաքեալ Քրիստոսի . ճշմա-
րիտ նորոգիչ բարոյականի, քաջ աւան-
դապահ սուրբ զրոյց, անմոլար անգամ
ժողովոց, տուող եկեղեցական կանո-
նաց, և առաջնորդ ճշմարիտ վարդա-
պետութեան ու սրբութեան՝ որ ասոնք

միայն ուղղափառ եկեղեցին աղբիւրի պէս կը ծաւալէ : Խեղճ ողորմելիներ . թէ որ հիմա կարենային իրենց եղած տեղէն խօսիլ իրենց հետեւողներուն հետ, արդեօք որչափ տարբեր բան պիտի քարոզէին :

ԻԳ

Ներեցէք, սիրելիք, աս ձեր հիմնադիրներուն դէմ ըրած խօսակցութեանս, որ ատենով նաև ինծի հաւատոյ վարդապետ էին : Թէ որ չը վախնայի ձեր սիրար դառնացրնելէն, թէպէտ և բողոքովին պաղած ալ չըլլայի ձեր կողմը պաշտպանելէն՝ գեռ շատ բան ունէի առաջ քաշելու ու խօսելու իրենց տեսակ տեսակ խաբէութիւններուն, խարդախութիւններուն, թէ հին և թէ հիմակուան նորադանդ քահանայից գիւական հնարքներուն, և իրենց հետեւողները՝ մանաւանդ ուսմիկ ժողովուրդը խաբելնուն վրայ, որ գձեց կ'ապշեցրնէի : Ար և իցէ խա-

բէութեան մեծ խայտառակիչը անիկայ է՝ որ երկայն ատեն նոյն բանին վկայ ու գործակից եղած է . ուստի երբոր յանցաւորները շատուոր ըլլան՝ դատաւորը դիւրաւ անոնցմէ մէկ քանիին կը ներէ , որպէս զի անանկով աւելի դիւրութեամբ ու ապահովութեամբ շարեաց զլուխը ճանչնայ : Դժբաղդութեամբ երկայն ատեն թըշնամի էի ես հռովմէական ուղղափառ եկեղեցւոյ . և ինչպէս որ դուք՝ ես ալ նորաղանդութեան քարոզիչ էի , ու շատ անգամ երբոր սիրտս ուզէր , ու մանաւանդ երբոր շահ մը տեսնէի՝ մէկ աղանդէն մէկալը կ'անցնէի . վասն զի նորաղանդներուն հաւատքը իրենց շահուն վրայ կեցած է : Արեւմտաւանց տարակուսելու կրնայ մէկը հաւատալ ինձի՝ երբոր իրական պատմութիւններ կը պատմեմ , և չկրնար մէկը զիս մեղադրել թէ դու աղէկ տեղեակ չես ըսածներուդ : Աւստի համարձակ կը զուրցեմ , սիրելիք , թէ նորաղանդից կրօններէն մէկն ալ աստուա-

ծային կրօնի նշան շունի : Ըսածիս վրայ ուշադրութեամբ մտածեցէք, և յուսամ որ բերնով ալ չէ՛նէ՛ գօնէ սրբաբերնուդ մէջ իմ ըսածս կը հաստատէք :

Հիմա գանք մէկ քանի ուրիշ խնդիրներ լուծելու, որոնց վրայ մեծ վէճ կայ ուղղափառաց ու նորադանդից մէջ : Ըս նիւթերուս վրայ խօսելու ատեն կ'ուզեմ որ իմ աս զրբուկիս մէջ դիտած երկու նպատակիս ալ հասնիմ. մէյմը որ ևս զիս արդարացրնեմ, մէյմրն ալ որ դուք ձեր մոլորութիւնը ձանշնաք : Ուստի առանց ձանձրանալու ըսածներուս ուշ գրէք, և սիրտ առէք, մի լքանիք. վասն զի առջևի գործքերնիդ խիստ հարկաւոր բան է : Թող որ դուք մոլորութեան մէջ ըլլալով աւելի ջանք սլիտի ընէք որ ելլէք անկէ, քան թէ ևս՝ որ զրօպարտուած ըլլալով ինք զինքս սլիտի ջանամ արդարացրնել :

ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՅ ՎՐԱՅ

Վ ԷՃ է թէ արդեօք միայն սուրբ
 դիրքը կրնայ հաստատուն և հաւաս-
 տի կանոն հաւատոյ ըլլալ . և կարելի
 է որ սուրբ զբոմ միայն որոշուին հա-
 ւատոյ վրայ եղած ամենայն խնդիրնե-
 ըր : Նորաղանդները կը պնդեն թէ
 սուրբ դիրքը միայն բաւական է . իսկ
 ուղղափառք չէ կ'ըսեն . և ասոնք ի-
 րենց խօսքը այսպէս կը հաստատեն :

Ա . Թէ որ միայն սուրբ դիրքը ըլ-
 լար բացայայտ և հաստատուն կանոն
 հաւատոյ , և միայն անոր վկայութիւն-
 ներովը ճշմարիտ հաւատոյ դէմ եղած
 ամենայն հակառակութիւն լուծուէր ,
 ան ասեն սուրբ զրոյ վճիռը հրատա-
 րակելէն ետե՛ ալ ամէն վէճ պիտի դա-
 դրէր , վիճողներն ալ մէկմէկու հակա-
 ռակութիւն պիտի չունենային : Իսկ
 արդ սուրբ զրոյ վճիռը այնչափ ա-
 տենէ 'ի վեր հրատարակուած է , և

սակայն վէճը չդադրեցաւ , և վիճողներուն մէջ գեռ հակառակութիւն կը բանի իմաստին վրայ (վասն զի տարակոյս կը հանեն թէ արդեօք ան խօսքով ան ըսել կ'ուզէ թէ ուրիշ բան), և շատ յայտնի է ըսածս ուղղափառաց և նորադանդներուն մէջ սուրբ գրոց բուն իմաստին վրայ եղած ներհակ կարծիքէն , որ ամէնքը պնդելով կ'ուզեն որ իրենց հասկըցածին պէս հասկըցուի : Աւրեմն միայն սուրբ գիրքը չկրնար ըլլալ բացայայտ կանոն և հաւաստիք հաւատոյ , և ոչ բացարձակապէս որոշել հաւատոյ վրայ եղած ամենայն խնդիրները :

Բ . Աոյն իսկ սուրբ գրքէն կըրցուցուի՝ թէ ոճը մութ ըլլալով դժուար է տեղ տեղ գիւրաւ իմանալ միտքը . ուստի հաւատոյ վերաբերեալ ամէն խնդիրներու վրայ բացայայտ վճիռ չգանուիր մէջը : Սուրբ գրոց մէջէն մէկ քանի վկայութիւններ բերենք՝ որոնցմով կը տեսնուի աս առաջարկութեան ճշմարտութիւնը . « Աւ սկը-

սեալ 'ի Մովսիսէ և յամենայն մար-
 դարէիցն, մեկնէր նոցա՝ որ ինչ յա-
 մենայն զիրս գրեալ է զնմանէ »
 (Ղուկ . Ի՛Ի) : Եթէ պէտք եղաւ որ
 Քրիստոս մեկնէ իր աշակերտացը
 սուրբ գրքին իմաստը, ըսել է թէ դի-
 րաւ հասկընալու բան չէր՝ ինչպէս որ
 նորազանգները կը պնդեն : Սուրբն
 Պետրոս՝ սրբոյն Պօղոսի թղթերուն
 համար կ'ըսէ . « Արպէս և յամենայն
 իսկ թուղթան խօսի վասն այսոցիկ .
 յորս գտանի ինչ ինչ դժուարիմաց,
 զոր անուամուսնքն և յողորմութիւն
 կորեն » (ք Պետրոս . Գ .) : Սուրբն
 Օղոսաինոս իրեն համար կ'ըսէ թէ
 « Սուրբ գրքին մէջ չգիտցած բաներս
 աւելի շատ են՝ քան թէ գիտցածներս » :
 Թէ որ Օղոսաինոսի պէս անձը այս-
 պէս կ'ըսէ, հապա ուրիշները ինչ
 պիտի ըսեն ¹ :

1 « Ի համարելն թէ հատի՝ ևս առաւել
 գիտացի զես հեռի 'ի հասողութենէն . զի
 'ի տեսանելն զարեգակն ճշմարիտ, 'ի ձեռն
 լուսոյն ծանեայ՝ թէ սրչափ հեռի եմ 'ի

Գ. Քննեցէք աս վկայութիւնները, և թէ որ կրնաք՝ առանց մեկնութեան կարօտելու հասկըցէք ասոնց բաւական խմատը. « Եւ է շարութիւն առն՝ քան զկին բարեբարոյ » (Սերաք . ԽԲ) : « Կի տար պատասխանի անզղամին ըստ նորա անզղամութեանն » (Առակ . ԻԶ) : Եւ քիչ մը ետքը կ'ըսէ. « Եւ տուր նմա պատասխանի ըստ անզղամութեանն նորա » : « Օհ ոչ որ է որ 'ի մահու յիշէ զքեզ » (Սաղ . Զ) : « Տէր յերկնից նայեցաւ յամենայն որոցիս մարցիկան՝ տեսանել թէ իցէ որ խմատուն որ խնդրիցէ զԱստուած : Ըմենեքեան խոտորեցան 'ի միասին և անպիտանացան . ոչ որ է որ գիտութենէն » . Գ. ԵԺԳ . Եւրեմ . Ի Մէն . ԵւրԳ :

« Գ. Ժուարատեսանելի գոյ խմատից որ 'ի սոսա ծածկեալ կայ, և մանաւանդ ըսքանչացման արժանաւոր . սորին վասն աշխմտաց մեզ պէտք են, և ևս առաւել ազօթից, և Հոգւոյն սրբոյ առաջնորդութեան, յայտնել մեզ զխմատիցս տեսութիւն » . Ս. ԵԺԳ . Ի Մէն . Բ. Զ . Պէտք :

առնէ զքաղցրութիւն , և չէ որ մինչև 'ի մի » (Մաղ. յ. Գ.) : « Օ՛ի զայն՝ որ ոչն զիտէր զմեզս , վասն մեր մեզս արար » (Թ. Վօր. Ե) : Ընկէ զատ՝ ըսաւ Քրիստոս վերջի ընթրիքին մէջ . « Ըրբէք 'ի դմանէ ամենեքին » (Մատթ. Ի. 2) : Այնպէս ըսաւ . « Աւ գուք պարտիք զմիմեանց ոտս լուանալ » (Յովհ. յ. Գ.) : Թէ որ առջի խօսքով չազորդութեան խորհուրդը կը պատուիրէ , ուսկից կը ցուցուի թէ մեկալ խօսքովը շուշեր պատուիրել որ իջարու ստոր լուանք : Յայտնի է որ ան խօսքին իմաստը սուրբ գեղքը չէ մեզի հասկրցընողը , հասպա Քրիստոսի եկեղեցին է : Արիշ ասոնց նման օրինակներ լեցուն են սուրբ գրոց մէջ :

Արեմն յայտնի է թէ սուրբ գիրքը ըստ ինքեան մութ է , և մեկնութեան կը կարօտի , ուստի չկրնար ըլլալ մինակ բացայայտ կանոն հաւատոյ : Աւ ինչպէս որ քաղաքական բարեկարգութեան համար՝ միայն օրինաց զիրքը բաւական չէ , հասպա

նաև դատաւոր ալ հարկաւոր է՝ որ ան
 օրինաց իմաստը հասկընայ ու հաս-
 կըցընէ, և հակառակորդաց մէջ վճիռ
 կտրէ. այսպէս ալ եկեղեցական բա-
 րեկարգութեան համար՝ սուրբ դիրքը
 միայն բաւական չէ, որուն մէջ եկե-
 ղեցւոյ օրէնքները դրուած են, հապա
 հարկաւոր է նաև դատաւոր մը որ ան
 օրէնքները մեկնէ, և անոնց հակա-
 ռակ վարդապետութիւնները հերքէ:
 Աս դատաւորը՝ մենք կ'ըսենք թէ Հը-
 ռոսովմայ քահանայապետն է, որ է դա-
 տաւոր անսխալ ՚ի վարդապետութիւնս
 հաւատոյ. վասն զի հաւատոյ խնդիր-
 ները Հողւոյն սրբոյ օգնութեամբը
 կ'որոշէ, ինչպէս որ խոստացեր էր
 Քրիստոս սրբոյն Պետրոսի. և անոր
 օրինաւոր յաջորդն է Պապն Հռով-
 մայ, ինչպէս որ պիտի ցուցընենք ԼԶ
 գլխոյն մէջ:

ԱՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆ ՎԼԱՅ

Մեծ վէճ է թէ արդեօք բայ 'ի սուրբ գրքէն պէտք է ընդունիլ նաև ուրիշ աւանդութիւններ ալ՝ որ նոյն պէս աստուածային ըլլան . այսինքն բայ 'ի Աստուծոյ զրաւոր խօսքերէն (աստուածաշունչէն), պէտք է ընդունիլ նաև Աստուծոյ ան խօսքերն որ գրով չեն արուած , հասլա 'ի Քրիստոսէ ու յառաքելոց ինչուան մեղի եկած են խօսքով՝ որդւոց որդի ու բերնէ բերան աւանդելով : Աորաղանդներն աւանդութիւնը կը մերժեն , իսկ հոսմէականները կ'ընդունին , ու այսպէս կը հաստատեն :

Ա. Շատ նիւթեր կան հաւատքի մէջ , որոնց պէտք է հաւատալ՝ փրկութեան հասնելու համար . աս նիւթերուն վրայ թէպէտ և սուրբ գրոց մէջ որոշ խօսք չկայ , բայց նոյն բաները Քրիստոս բերնով վարդապետեց իր

առաքեալներուն , առաքեալք ալ եկեղեցւոյ : Ասկէ կը հետեի թէ պէտք է ընդունիլ նաև աւանդութիւնը , այսինքն Աստուծոյ անդիր խօսքերը որ իր եկեղեցւոյն մէջ որդւոց որդի անցնելով ինչուան մեզի եկած է : Աս անդիր աւանդութիւններէն մէկ քանին գնենք :

ւ . Աստուածաշունչը և աւետարանները կանոնական գրքեր են , և ճշմարտապէս աստուածաշունչ , այսինքն Աստուծոյ տուն արուած :

բ . Տղաքը պէտք է մկրտել թէպէտ և իրենց բանականութիւնը բացուած չըլլայ :

գ . Մկրտելու ատենը հարկաւոր է աս անսակ նիւթ գործածել և աս խօսքերը զուրցել :

դ . Հերեաիկոսներէն մկրտուածները՝ նորէն պէտք չէ մկրտել :

ե . Հրէից շարաթ օրուանը տեղ՝ պէտք է կիրակի օրը սուրբ պահել :

զ . Բոլոր քրիստոնէից ընդունած հաւատոյ հանգանակը՝ ճշմարիտ է ու առաքելական :

է. Սուրբ Աստուածածինը միշտ
 կոյս մնաց : — Եւ ուրիշ ասոնց նման
 ճշմարտութիւններ որ նաև նորազանդ-
 ներն ալ ընդունած են իբրև մասն
 հաւատոյ՝ որոնց վրայ սուրբ զբքին մէջ
 ամենեկին խօսք չկայ :

Բ. Սուրբն Պօղոս աւանդութեան
 համար յայտնի կը զուրցէ . « Այսու-
 հեաև եղբարք՝ հաստատուն կացէք ,
 և պինդ կալարուք զաւանդութիւնսն
 զոր ուսարուք՝ եթէ բանիւ և եթէ թըղ-
 թով մերով » (ԹՊԵՍ . Բ) : Բոլոր
 սուրբ հարք ալ աւանդութիւնը կ'ընդ-
 ունին , ինչպէս սուրբն Հերոնիմոս
 կ'ըսէ . « Այլ զմի քառասնորդական
 պահս յառաքելական աւանդութենէ
 պահեմք » (ԹՊԹ . առ Մարկէղոս) :
 Սուրբն Օղոստինոս . « Օչայն ինչ
 իրս անդիր աւանդութեամբ պահեմք
 որ կարծին յառաքելոց աւանդեալ և
 կամ 'ի հանրական ժողովոց » (ԹՊԹ .
 ՃԻԸ) : Աւրեմէ սուրբ զբքն զաս ,
 պէտք է ընդունիլ նաև ուրիշ աւանդու-
 թիւններ որ նոյնպէս Աստուծոյ զրա-

ւոր խօսքին շափ զօրութիւն ունին, ու անոնք ալ Քրիստոսի եկեղեցւոյն հաւատացելոցը համար անօխալ կանոններ են, ինչպէս նաև բնական ու ետքը Մովսիսական դրաւոր օրինաց ատենն ալ հաւատացելոց մէջ աւանդութիւններ կային, և ինչուան Մովսէս՝ 2000 տարի հաւատացեալք միայն աւանդութեամբ դնացին, և Մովսէսէն ետքն ալ թէպէտ և դրաւոր օրէնք կար, բայց հաւատոյ շատ մասերը միայն աւանդութեամբ որդիք իրենց հայրերէն կը սորվէին՝ 1 :

1 « Ամենայն նահապեացն շատակեաց եզեալ ՚ի բարեբարութենէն Աստուծոյ, սերեալք բազմացան, նոյնպէս և յետ ծնընդոցն յերկարակեացս արարեալ, զի որք Աստուծոյն ստացան՝ պատմեցեն հարբ որդւոց, զի իբրև պատուիրանք զգուշացուցիչք լինիցին՝ առ ՚ի ծանօթ առնել զնսսա Աստուծոյ, որպէս ասացան՝ թէ հարցըիր զհարս քո և պատմեցեն քեզ » . Ս՝ԷԲ՝ Գ՝ԷԳ՝ . 1, 2-3-4, 5ԱԳ՝Է :

« Առաքեալքն զյուրով ժամանակս ՚ի տաճարին զառ ՚ի Քրիստոսէ նոցուն կա-

աարէին աւանդեալ զխորհուրդս եթէ զաղօթից, եթէ զհազարգութեան: Իսկ այժմ կանոնական սահմանաւ զմեզ սրբապետեալ զգուշացուցին նոյին աւանդապահք և ժառանգորդք՝ ոչ երթալ ՚ի ժողովարանս և ՚ի մատրունս հրէից կամ հեթանոսաց” . Յ՝Վ՛ . Իճապ . յԱփէնաբ :

« Զայսքան և զայսպիսի յեկեղեցւոջ բերեկարգութեան յօրինուածս և հաճելի գրութիւնս՝ կոչեն համառօտիւ ՚ի անսչութեանէ յօրինման անօրէնութիւն . առ սոփօք և ընդ սոսին զամենայն յիշատակելով՝ որքան ինչ յիշատակ աւանդեցաւ ՚ի անանէ քրիստոնէից՝ և յառաքելոց իւրոց վարուց և բանից պարկեշտութիւն . որոց անակս և մատակարար հաւատարիմ է առաջակացն այսօր մեծի և հրաշափառագունի ասն Ատուծոյ” . Յ՝Վ՛ . Սաբիտաբ Վարդապետ :

« Զայս դաւանութիւն, և զև ևս անճառագոյնս, յառաքելոցն սրբոց որպէս աստուածային ժառանգութիւն որդի ՚ի հօրէ առեալ հասուցին մինչև առ մեզ” . Սաբիտաբ, ՚ի Մեի . Բ՛Ղ՛ . Պէտր :

« Ճշմարիտ և սուրբ հաւատ ոչ միայն զխոստովանութիւն սուրբ երրորդութեն ասէ, այլ և զհաւատալն եկեղեցական բարեկարգութեանցս” . Նէր . Լ՛աճի . ՚ի Մեի . Պապաբ :

ԽՈՐՀՐԴՈՅ ՎՏԱՅ

Վէճ է թէ արդեօք քանի՛ են Քրիստոսի եկեղեցւոյն խորհուրդները, և ինչ վախճանի համար գրուած են : Խորհրդոց քանի՛ ըլլալուն վրայ նորադանգերը նաև իրենց մէջ անմիաբան են : Առտեր՝ միայն մկրտութիւնը խորհուրդի տեղ կը դնէ . բայց շատ լուսեօրհաններ նաև սուրբ հաղորդութեան ու ապաշխարութեան համար ալ կ'ըսեն թէ խորհուրդ են . Մեւրանքթոն, Քեմնից և ուրիշները մրկրտութիւնն ու հաղորդութիւնը իբրև խորհուրդ կ'ընդունին : Օւլինդիոս մկրտութիւնը, հաղորդութիւնն ու սոսակը : Ապլվին սոսակին տեղը՝ քահանայութեան կարգը խորհուրդ է կ'ըսէ, թէպէտ և ուրիշ տեղ միայն մկրտութիւնն ու հաղորդութիւնը իբրև խորհուրդ կ'ընդունի : Ար տեսնէք

Թէ աս ինչ շփոթութիւն է : Իսկ թէ որ հարցընենք թէ ինչ վախճանաւ խորհուրդները դրուած են՝ կ'ըսեն թէ որովհետեւ մարդիկ հաւատքով միայն կրնան փրկուիլ, աս հաւատքը վառելու համար հաստատուած են խորհուրդները :

Հոռմեականք եօթը խճոց կ'ընդունին, ինչպէս որ միշտ Քրիստոսի առաջին եկեղեցին ճանչցած է, և ինչպէս որ առաջին դարերէն ինչուան մեր ատենը աւանդութեամբ նոյն վարդապետութիւնը եկած է ուղղափառ եկեղեցւոյ մէջ. և ընդունած խորհուրդները ասոնք են. մկրտութիւն, դրոշմ, հաղորդութիւն, ապաշխարութիւն, վերջին օծումն, կարգ քահանայութեան և սպակ, և աս բանիս մէջ ամէն սուրբ հարք ու ընդհանրական ժողովք միաբան են :

Իսկ խորհրդոց ինչ վախճանաւ հաստատուած ըլլալուն համար ուղղափառները կ'ըսեն թէ սրբարար շնորհք կը բերեն. և ասիէ զատ՝ ամէն խոր-

հուրդ ալ սեպհական շնորհք կը բերէ ,
 ըստ որում ամէն խորհուրդ մէյմէկ
 վախճանաւ հաստատուած է 'ի Քրիս-
 տոսէ : Հաւատքը հարկաւոր է չա-
 փահաս մարդկանց՝ իբրև նախընթաց
 պատրաստութիւն առ շնորհս , և չէ
 թէ խորհրդով հաւատք կը ստանայ
 մէկը : « Գնացէք այսուհետև աշակեր-
 տեցէք զամենայն հեթանոսս . մկրտե-
 ցէք զնոսա » և այլն (Մատթ . ԻԸ) :
 « Ար հաւատայ և մկրտեսցի՝ կեցցէ »
 (Մարկ . ԺԶ) : Աւրեմն խորհուրդը
 ընդունելէն առաջ պէտք է հաւատք
 ունենալ : Աւղղափառ եկեղեցին 'ի
 սկզբանէ 'ի վեր ինչ վարդապետու-
 թիւն որ ունէր սուրբ խորհրդոց վրայ՝
 նոյնը միշտ անարատ պահեր է , ու
 առջի դարերէն 'ի վեր սուրբ հարք
 և ժողովք միշտ նոյնը դաւաններ ու
 քարոզեր են , և աս վարդապետութիւ-
 նը հաստատուած է սուրբ զրբին խօս-
 քերուն վրայ , որ յայանի կ'ըսէ թէ
 սուրբ խորհուրդներով մարդուս վրայ
 շնորհք կ'իջնայ : Թէպէտ և խորհրդոց

վրայ խօսելու շատ բան կար, բայց հաս-
 աւ ընդհանուր տեղեկութիւնը բաւա-
 կան ըլլայ, ու միայն համառօտ կեր-
 սով մը հաղորդութեան ու ասդաշխա-
 րութեան խորհուրդներուն վրայ առ-
 անձին խօսինք, ու քանի մը անդրա-
 դարձութիւններ ընենք. վասն զի հի-
 մակուան նորաղանդները աս երկու
 խորհուրդներուն շատ դէմ կը կենան :

ԻՐ

ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Շատ տեսակ ընդդիմութիւններ կը
 հանեն նորաղանդք հաղորդութեան
 վրայ : Կալվինականները չեն ընդու-
 նիր Քրիստոսի անձամբ հաղորդու-
 թեան մէջ գանուիլը, ու կ'ըսեն թէ
 միայն իրեն օրինակն է հաղորդու-
 թիւնը : Նուաերականները կ'ըսեն թէ
 իրաւ Քրիստոս հաղորդութեան մէջ
 ներկայ է, բայց մարդու հաղորդուե-
 լու ատենը միայն, կ'ըսեն նաև թէ

Հային գոյացութիւնը անփոփոխ կը մնայ՝ նոյն իսկ Քրիստոսի Հաղորդութեան մէջ եղած ատենը : Այս ասոնց նման՝ իրենց կուսակից աղանդաւորներուն հետ ուրիշ այլանգակ մոլորութիւններ կը քարոզեն , որոնց ամէնուն դէմ ուղղափառ եկեղեցւոյ ճշմարիտ վարդապետութիւնը ասիկայ է .

Հաղորդութեան մէջ է իսկապէս և գոյացապէս ճշմարիտ մարմին և արիւն , հոգին և աստուածութիւնն Քրիստոսի . և հայն ու գինին սրբազործուելէն ետե՛ միայն իրենց համը՝ գոյնը և ձեւը չեն փոխեր :

Ա . Աս վարդապետութեան ճշմարիտ ըլլալը կը հաստատուի սուրբ զրբքին վկայութիւններովը , զոր օրինակ . « Առէք կերայք , այս է մարմին իմ : Արբէք՝ի գմանէ ամենեքեան . զի այդ է արիւն իմ , որ վասն ձեր հեղու » (Մատթ . ԻԶ) : « Այս է մարմին իմ , որ վասն ձեր սուեալ » (Ղուկ . ԻԲ) : « Օյ մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է , և արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի է »

(Յօվհ . 2) : Սուրբ գրոց աս ու ա սոնց նման վկայութիւնները խիստ պայծառ են , ու պէտք է զանոնք ըստ նկարագրին հասկընալ , սրբոյն () զոստինոսի կանոնին հեռեկոյմ (որ ամէն աստուածաբանութեան զպրոցները ընդունած են) թէ երբոր սուրբ գրոց խօսքերը կրնան ըստ նկարագրին խմայուիլ՝ պէտք չէ զանոնք այլարանութեամբ ու փոխաբերութեամբ հասկընալ : Արեմն ուղղափառ կաթուղիկէ եկեղեցւոյն հաղորդութեան փրայ ըրած վարդապետութիւնը ամենաճշմարիտ է , որ կ'ըսէ թէ խկապէս հաղորդութեան մէջ ներկայ է Քրիստոսի մարմինը՝ ոչ շոն Բէր Գեղա , և արիւնը՝ ոչ շոն Բէր Գեղա . վասն զի (ինչպէս նաև նորաղանդներն ալ կը վկայեն) Քրիստոս չէ թէ առերևոյթ կերպով հապա իրապէս խաչուեցաւ ու իրապէս արիւնը թափեց մեր փրկութեանը համար :

Սուրբ գրոց աս վկայութիւններուն զանազան մեկնութիւն կուտան հա

կառակորդները, և ուղղափառաց վարդապետութիւնը շնորհունելու համար՝ հազար ու մէկ պատճառներ կը կարկրտեն ու փախուստ կուտան, ըսելով թէ Քրիստոս « Այս է մարմին իմ » խօսքը ան մտքով ըսաւ ինչ մտքով որ ըսեր էր « Աս եմ որթ, ես եմ հաց, ես եմ ճանապարհ » , և այլն . Քրիստոսի մարմինը երկնքէն զատ իրապէս ուրիշ տեղ չէ կ'ըսեն, ու միայն հաւատքով մտքերնիս կը գնենք թէ Քրիստոսի մարմինը կը ճաշակենք, և վկայութեան մէջի «չ» գերանունը «+» մակրային տեղը կը հասկընան: Այսպիսի ծուռ մեկնութեանց գէմ ահա մէկ զօրաւոր ու անժխտելի ապացոյց մը . այսինքն

Բ. Չկրնար ըլլալ որ նախնական եկեղեցին սխալէր ու սուրբ զբքին ստոյգ իմաստը չկարենար հասկընալ: Իսկ արդ ան եկեղեցին ինչպէս որ հասկըցաւ՝ նոյնպէս ալ սորվեցուց, թէ վերոյիշեալ վկայութիւններուն միտքը աս է որ Քրիստոս չէ թէ առերևոյթ կերպով հասցա իսկապէս հա-

ղորդութեան մէջ է . ուրեմն պէտք է
 հաւատալ թէ Քրիստոս իսկապէս հա-
 ղորդութեան մէջ է , ու չէ թէ առ-
 երևոյթ կերպով : Իրաւ է թէ աս ապա-
 ցուցին փոքրագոյն մասը միայն կրնան
 ժխտել ձեր աստուածաբանները . բայց
 ես որովհեաւ կ'ուզեմ համառօտու-
 թեան մէջ կենալ՝ անոր համար չեմ
 կրնար հոս սուրբ հարց խօսքերն ու
 իմաստները մէկիկ մէկիկ մէջ բերել¹ :

1 « Ձինչ է նայելն զգուշութեամբ .
 Մի իբրև լսկ հաց և գինի նայել որք ՚ի
 ներքս մնայցեն , այլ մարմին և արիւն Աս-
 տուծոյ հաւատալ զառաջի եղևալն » .
 Մեծն Խորհուրդն . Ի Մեկն . ՊրբԳ :

« Այս է խորհուրդն . զի ոչ ըստ տեսա-
 ներւոյն , այլ իմանալոյն է հաւատալն .
 զի տեսանի հաց և գինի , և իմանի մարմին
 և արիւն Արդւոյն Աստուծոյ » . Նոյն . անդ :

« Հաւատալ և ՚ի մարմին և յարիւն Ար-
 դւոյն Աստուծոյ , որ պատարագի ՚ի վերայ
 որբոյ սեղանոյն՝ թէ ճշմարտապէս է նա
 մարմին և արիւն Քրիստոսի » . ԳրեԳ .
 Նորեկ . Ի հրահանգս հաւաքոյ :

« Հաւատալ թէ որ զինչ և է հաց՝ յոր-

ժամ աղօթքն նուիրեցաւ մարմին է Քրիստոսի, և է ճշմարտապէս » . Նէրս . ԼԾԺԷ . յԱԹԷ :

« Ո՞րպէս պարտխք հաւատալ թէ ճշմարտապէս Քրիստոս է սա, առ որ հազրդեցաքս . և մարմին Քրիստոսի, և ոչ օրինակ մարմնոյն Քրիստոսի : Բազում և պէսպէս բանք վանն այսր ՚ի տեառնէ ասացեալ և յառաքելոց նորին՝ կարող են ամէլ զմնատուենս ՚ի հաւանութիւն . զի ասաց բարձրարարառ ՚ի ժողովուրդն՝ յուսուցանելն ՚ի Ապոստոնաւում . Որ ոչ ուտէ զմարմին իմ և ըմպէ զարիւն իմ, ոչ ունի կեանս յանձին : Զմարմին իմ ասաց, և ոչ զօրինակ մարմնոյն : Իսկ որ ուտէ և ըմպէ, նա յիս բնակեացէ և ես ՚ի նմա : Յետ որոյ զբանիւ ասացեալն՝ գործով կատարեաց . զի էառ ասէ՝ հաց, գոհացաւ, օրհնեաց, սրբեաց և ետ աշակերտացն և ասէ . Առէք կերէք ՚ի սմանէ, այս է մարմին իմ, և ոչ օրինակ նորին : Նոյնպէս և զբաժակն արիւն անուանեաց, և ոչ օրինակ արեան : Զոր ճաշակողքն աղաղակեն . Արիւնն Յիսուսի սրբէ զմեզ յամենայն մեղաց : Եւ որ ուտէ և ըմպէ զնա անարժանութեամբ, ոչ թէ զօրինակն ոչ խարէ, այլ զմարմինն Տեառն . . . Համարնութիւն է Աստուծոյ, և ոչ օրինակ . . . Աստուած

Միայն աս կ'ըսեմ, որ եթէ դուք կը
 փափաքիք ուղղափառ եկեղեցւոյն հե-
 աւելու՝ թէ որ հասկընար թէ հո-
 մէական եկեղեցին ինչ պատճառներով
 պաշտպանած է միշտ աս ճշմարտու-
 թիւնը, իմաստուն ուղղափառ քահա-
 նայի մը ղիմեցէք՝ որ ստոյգ պատճառ-
 ներով զձեզ կը համոզէ: Հոս աս միայն
 կը յիշեցընեմ թէ առջի քրիստոնեա-
 ները իրենց աս վարդապետութեանը
 համար, որ հրապարակաւ կը քարո-
 ղէին ու ամենայն կերպով կը պաշտ-
 պանէին, ճշմարտութեան հետեւեցան
 հետեւեցան: Այլերոյէ անուանի փի-
 լիստիան ու հոշակաւոր անամբ՝ զրե-
 թէ բոլոր աշխարհք պարտելէն ետքը,
 կ'ըսէ թէ քրիստոնէիցմէ աւելի ան-
 զգամ մարդիկ շտեւայ, և ասանկ ըսե-
 լուն պատճառ աս կը բերէ (որ մեծ
 հաստատութիւն է մեր վերի ըսած ճշ-
 մարտութեը). «Քանզի զԱստուածն
 հոգին ընդ մարմին հացիս խառնեալ՝ Քրիս-
 տոս և Աստուած զսա սուանց յերկուա-
 նաւոյ օծանէ » . Նոյն . անդ :

իւրեանց զոր պաշտեն՝ զնոյն և ուսանեն » կ'ըսէ :

Գ. Նոյն ճշմարտութիւնը՝ թէ Քրիստոս իսկապէս ներկայ է հաղորդութեան մէջ, շատ տեսակ ու մեծամեծ հրաշքներով հաստատուած է, զոր օրինակ Քրիստոս յայանի նշխարքին մէջ երեցեր է. հաղորդութեան աղաչանք ընողներուն խնդիրքները կատարուեր են, սուրբ հաղորդութիւնը արհամարհողներուն վրայ մեծամեծ պատիժներ եկեր են, որ խիստ շատ հանդիպած է ու կը հանդիպի աշխարհիս վրայ, ևն :

Այսպիսի պատճառներն ու հրաշքները մտածելով հոչակաւոր Բերենդարիսը, որ խորհրդականք ըսուած աղանդաւորներուն պարագլուխն էր, ճանչցաւ իր մոլորութիւնը, ու մեռնելէն առաջ սրտանց զղջում բրաւ, և հրապարակաւ մերժեց իր աղանդը՝ աս խօսքերը զուրցելով. « Աս Բերենդարիս սրտանց կը հաւտամ, ու բերնովս կը գաւանիմ որ սուրբ սեղանին վրայ դրուած հացն ու զինին՝ խորհրդաւոր

սուրբ աղօթքին ուժովք ու մեր Քրիչին
 հրամանաւր գոյացապէս կը փոխուին ՚ի
 ճշմարիտ և ՚ի կենդանարար մարմին և
 արիւն Քրիստոսի տեառն մերոյ . ասանկ
 կը հաւատամ, ու ոչ երբէք աս հաւատքին
 ներհակ բան կը քարոզեմ ասկէ ետքը»:

Ինչուան հիմայ ըսածներուս գէ՛մ
 նորաղանդները տալու պատասխան
 չունին, այլ միայն յամառութեամբ
 կը պնդեն ու զանոնք կը մերժեն .
 չեն ուզեր հաւատալ թէ հրաշքները
 ճշմարիտ են, հապա կ'ըսեն թէ պա-
 պականներուն խարէութիւններն են,
 պարզամիտ մարդկանց մաածութիւն-
 ներ ու սատանայական կախարդու-
 թիւններ են . և ասանկով նոյն չար լե-
 զուն կը բանեցընեն՝ ինչ որ փարիսե-
 ցիք Քրիստոսի հրաշքներուն վրայ խօ-
 սելու ատեն կը բանեցընէին: Բայց
 ասոնց վրայ պէտք է խղճալ . վասն զի
 կ'ուզեն իրենց յամառութեան մէջ
 հաստատուն մնալ . և կարծես թէ ի-
 ընք զիրենք արդարացընելու հնար-
 քէն ալ յուսահատելով՝ ուրիշ ճար

չեն գաներ, բայց եթէ աս կերպը բանեցընել, այսինքն ամէն տեսակ հրաշքներուն համար՝ սուտ է ըսել: Իսկ թէ այգպիսի բան ըսելը որչափ տկար ու ծաղրական է, անոնց կը թողումքննել՝ որոնք որ կտոր մը խելք ու դատումն ունին:

ԻԹ

ՊԼՏԱՐԱԳԻՒ ՎՋԱՅ

Վէճ է թէ արդեօք պատարազը զո՞հ է թէ չէ: Արաղանգները ոչ միայն կ'ըսեն թէ զոհ չէ, հասցա նաև սրբապղծութիւն, սեղանակաստութիւն, կոտորածութիւն ու պատականներուն հնարքն է կ'ըսեն: Ինդ հակառակն ուղղափառները կը հաստատեն թէ պատարազն է ճշմարիտ զոհ մը որ Աստուծոյ կ'ընծայուի, և իրենց տուած սահմանը աս է. «Պատարազն է մէկ ճշմարիտ և զգալի նուիրմունք մը, որ հասարակաց հաւանու-

Թեամբ ընտրուած օրինաւոր պաշտօնեան՝ մարդկանց կողմանէ Մատուծոյ կը նուիրէ, սրբազործելով զհացն ու դինին. ու ետքը նոյն նուիրեալ նիւթէն ինքը ճաշակելով՝ ուրիշներուն ալ կը բաշխէ : Աւ աս զոհը ոչ միայն ՚ի փառաբանութիւն Մատուծոյ և ՚ի շնորհակալութիւն կը մատուցուի, այլ նաև ՚ի քաւութի մեղաց կենդանեաց և ննջեցելոց » : Աւ աս բանս ասանկ կը հաստատուի .

Ա. Մատուած ոչ երբէք իր եկեղեցին ու կրօնը առանց զոհի թողեր է, հապա ուղեր է որ միշտ տեսակ մը զոհազործութիւն կատարուի, և ասիկայ մէյմը յարդութեան նշան ըլլայ, մէյմըն ալ անով մարդիկ կարենան զՄատուած իրենց հետ հաշտեցընել, և ուզած խնդիրքնին ընդունիլ. ուստի աս բանիս համար թէ բնական և թէ մովսիսական օրինաց ատենը զոհ կար : Ուրեմն անտեղի բան է ըսելը՝ թէ Մատուած նոր օրէնքէն ու քրիստոնէական հաւատքէն բոլորովին վեր-

ցուցած է զոհ՝ Իսկ արդ թէ որ սլա-
տարագը զոհ չըլայ՝ քրիստոնէական
հաւատքին մէջ ամենեւին զոհ չմնար .
ընդ հակառակն Քրիստոս բոլոր հին
օրինաց զոհերը վերցուց, ու անոնց
տեղը սուրբ պատարագը հաստատեց,
որովհետեւ հին զոհերը անոր ստուերն
էին . ուրեմն սուրբ պատարագը ճշմա-
րիւս զոհ մըն է որ քրիստոնեայք կը
մատուցանեն Աստուծոյ՝ զինքը փառա-
ւորելու, իրեն շնորհակալ ըլլալու,
զինքը հաշտեցընելու, ու իրեն աղա-
չելու համար վասն կենդանեաց և
ննջեցելոց :

Բ. Արխանական եկեղեցին միշտ հա-
ւատացեր ու սորվեցուցեր է թէ Քրիս-
տոս հաղորդութիւնը վերջին ընթրեաց
ատենը հաստատեց՝ ոչ միայն իբրև
խորհուրդ, հապա նաև իբրև զոհ՝ որ
քահանայք բոլոր ժողովրդեան կողմա-
նէ Աստուծոյ մեծվայելութեանը կը
մատուցանեն . և աս խօսքերովս հաս-
տատեց . « Օչայս արարէք աս իմոյ
յիշատակի » (Ղուկ . ԻԲ) : Ահեղե-

ցւոյ աս վարդապետութիւնը բոլոր աշխարհք յայտնի է, ու ամէն ժամանակ ընդունելի եղած է. անոր համար միշտ ալ եկեղեցիներ ու քահանաներ չեն պակսած՝ աս ահաւոր զոհք կատարելու համար : Արեւմն նորաղանդները աս ճշմարտութեանց դէմ չեն կրնար դնել՝ առանց դէմ կենալու նախնական եկեղեցւոյն վարդապետութեանը ու հաւատքին, որուն անսխալ բլաղը իրենք ալ կ'ընդունին, ու իբրև ուսուցիչ առաքելական ճշմարիտ վարդապետութեան՝ կը յարդեն՝ :

“ Աստուր մեզ զորդիդ քո միածին պարտապան եւ պարտս, զենուժն եւ օժեալ, դառն եւ երկնաւոր հաց, քահանայապետ եւ պատարագ ” . Պ֊Գ֊Գ֊Գ :

“ Ար յանուն զենման միշտ յիշատակաբոց չարչարանաց առ Հայր քո բարերար սղօթեւ զմեզ համարձակեցեր ” . Գ֊Է֊Գ . Ն֊Է֊Գ :

L

Վէճ է թէ արդեօք ամէն քրիստոնէայք հաղորդուելու ատեն՝ պէտք է որ երկու տեսակն ալ, այսինքն Քրիստոսի թէ մարմինը և թէ արիւնը ճաշակեն : Սուտերականներն ու իրենց կողմնակիցները՝ պէտք է կ'ըսեն . իսկ ուղղափառները՝ հարկ չէ կ'ըսեն, ու ասանկ կը ցուցնեն .

Սուրբ գրոց մէջ մասնաւոր պատուէր մը չկայ թէ աշխարհականները նաև սուրբ արենէն հաղորդուին . ուրեմն հարկ չկայ որ ամէն քրիստոնէայ երկու տեսակով ալ հաղորդուի, այսինքն սուրբ մարմնոյն հետ սուրբ արիւնն ալ ճաշակէ : Հակառակորդները աս մեր առաջարկութեան առջի մասը կ'ուրանան, և սուրբ գրոց աս խօսքը մէջ կը բերեն . « Աթէ ոչ կերիջիք զմարմին որդւոյ մարդոյ, և արբջիք զարիւն նորա, ոչ ունիք կեանս յանձինս » (Յովհ. 2) : Բաժակին

վրայ ալ ըսաւ՝ կ'ըսեն՝ Քրիստոս .
 «Արբէլի դմանէ ամենեքին» (Մատթ.
 ԻԶ) : Առջի վկայութեան պատաս-
 խանը աս է, թէ հաղորդուած կը սե-
 տուի քրիստոնեայ մը (ինչպէս որ
 սուրբ դոց շատ տեղերէն յայտնի
 է) երբոր միայն հայէն կը ճաշակէ .
 ինչու որ սոսկ մարմինն անելով ա-
 ոած կ'ըլլայ նաև Քրիստոսի արիւնը,
 որովհետև Քրիստոսի ամբողջ ու կեն-
 դանի մարմինը կը ճաշակէ : Իսկ եր-
 կրորդ վկայութիւնը՝ միայն առաքելոց
 ըսաւ Քրիստոս, այսինքն բոլոր քա-
 հանայից՝ որ աս մեծ զոհը կը կատա-
 րեն : Այլ վկայութեան մէջի «Բնէ Ին-
 բարը հոս տեղս բոլոր առաքելոց հա-
 մար՝ ու չէ թէ բոլոր քրիստոնեից հա-
 մար ըսուած ըլլալը յայտնի կ'երևնայ
 Մարկոսի աւետարանէն որ կ'ըսէ .
 «Արբին ի նմանէ ամենեքեան» (Մարկ-
 ԺԳ) . որ աս խօսքը հիմակուան բո-
 լոր քրիստոնեից համար չկրնար հաս-
 կըցուիլ :

Արեւմն յայտնի եղաւ թէ սուրբ

գրոց մէջ մասնաւոր պատուէրք մը չը-
 կայ թէ աշխարհականները երկու տե-
 սակով ալ հաղորդուին . վասն զի քրիս-
 տոնեայ մը միայն սուրբ մարմինէն ճա-
 շակելովը՝ պակաս բան մը առած չը-
 լար , հասցա նոյնպէս Քրիստոսի թէ
 մարմինը և թէ արիւնը ճաշակած կ'ըլ-
 լայ : Աւ աշխարհականաց միայն սուրբ
 մարմինէն տալը ուրիշ բանի համար
 չէ՝ բայց եթէ վտանգներէ զզուշանա-
 լու համար , որ չըլլայ թէ արիւնը ժո-
 ղովրդեան մէջ պարայցընելու ժամա-
 նակ թափի , ու անանկով անպատուու-
 թեան պատճառ ըլլայ սուրբ խորհրդ-
 դին : Անկէ զատ , որովհետեւ շատ
 ցուրտ ու անձանօթ երկիրներ կան՝
 որ հազիւ քիչ մը զինի կը դանուի ,
 ժողովուրդն ալ բաւական կարողու-
 թիւն չունի կարգէ դուրս ծախք ընե-
 լու որ բոլոր ժողովրդեան հաղորդուե-
 լու համար զինի ճարէ , ուստի սուրբ
 եկեղեցին բաւական կը համարի աշ-
 խարհական քրիստոնէից սուրբ մար-
 մինէն միայն տալը : Իսկ հացը ամէն

անդ առտա է . ու սոսկ սրբագործեալ
 հայէն հաղորդուելով նոյնպէս կը
 մխիթարուին ամէն քրիստոնեայք . ու
 միայն անով ալ ամէնքը կրնան յաւի-
 տենալիս կենաց հասնիլ , ինչպէս որ
 Քրիստոս ալ առանց արիւն կամ զի-
 նի յիշելու ըսաւ . « Ար ուաէ զհացս
 զայս՝ կեցցէ յաւիտեան » (Յովհ . 2) :
 Ինչն իսկ Քրիստոս Ամմաւուս գնա-
 ցած աշակերտները միայն հացով հա-
 ղորդեց . նոյնպէս ըրին շատ անգամ
 նաև առաքեալները նորածին եկեղե-
 ցւոյն մէջ . նոյն սովորութիւնը պահեց
 նաև նախնական եկեղեցիին :

Ըսով չեն ուզեր ըսել ուղղափառ-
 ները թէ եկեղեցին աշխարհականաց
 կ'արդիլէ սուրբ արեւնէն հաղորդուի-
 լը . վասն զի յայանի է որ ատենով առ-
 ջի քրիստոնեայք երկու տեսակէն ալ
 կը հաղորդուէին , ու ինչուան հիմայ
 ալ արևելեան ուղղափառներուն մէջ
 մնացած է նոյն սովորութիւնը . հա-
 պա վերը յիշուած պատճառներուն
 համար : Մանաւանդ որ Մանիքեցւոց

Հերեախիցսու թեան ժամանակը սրով
 հեաև անանք գինիին ներքև եղած
 Քրիստոսի սուրբ արիւնը կը հայհոյ-
 էին, ամենուն ապագրեց որ զոնէ եր-
 բեմն երբեմն նաև արիւնն ալ ճա-
 շակեն, վերջերը Գաղղիայի թագա-
 ւորներուն ալ մասնաւոր արտօնութիւն
 տուաւ որ Քրիստոսի մարմնոյն հեա
 սուրբ արիւնն ալ ճաշակեն : Եկեղե-
 ցին սա բանիս միայն դէմ կը կենայ՝
 որ կ'ըսեն թէ աստուածային պատուի-
 րան է որ աշխարհականները երկու
 տեսակով ալ հաղորդուին : Աս պա-
 տուիրանը միայն քահանայից համար է՝
 երբոր պատարագ կը մատուցանեն ՚ի
 յիշատակ շարչարանաց Քրիստոսի, և
 իրեն մեր փրկութեանը համար թա-
 փած արեանը : Այսպիսի բաներու
 մէջ պէտք է սուրբ եկեղեցւոյն կար-
 գազրութեանցը հնազանդիլ, վասն զի
 անոր կ'իյնայ իր հաւատացեալ որդի-
 քը կը թել և ուսուցանել՝ ինչ կերպով
 որ պաաշաճ կը տեսնէ Աստուծոյ փա-
 սացը համար :

ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Ըս խօրհրդիս վրայ ալ մեծ վեճ
 կայ : Բնդհանրապէս նորազանգները
 խոստովանութիւնը կը մերժեն , և բա-
 լական կը սեպեն որ մեղաւորը դազ-
 աուկ Ըստուծոյ առջևը զզջայ , ու
 հաստատուն հաւատայ թէ իրեն մե-
 ղացը թողութիւն դառաւ . թէպէտ և
 լուսեբականներէն շատը շէն միաբա-
 նիք աս կարծիքին վրայ , և կ'ըսեն թէ
 պէտք է որ մեղաւորը գոնէ վեր 'ի վե-
 րոյ կերպով քահանայի մը առջև ամ-
 բաստանէ իրեն մեղքերը :

Ըսոնց դէմ հոռմական ուղղա-
 փառները աս ճշմարտութիւնը կը քա-
 բողեն . Ար և իցէ քրիստոնեայ՝ որ
 մահացու մեղաց մէջ իյնայ , պէտք է
 ըստ հրամանին Քրիստոսի՝ ըրած մեղ-
 քը խոստովանի ան քահանային՝ որ
 աս բանիս համար օրինաւորապէս ըն-
 տրուած է . խոստովանանքը սկիաի սրբ-

աանց ըլլայ, և ըրած մեղքերուն համբանքն ու տեսակները որոշ պիտի զուրցուին: զործած մեղքերուն վրայ մարդ պիտի զղջայ, ու առաջագրէ պիտի մէյմըն ալ շննելու, և խոստովանահօրը դրած ապաշխարանքը պիտի կատարէ: **Ըս** ճշմարտութիւնը այսպէս կը ցուցուի:

Ա. Քրիստոս առաքելոց ըսաւ. « Օր կապիցէք յերկրի՝ եղիցի կապեալ յերկինս, և զոր արձակիցէք յերկրի՝ եղիցի արձակեալ յերկինս » (Մատթ. ԺԸ): « **Ա**ռէք հոգի սուրբ. եթէ ումք թողուցուք զմեզս, թողեալ լիցի նոցա, և եթէ զուրուք ունիցիք, կալեալ լիցի » (Յովհ. Ի): **Ա**րդ աս վկայութիւնները Քրիստոսի եկեղեցին (որ է հռոմէականը) միշտ իրրև աստուածային պատուէր ընդուներ է, ուստի խոստովանութեան կը պարտաւորին ամէն ծանր մեղքի մէջ իյնողները, ինչպէս որ վերը զուրցեցինք. ուրեմն այսպիսի պարտաւորութիւնը մերժել չըլլար: Բայց թէ ար-

դեօք նախնական եկեղեցւոյն վարդապետութիւնն ալ միշտ աս է եղեր, բաւական է նոյն ասննուան սուրբ Հարց դրուածները կարգալ՝ որ պարզ կերպով ընդարձակ կը դրեն՝ : Իսկ

« Զաղտեղեալն և զախտացեալն հոգւով և մարմնով սրբէ ստոյգ խոստովանութիւնն ըստ աւազանին շնորհի . որ գայցէ յապաշխարութիւն գործակցութեամբ հոգւոյն սրբոյ , լինի նորուն բնակարան » . Սուրբն Գրիգ . Լուսնայի :

« Մարդոյ քեզ նմանեոյ ասեմ խոստովան լինեւ զմեզս քո , որ 'ի ներքոյ անկեալ կայ այնպիսի կարեաց որպէս և դու , և գիտե իւրով տկարութեամբն և դքոյն չափեւ և մարդասիրութեամբ ուղղեւ . զի և ինքն կարօտ է Աստուծոյ մարդասիրութեանն , և նորին աղագաւ և առ քեզ ներող գտանի » . Սուրբի՞ն 'ի Մէլն . Եղն . Կաթ :

« Մի որ 'ի քահանայից առանց գիտելոյ զխոստովանութիւն մարդոյ՝ զհաւատոյն և զգործոյն , կամ իւր ինքեան , կամ այլում քահանայի , ապէ՛նմա զհարցութիւն մարմնոյ և արեանն Ֆրիստոսի՝ 'ի յառողջութեան կամ 'ի հիւանդութե » . Սուրբն Եւրոէն Լուսնայի . յԼուսնայի :

սուրբն Արարիանոս , սուրբն Օղոստինոս և սրբիշները աս աչ կը հաստատեն թէ՛ Արվատեանց վարդապետութիւնը՝ որ խոստովանութիւնը կը մերժէին՝ եկեղեցին իբրև հերեափոսութիւն դատապարտեց . ուրեմն նոյնպէս հերեափոսական է նոյն վարդապետութիւնը՝ որ նորադանդից ձեռքովը նորէն ելած է . վասն զի չկրնար ըլլալ որ հիմա ճշմարիտ ըլլայ ան վարդապետութիւնը՝ որ նախնական եկեղեցին դատապարտեր է՝ մոլոր տեսնելով :

Բ . Քրիստոսի եկեղեցւոյն մէջ դատաւորներ ընտրուած են որ իշխանութիւն ունին կապելու և արձակելու ՚ի մեղաց , ինչպէս որ վերը բերուած վրկայութիւններէն յայանի կը տեսնուի : Իսկ արդ դատաւորը չկրնար և ոչ պէտք է որ վճիռ տայ , ոչ արձակէ և ոչ կապէ՝ ինչուան որ դատաստանին ինչ ըլլալը բուական չիմանայ . ուրեմն Քրիստոսի եկեղեցւոյն մէջ ընտրուած դատաւորները որ իշխանութիւն ունին

կապելու կամ արձակելու 'ի մեղաց' պարտական են վճիռ տալէն առաջ բաւական տեղեկանալ դատաստանին: Աս բանս ապահով ու օգտակար ընելու համար ուրիշ ճար չկայ, բայց եթէ յանցաւորը պարտաւարել սր բրածը պարզ կերպով ծածուկ դատաստանարանի մէջ խոստովանի. և սվ որ խոստովանի՝ կ'արձակուի, իսկ սվ որ ինքզինքը արդարացընել ջանայ՝ կը գատապարտուի: Աւրեմն պէտք է ընդունիլ աս վարդապետութիւնը ոչ միայն անոր համար որ սուրբ գրոց խօսքերուն վրայ հաստատուած է, հաստատուեալ անոր համար որ շատ համաձայն է քրիստոսական քաղցր օրէնքին:

Հակառակօրդները աս ճշմարտութեանս գէմ չեն կրնար զօրեցընել Քրիստոսի բրածը, որ Մաղդաղենացւոյն և ուրիշներու մեղքերուն թողութիւն տուաւ՝ առանց անանց մեղքերը լսելու. ասոր պատճառը յայտնի է: Քրիստոս Աստուած բլբլով, արդէն անանց մեղքերը գիտէր. ուստի

Հարկ չէր որ յանցաւորներէն լսէր .
 դարձեալ, Քրիստոս ըլլալով բացար-
 ձակ տէր, կրնար՝ ինչ կերպով որ կա-
 մենար՝ որ և իցէ մեղք ունեցող յան-
 ցաւորին թողութիւն տալ: Ընդ Հա-
 կառակն խոստովանահայրերը պար-
 տական են իրենց դատաւորական իշ-
 խանութիւնը ինչ կերպով որ որոշած
 է՝ այնպէս բանեցընել, ուստի չեն կրը-
 նար իրենց շիմացած մեղքերուն ար-
 ձակում տալ, և չեն կրնար ալ իմա-
 նալ՝ ինչուան որ յանցանք ընողը իր
 բերնովը չխոստովանի. ուստի ամէն
 խոստովանահայր Քրիստոսի դրած օ-
 րէնքներովը սխաի շարժի, այսինքն ան
 օրէնքներով որ սուրբ եկեղեցին Քրիս-
 տոսի կողմանէ հրատարակած է:

ԼԲ

Թէ խոստովանանքը անտանեղի բան չէ:

Գիտեմ, սիրելիք, որ աս նիւթիս
 մէջ ձեր ամէն դժուարութիւնները առ-

ջնս պիտի թափէք, կամ թէ ձեր մտքն
 պիտի ըսէք. « Ես խոստովանութեան
 վարդապետութիւնը որչափ ալ խելա-
 ցի ու սքանչելի բան երևնայ, մեր մարդ-
 կային տկարութեանը նայելով՝ շատ
 դժուար բան է: Ի՞նչ ըսել է որ մէկ
 պատուաւոր ու յարգելի մարդ մը եր-
 թայ իրեն ամէն ծածուկ ու նաև ամօ-
 թալի մեղքերը ուրիշի մը յայանէ,
 կասկածելով ալ որ չըլլայ թէ խոստո-
 վանահայրը կերպով մը յայանէ իրեն
 ծածուկ մեղքերը, և ամէնքն ալ իմա-
 նան իրեն գործածները: Իրաւորնէ
 աս բանս անտանելի բան կ'երևնայ,
 ու շատ անախորժ դեղ մըն է. և աս
 խոստովանն ու ճշգոթիւններն են՝
 որ զմարդ կը վախցընեն ուղղափառ
 հաւատքին հետեւէն »:

Դուք այսպէս կ'ըսէք, սիրելիք.
 հաւատացէք խօսքիս որ ես ալ ատեն մը
 ասանկ կ'ըսէի. բայց հիմա իմացայ որ
 խարուած եմ եղեր, և ան զուրյաճ-
 ներս անխելք խօսքեր են եղեր. և որ-
 պէս զի դուք ալ իմանաք իմ սխալ-

մունքս , զուրցածիս ուշագրութեամբ
մտիկ բրէք :

Ամենեին պէտք չէ որ մարդ մտա-
ծէ խոստովանութեան խորհրդին մէջ
քաշած նեղութիւնն ու դառնութիւ-
նը , հապա պէտք է նայի թէ որչափ
օգուտ կ'ըլլայ անկէ , ու մեղաւորին
խղճմտանքին ինչ հանգստութիւն կը
բերէ : Կրտսէ , ինչպէս որ կ'ըսէք
խիստ դժուար բան է որ մէկը իր յան-
ցանքը ուրիշի յայանէ , մանաւանդ երբ-
որ ամօթալի բաներ ըլլան . բայց թէ
որ աս բանս չընէք , ձեզի փրկութիւն
չկայ , և աս աշխարհքէս կը սկսիք գը-
ժոխքին համե առնել , հոս խղճմտանքի
գժոխքին մէջ ասնջուելով անգին ալ
կրակի գժոխքին մէջ : Հիմա ըսէք ասե-
նեմ . աս պատիժներն ալ ձեզի շատ
խիստ շէն երեւար . համարձակ ու
անկեղծութեամբ ըսէք , աս երկու
դառնութիւններէն որը աւելի կ'ըն-
արէք , խոստովանանքը թէ գժոխքը :
Կեննք թէ սաստիկ հիւանդութեան
մը համար հարկ ըլլար լեզի գեղ մը

խմել, կամ մտերնիդ կամ մէկ թեւերնիդ
կտրել. սրբ աւելի յանձն կ'առնուիք .
մեռնիդ չէ նէ աս բաներս ընել . յայտ-
նի է թէ երկըստդը : Աւր թողունք որ
մարդիկ շատ անգամ միայն քիչ մը ա-
ւելի ապրելու համար՝ քան զայս գծըն-
գակ գեղեր յանձն կ'առնուն : Այն-
պէս մտածելու է նաև հոգևոր հիւան-
դութեան վրայ : Այամ ան է որ խոս-
տովանութեան անախորժ գեղը պէտք
է առնել, կամ ան է որ յաւիտեան
պէտք է դատապարտուիլ . ասկէ զառ-
ուրիշ ճամբայ չկայ . և աս բանիս կը
պարտաւորեն զմեզ նաև Աստուծոյ
պատուիրանները, ինչպէս որ վերը ցը-
ցուցինք :

Ամենեին պէտք չէ վախնալ՝ բն-
լով որ չըլլայ թէ խոստովանահայրը
մեղքերս յայանէ . վասն զի սուրբ և
կեղեցին խոստովանահօր բերանը Աս-
տուծոյ անուամբը այնպէս մը դոցած
է՝ որ թէ և բոլոր աշխարհը գինքր
սախակն, խոստովանանքին մէջ լսած
մեղքերը չկրնար դուրս հանել : Քայց

կ'ըսէք թէ ասով մարդ ապահով չըլլար : — Արեւմտ ապահով չենք ըսելով բոլորովին ետ պիտի քաշուինք խոստովանանքէն : Ասի պէտք էր ասկէ վախնայիք որ չըլլայ թէ որուն հետ որ մեղք կ'ընէք՝ անիկայ ելլէ յայանէ ձեր մեղքը , ինչպէս որ շատ անգամ կը պատահի . ուր ընդ հակառակն ասկէ ամենեին չէք վախնար : Աէրք առնելէն չէք վախնար , իսկ ան վէրքին համար դեղ առնելու որ կուգայ՝ ան տանն կը սկսիք այսպիսի երեւեակայութիւններ , այսչափ կասկածներ և այսչափ փուճ վախեր ունենալ : Ասոր տարակոյս չըկայ թէ խոստովանութեան պարտքը կերպով մը մեղաւորին մեղքերուն պատիժն ալ է . բայց թէ որ ինքը պատժէն կը վախնայ , թող յանցանքէն ալ վախնայ՝ որուն համար պատիժը կը տրուի : Ամենայն կերպով պատշաճաւ որ բան է որ Աստուած մեղաւորներուն թողութիւն շնորհելու ատենը քիչ մը դժուարութիւն իմացընէ անոնց . որպէս զի անով մեղքերէ աւելի զգուշա-

նան . ինչպէս նաև բնութիւնն ալ այսպէս կը սորվեցընէ թէ հիւանդ մը շատողջանար՝ ինչուան որ լեղի դեղերը չառնու , և անով ամէն մարդ իր առողջութիւնը պաշտպանելու արժուն կ'ըլլայ :

Արեւմն մի գուրցէք սիրելիք , թէ խոստովանութիւնը մեծ վիշտ կամ անտանելի նեղութիւն մըն է . վասն զի անանկ չէ . մանաւանդ թէ մէկ կողմանէ շատ պատշաճաւոր ըլլալուն՝ մէկալ կողմանէ ալ շատ քաղցր ու անուշ , մէկէն կ'իմացուի թէ իրաւցընէ Քրիստոսի տուած օրէնքն է որ կ'ըսէ . « Եւս իմ քաղցր է և բեռն իմ փոքրոցի » (Մատթ . ԺԱ) : Այլ մահաւ չափ մեղքի մը համար մէկը յաւիտեանական դատապարտութեան արժանի կ'ըլլայ . ընդ հակառակն մէկ անգամ խոստովանելովը ամէն ծանր մեղքերը կը ջնջուին , թէպէտ և միջինաւոր մեղքեր ունենայ , և այսպէս դժոխքէն կ'ազատի ու Աստուծոյ հետ կը հաշտուի , և միանգամայն երանե-

լեաց հետ երկնային փառքը ժառանգելու իրաւունք կ'ունենայ : Ա՛յլ կրընայ ըսել թէ այսպիսի օրէնք մը խիտա է կամ ծանր է : Մարդու բնութիւնը այնպէս է որ միշտ քիչ բանով գոհ չըլլալէն զատ՝ նաև կը արանջայ :

Ա իրջապէս կը անսնեմ ընդհանրապէս որ ձեր կերպը աւելի դիւրին է , քան թէ ուղղափառացը . որովհետև բաւական կը սեպէք ձեր մեղքերը միայն Աստուծոյ զուրցել , կամ վեր 'ի վերոյ կերպով՝ քահանայի մը . աս դեղը իբրաւ է որ ձեր աւրուած բերնին համար աւելի համով կ'երեւնայ , բայց ինչ շահ երբոր նոյն դեղը սուտ է , և զօրութիւն չունի որ ազդէ : Չեր խոստովանանքին սուտ ըլլալը ասիկէ յայտնի է որ սուրբ գրոց ու եկեղեցւոյ մեծիւններուն միայն հաստատուած չէ . մանաւանդ թէ եկեղեցին իրեն վարդապետներովը աս ձեր խորհուրդը կը դատապարտէ՝ իբրև թունաւոր ու մահարեք : Օջրութի ալ չունի . փասն զի ոչ ձեր խղճմանքը կը հանդատացը-

նէ և ոչ ձեր սրտին խայթերը կը վեր-
ցընէ : աս բաներուս վրայ դուք ինձմէ
ուելի աղէկ կրնաք դատատան ընել,
որովհետեւ փորձով ալ դիտէք :

ԼԳ.

ՔԱՒԱԲԱՆԻ ՎԼԱՅ

Մեծ վէճ է թէ արդեօք անդիի աշ-
խարհքը արբայութենէն ու դժոխքէն
զատ՝ խելահաս ննջեցելոց համար եր-
րորդ միջին տեղ մըն ալ կայ թէ չէ :
Լուտերականք ու Աալվինականք չը-
կայ կ'ըսեն, ինչպէս կ'ըսէր երբեմն նաև
Մ. յեախոս՝ որ աս հերետիկոսութիւնը
համար եկեղեցիէն դատապարտուե-
ցաւ : Աւղղափառ եկեղեցին կ'ընդու-
նի թէ անդիի աշխարհքը այնպիսի
տեղ մըն ալ կայ որ կ'ըսուի Ք.
ու ներելի կամ թեթեւ մեղքերով մեռած
արդարոց հոգիքը հոն իրենց պարարը
վճարելէն ու մաքրուելէն ետքը՝ ար-
բայութեան փառքը կը ժառանգեն , և

աս քաւարանին մէջի հոյիքը կրնան
կենդանի հաւատացեալներէն օգնու-
թիւն գտնել :

Աս բանիս առջի ապացոյցը սուրբ
գրքէն ունինք . « Բայց որ զհոգւոյն
սրբոյ ասիցէ , մի թողցի նմա , մի
յայսմ աշխարհի և մի 'ի հանդերձե-
լումն » (Մատ . ԺԲ) . ուրեմն անդիի
աշխարհքը մեղքերու թողութիւն կ'ըլ-
լայ . ինչպէս որ աս խօսքերէն ալ յայտ-
նի կ'երևնայ . « Ամէն ասեմ քեզ , ոչ
ելանիցես անտի մինչև հատուցանիցես
զյեախն նաքարակիան » (Մատթ . Ե) :
« Բայց ինքն կեցցէ , այլ այնպէս որ-
պէս թէ 'ի հօւր » (Իս Կորնթ . Գ) :
Աս խօսքերը քաւարանին վրայ են ,
ինչպէս որ կը հաստատեն Աիպրիանոս ,
Իլարիոն , Ամբրոսիոս , Հերոնիմոս ,
Օգոստինոս և եկեղեցւոյ ուրիշ ա-
մենայն վարդապետները : « Արութիւն
քաջութեամբ վասն մեռելոցն զմտաւ
ածէր այց լինել մեղացն թողութեան »
(Թ Մակար . ԺԲ) : Զուգայ Մա-
կարէ շատ կը գովուի ան սղորմու-

Թեանը համար, որ տաճարին ընծայեց
 տասուերկու հազար արծաթ դրա-
 մակշիւ, որպէս զի պատերազմի մէջ
 մեռնող զինուորներուն մեղացը թո-
 ղու թիւն ու անոնց հողւոյն նոյաւս մը
 ըլլայ : Ես ալ զիտեմ թէ աս խօսքե-
 ըր ձեզի անհաճոյ պիտի ըլլան, վասն
 զի Մակարայեցւոյ զիրքը ձեր աս-
 տուածարաններուն անհաճոյ է, և ինչ-
 պէս որ կարծեմ՝ միայն աս վկայութեան
 համար ան սուրբ զիրքը անկանոն կը
 սեպեն : Բայց կ'աղաչեմ որ մէյմը
 սուրբ Օգոստինոսին Յաղագս Քաղա-
 քին Ըստուծոյ ըստած զիրքը աչքէ
 անցընէք (Գեղք ԻՐ. ԴԼ. 1, 2) . հոն
 յայանի կը տեսնէք որ եկեղեցւոյ մէջ
 իրրե կանոնական ու աստուածային
 զիրք ընդունելի եղած էր հին ատե-
 նէն ՚ի վեր, և դուք ալ որ այնչափ կը
 յարգէք սուրբ Օգոստինոսին աս զիր-
 քը, նայեցէք որ անոր վարդապետու-
 թենէն չխոտորիք : Արեմն, ինչպէս
 որ ըսինք, ուղղափառ հաւատոյ մասն
 է թէ անդին քաւարան կայ, և ան

անդի հողինները օգնութիւն կրնան
 դանել մեզմէ : Աս բանս կը հաստա-
 տուի 'ի սուրբ գրոց , ինչպէս որ ցյու-
 ցինք . Քրիստոսի եկեղեցին ալ հին
 ասննէն 'ի վեր կը դաւանի ու կը
 հաստատէ ' :

1 « Իսկ զհաւատացելոց մեղուցելոց և
 ասպաշխարոզոց , և հաղորդեալ փրկական
 խորհրդոյն , և հրաժարեալք յաշխարհէս ,
 և նոցա կատարեսցին յիշատակք՝ Քրիստո-
 սի պատարագաւն , և աղօթիւք , և գթով
 անանկաց և այլ բարի գործովք . զի վերջ-
 նովքս բարեգործութեամբք՝ հանգու-
 ցեալքն նորոգեսցին նորոգութեամբ կե-
 նացի յաւիտեանից » . Ս-րէն Գ.բ.Գ . Լ-
 - - - րէն :

« Ահեղ խորհուրդ քահանային , բազ-
 կատարած կայր 'ի բեմին առաջի սուրբ
 սեղանոյն , հուր շիջանի , խաւար մերժի .
 արամեալ հողիքն ուրախանան՝ զի թողու-
 թիւն մեզաց լինի » . Շար-ի-ան :

« Այդ եթէ կենդանեացն աղօթիւք 'ի
 մեռելութենէ 'ի կենդանութիւն գիտե-
 ածեղ աստուածային զօրութիւնն , կարի
 յոյժ և մեղաց թողութիւն հաւատասցուք
 առնուլ ննջեցելոյն որք 'ի կենդանեաց
 յԱստուծոյ յաղագս նոցա խնդրեսցին » .
 Աբր-ն . Էդի-ս . Մ-ի . 'ի Կանոնագիրս :

Արկրորդ, բնական խելքով ալ կ'իմացուի. վասն զի ինչուան որ մարդուս յանցանքը ջընջուի և պատիժը կատարելապէս չվճարուի՝ արքայութե փառացը չկրնար հասնիլ, ինչպէս կ'ըսէ Յայանութեան զրքին մէջ. « Աչ մացէ անդ շարակամ » (ԻԱ) : Իսկ արդ շատ արդարներ կան որ մեռնելու ատեն թեթե յանցանքներ կ'ուռննան կամ պատիժնին վճարած չեն ըլլար, ուրեմն երանական փառաց գեռ չհասած՝ պէտք է պարտքերնին վճարեն և մեղքերնին քաւեն : Աւ որովհետեւ այսպիսի հատուցմունք արքայութեան մէջ չկայ, վասն զի հոն պատիժ չկայ, հասրա միայն երջանկութիւն է. դժոխքին մէջ ալ՝ արքայութեան հակառակ՝ ամենեւին բարի յոյս մը չկայ, ուրեմն հարկաւ կը հետեի թէ մէկ երրորդ տեղ մը պիտի ըլլայ, ուր որ աս հատուցմունքն ըլլայ, և ահա ասիկայ է քաւարան ըսուածը :

Հիմա կը մնայ ցուցընել թէ արդարները անդիի աշխարհքն ալ քաշելիք ու-

նին թէ չէ : Աս բանս այսպէս կը ցու-
 ցընենք . թէպէտ և արդարները աս աշ-
 խարհքիս մէջ կը սրբուին ու կը մաք-
 րուին ժամանակաւոր պատժով , բայց
 ասով իրենց բոլոր մեղքերը կամ՝ պա-
 տիժը ամէն անգամ չքաւուիր , հասա-
 միայն յաւիտենական պատժէն կ'ազա-
 տին . ինչպէս յայանի է 'ի սուրբ գրոց'
 'Դաւթի և ուրիշ արդարոց վրայ . որ
 թէպէտ և իրենց մեծ յանցանքներուն
 համար Աստուծմէ թողութիւն առին ,
 բայց ժամանակաւոր պատիժ մըն ալ
 ունեցան ան մեղքը քաւելու համար :
 Իսկ արդ ամենաստոյգ բան է , թէ ժա-
 մանակաւոր պատիժը շատ անգամ աս
 աշխարհքիս մէջ չըլլար . ինչպէս շատ
 անգամ կը պատահի որ շարագործ ու
 անհաւատ մարդիկ իրենց վերջի օրե-
 րը , կամ թէ գէշ վարքերնին մէկ դի-
 ձգելէն ետև , առանց աս աշխարհքիս
 մէջ հատուցումն ընելու մահուան ժա-
 մանակը կը դառնան ու կ'ապաշխարեն
 կը մեռնին . ուրեմն պէտք է որ իրենց
 պատիժը անգիտի աշխարհքը քաշեն :

Ասկէ զատ, որչափ որ մէկը սուրբ ըլլայ՝ զրեթէ անկարելի բան է որ ներելի մեղք չունենայ, և շատ անգամ մարդուս անձնասիրութիւնը չթողուր որ աղէկ մաքրուի. կամ թէ երբեմն կը պատահի որ յանկարծական մահուամբ կը մեռնի. ասով կ'իմացուի թէ անդին քաւարան դնելը շատ հարկաւոր բան է, որ հոն մարդուս թեթեւ մեղքերուն քաւութիւն ըլլայ:

ԼԻ

ՆԵՐՈՂՈՒԹԵԱՆ ՎՄԱՅ

Քրիստոսի սուրբ եկեղեցին աս իշխանութիւնս ալ ունի, որ մեղաւորները խոստովանցրնելէն ետքը՝ անոնց ժամանակաւոր պատժոյն ալ ներումն կըրնայ շնորհել: Առաւել և Աստուծոյ շնորհունիր եկեղեցւոյն աս իշխանութիւնը, և իրենց աս վարդապետութեանը հետեւեցան նաև Պետրոս Վալթոն, Յովհաննէս Վիլլեֆ, Յովհաննէս

Հուս, և ուրիշ հերեփիկսաներ : Իսկ ուղղափառները եկեղեցւոյն աս իշխանութիւնը ասանկ կը հաստատանն .

Քրիստոս սրբոյն Պետրոսի և աւոր յաջորդներուն բացարձակ իշխանութիւնն տուաւ մեղաւորները 'ի մեղաց և 'ի յաւիտենական պատժոց արձրկելու . ուրեմն ևս առաւել կրնան ժամանակաւոր պատիժներէն զանոնք ազատել : Ըս բանս Քրիստոսի խօսքէն ալ պարզ կերպով կ'երեւնայ, որ Պետրոս առաքելոյն ըսաւ . « Տաց քեզ զփականս արքայութեան երկնից . և զոր միանգամ արձակիցես յերկրի, եղիցի արձակեալ յերկինս » (Մատթ . Ժ. 2) : Ըյսպիսի բացարձակ իշխանութիւնն առնելէն ետքը, որ և իցէ մեզք ու պատիժ կրնար գնել և արձրկել :

Քրիստոս Ըստուծոյ արգարութեանը առատասպէս հատուցմունք բրած բըլալով, և անթիւ սուրբերուն արդիւնքրն ալ՝ որ իրենց պարտքէն աւելի հատուցին՝ մէկտեղ գալով, Ըստուծոյ

ողորմութեանը զանձը եղան . և Քրիստոս աս ամէն զանձուց բանլիքները իրեն փոխանորդին՝ սուրբ եկեղեցուց ձեռքը տուաւ , որպէս զի կենդանի ու մեռած հաւատացեալոց համար երբ ու որչափ որ պէտք ըլլայ նախաա ու օգնութիւն ընէ եկեղեցին՝ որչափ որ Աստուծոյ պատուոյն յարմար սեպէ :

Սուրբ եկեղեցին միշտ աս ճամբան բռներ է , և աս կարծիքը ունեցեր է . և աս բաները Արուսեբ քան զամէն մարդ ազէկ պիտոր զիանար . որովհետեւ ինչուան իր ատենը ներողութիւնները իր կրօնակիցներուն ձեռքովը կը բաժնուէին , և երբոր աեսաւ թէ պատր աս իշխանութիւնը իրենցմէ վերցուց՝ Գոմինիկեան կրօնաւորներուն տուաւ , ան ատեն մարդկային այլ և այլ սնապարծութեանց համար՝ Հսովմոյ եկեղեցիէն ապստամբեցաւ :

ՅԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՍՐԻՈՑ

Արքայ յարդութեան վրայ մեծ հա-
կաճառութիւն կայ : Սուրբ եկեղեցին
այսպէս կը հաստատէ՝ թէ Պէտք է որ
հրեշտակներն ու սուրբերը իբրև բա-
րեկամ Քրիստոսի՝ բարեխօս բռններ
ու պատիւ ընենք անոնց . և թէ ի-
րենց մասունքներուն ու պատկերնե-
րուն պէտք է յարդութիւն տանք . թէ
որ եկեղեցին զանոնք սրբացուցած է՝
հրապարակաւ տօններ , ապա թէ ոչ՝
անյայտ ու անանջին :

Հիմակուան նորազանգները աս
վարդապետութիւնը բոլորովին կը մեր-
ժեն , ինչպէս որ ատեն մը մերժեցին
Վ իղիլանախոս , Մանի , և Արիոս ,
որոնք որ եկեղեցին ամէնն ալ հերքեց
աս պաաճառներովս .

Ա . Սուրբ դրոց մէջէն յայտնի է
թէ աշխարհքիս վրայ եղած արդար
մարդիկը կրնանք բարեխօս բռնել . ու-

րեմն որչափ ևս առաւել սուրբերը կրը-
նանք օգնական և բարեխօս բռնել,
որ երկինքը Քրիստոսի հետ կը թա-
ղաւորեն: Հաս վկայութիւններ ալ
կան հին և նոր կապիտալնաց մէջ, ո-
րոնց մէջ քանին հոս գնենք. « Ար-
թայք առ ծառայ իմ Յօր, և արասցէ
ողջակէզս վասն ձեր, և Յօր ծառայ
իմ արասցէ աղօթս վասն ձեր. զի թէ
ոչ նմա ակն առեալ էր, և եթէ ոչ
վասն նորա էր, կորուսեալ էր իմ ար-
դեօք զձեզ » (Յովք. ԽԳ): Ահա Աս-
տուած կը հրամայէ որ երկրիս վրայ
կենդանի սուրբերէն օգնութիւն խըն-
դրենք: « Աղօթս արարէք, եղբարք,
միանգամայն և վասն մեր » (Մատթ.
Գ): « Աղաչեմ զձեզ, եղբարք, ՚ի
ձեռն առան մերոյ Յիսուսի Քրիս-
տոսի, և սիրով հօգւոյն, պատերազ-
մակից լինել ինձ յաղօթս վասն իմ առ
Աստուած » (Հռովմ. ԺԵ): Ահա
Պօղոս առաքեալը կենդանի հաւատա-
ցելոց աղօթքը կը խնդրէ:

Աս ճշմարտութիւնը անանկ պայ-

ծառ վկայու թիւններով հաստատուած է, որ հակառակորդները կը պապանձին ու ամենեին շէն կրնար գէմբան մը զուրցել: Արեմն ինչո՞ւ համար սուրբերուն մեռնելէն առաջ զանոնք բարեխօս սխաի բոնենք, ու մեռնելէն և Քրիստոսի հետ թաղաւորելէն ետքը սխաի աղօթք շընենք: Իսկ թէ որ մէկը ձեր խօսքին հետևելու ըլլայ՝ այսպէս պէտք է զուրցէ, թէ մէկը քանի որ առանձին քաշուած մարդ մըն էր՝ ամենքը զինքը կը յարգէին, բայց որովհետև ետքէն ան սասիճան բարձրացաւ, որ թաղաւորին խիստ մօտիկ բարեկամ եղաւ, ան առեներ պէտք չէ զինքը օղնութիւն կանչել. ինչո՞ւ. վասն զի անկէ ետքը շկրնար սղաի օղնութիւն մըն ալ ընել: Կրաւ որ եթէ այսպէս բան մը ըսէր մէկը, խենդի տեղ կը դնէիք զինքը: Հիմա թէ որ աս օրինակը մեր խօսքին վրայ դարձընենք, դուք կամ ձեր աստուածաբանները խենդ կամ մօլորած պէտք է սեպուիք. վասն զի

ձեր աստուածաբանները շե՛ն որ կը պատուիրեն թէ քանի որ սուրբերը կենդանի են՝ պէտք է զանոնք պատուել, իսկ մեռնելէն ետքը կուտայաշատութիւն է կ'ըսեն զանոնք պաշտելն ու անոնց աղօթք ընելը :

Բ. Սրբոց մասունքներն ու պատկերները նաև ամէն ժամանակ ընդհանուր սովորութիւն եղած է, և Մատուած ալ մեծամեծ հրաշքներով հաստատած է աս բանս : Սուրբ գրոց մէջ կը կարդանք որ Մատուածոյ հրամանով իր կը պատուէին օրինաց տախտակները, Մհարոնին ծաղկած դաւազանը, տապանակին մէջ պահուած մանանան, ու նոյն իսկ տապանակը որուն զօրութիւնը Յորդանան բացուեցաւ որպէս զի Իսրայելացիք անցնին, Արիքովի պարիսպները կործանեցան, Աբեգզարայ տունը օրհնուեցաւ, և Ողա ու փղշտացիները պատժուեցան : Ազիսէ ալ Ազիայի վերարկուովը Յորդանան դետը նորէն ձեղքեց, և մէկ մեռել մը Ազիսէին ոսկորներուն գաշելով յա-

բութիւնն առաւ, և ուրիշ այսպիսի
 հրաշքներ որ սուրբ գրոց մէջ լեցուն
 են: Քրիստոսի եկեղեցւոյն մէջ ալ
 սրբոց պատկերներովն ու մասունքնե-
 րովն այնչափ հրաշքներ եղած են որ
 եթէ մէկը աս ամէն բաները ուրանայ,
 քան զայս անտանելի կամակորութիւն
 չըլլար: Թէ որ մէկ հրաշք մը միայն
 եղած ըլլար, բաւական էր սրբոց մա-
 սունքներուն պաշտօնը հաստատելու.
 վասն զի անկէ յայանի կըլլար թէ Աս-
 տուած հաստատեր է. որովհետեւ ճշ-
 մարիտ հրաշքներու աղբիւրը միայն
 ինքն է, և ինքը շկրնար ճշմարիտ ու
 սուրբ հաւատքին գէմնոր ու սուտ ա-
 զանց մը հաստատել հրաշքներով:

Հակառակորդներուն ան պատճառ-
 ները՝ որոնցմով կ'ուզեն հաստատել ու
 պաշտպանել իրենց կարծիքը, բոլորն
 ալ փուճ ու տղայական իմաստակա-
 թիւններ են. վասն զի կ'ըսեն թէ Աս-
 տուած կ'ուզէ որ միայն զինքը պա-
 տուենք, ու իրեն միայն յարգուի տանք,
 և թէ միայն իրմէ կրնայ մարդ օգնութի

աւնուլ, և թէ միջնորդ Աստուծոյ և մարդկան միայն Քրիստոս է, և թէ Աստուծոյ մեծ վայելչութեանը նախա-տինք ըրած կ'ըլլայ մէկը՝ թէ որ Աստուծոյ յոյսը կարելով սուրբերուն պա-ղատի, և թէ երբոր սուրբերը ազօթք-նիս չեն լսեր, անոնց զիմելը բոլորա-վին անօգուտ է: Իսկ անոնց պատ-կերներուն կամ արձաններուն ու մասունքներուն յարդութիւն ընելը կու-տաշատ թիւն է, պարզամիաներուն ալ գայթակղութիւն, վասն զի ազէանե-րը կը խարուին ու սրտանց կը հաւ-տան անոնց:

Միւրեւիք, թէ որ կ'ուզէք աս առա-ջարկութիւններուն գէմ մէկ քանի պա-տրաստ պատասխան, ահա հոս կը գնեմ: Ասխ իրենց զուրցած պատ-ճառներէն կը հեռակի թէ պէտք չէ աշխարհիս վրայ եղած սուրբերը յար-գել, և ոչ զանոնք բարեխօս բռնել. իսկ արդ ասիկայ սուրբ գրոց մէջ ալ դը-րուած ըլլալուն՝ իրենք ալ կ'ընդունին իբրև բացայայտ ճշմարտութիւն: Ար-

կրորդ, ով չզիտեր թէ միայն զԱստուած պէտք է պաշտել իբրև գերագոյն տէր տիեզերաց, և ոչ եթէ սուրբերուն ալ նոյն պատիւն ընել. աս բանս անհնարին հայհոյութիւն է, ուստի ուղղափառները ոչ երբէք ասանկ բան զուրցած են: Հապա միայն կ'ըսեն թէ սուրբերն ալ կրնան պատիւ ընդունիլ ու բարեխօս բանուիլ, իբրև Քրիստոսի բարեկամք. և Աստուած ալ կը հաճի՝ երբոր կը տեսնէ թէ մենք իրեն սիրելի սուրբերուն պաշտպանութիւնը կը խնդրենք, և իրենց ձեռքովը մեզի շատ աւելի շնորհքներ կ'ընէ. վասն զի իրեն անհուն բարութիւնը՝ իրեն սիրելի սուրբերուն ձեռքովը աւելի կրնայ մեր վրայ իջնալ. ինչպէս որ մարգարէն ալ կ'ըսէ. « Ինձ յոյժ մեծարոյ եղեն բարեկամք քո Աստուած » (Սաղմ. 136): Ուրեմն մենք զԱստուած կը պաշտենք, և սուրբերը կը պատուենք, և զամենասուրբ կոյսն Մարիամ կը յարգենք ու կը պատուենք գերազանց կերպով:

Արրորդ, հրեշտակներն ու սուրբերը աստուածային էութեանը վրայ իբրև մաքուր հայլի մը մէջ Աստուծոյ արարածները կը տեսնեն. բայց չէ թէ մարմնական զգայարանքով. վասն զի ոչ աչք ունին և ոչ ականջ, հասցա միայն հողոյ զօրութիւն ամենակատար կերպով, իբրև թէ մարմնաւոր զգայարանքներով տեսնէին ու լսէին: Ասկերպով պէտք է հասկընալ նաև Ռափայէլ հրեշտակին Տորիթայ աղօթքը լսելն ու Աստուծոյ առջև հանելը: Հրեշտակները մեղաւորներուն ապաշխարութիւնը կը տեսնեն ու արքայութեան մէջ կ'ուրախանան, ինչպէս նաև Հայանութեան դրբին մէջ կ'ըսէ, թէ քսանեչորս երիցունքը արգարներուն աղօթքն ընդունեցան ու Աստուծոյ առջևը տարին. և ուրիշ ասոնց նրման վկայութիւններ շատ կան: Ղարձեալ, ինչպէս կրնայ մէկն ըսել թէ երկինքը եղած սուրբերը, որոնք քանի որ աշխարհիս վրայ էին՝ իրենց բարի վարույր փոխարէն Աստուծմէ աւեր

էին կարողութիւն՝ ըլլալիքները զիտնալու , և նաև մարդուս ծածուկ խորհուրդները խմանալու , նոյն կարողութիւնը երկինքը շունենան :

Զորքորդ , Քրիստոսի , Աճածնայ , հրեշտակներուն ու սրբոց պատկերներուն պատիւ որ կ'ընենք մենք ուղղափառքս , զանոնք կը յարգենք՝ չէ թէ անոնց նիւթին կամ շինուածքին համար , և չենք հաւտար թէ անոնք մասնաւոր զօրութի մը ունին (ինչպէս որ յիմարարար կը հաւտային հեթանոսները) , այլ իբրև Քրիստոսի ու իրեն սուրբերուն պատկերները կը յարգենք , որպէս զի անոնց յիշատակը մտքերնիս մնայ , և մեր սիրտը արթննայ զիրենք սիրելու : Աւստի ան ամէն յարգութիւնն ու պատիւն որ սուրբ պատկերներուն կու տանք՝ իրենց նախատպին կերթայ , որ է Քրիստոս ու իրեն սուրբերը , և աս մտքով իրենց առջևը կ'աղօթենք , օգնութիւն կը խնդրենք , անոնց կ'ապաւինինք , ևն՝ :

Վ և Զյիշատակս առնել արդարոց կատարելոց՝ նոցա նահատակութեանն և սխ

Ասիկայ է հասմէական, ուղղափառ, ամենասուրբ եկեղեցւոյն Քրիստոսի 'ի սկզբանէ հետէ դաւանած ու սորվեցուցած վարդապետութիւնը: Յասամ որ այսչափով խմացաք ձեր խարուած ըլլալը, և այսչափ խօսքով հիմա դուք զձեզ ալ կրնաք համոզել, հակառակորդներուն ալ դէմ գնել ու բերաննին գոցել:

Երոյն որ առ Աստուած վկայք, և բազում շահս անձանց ստանամք սրբոցն բարեխօսութեամբ առ աւեր" . Ս՝-ԷԲ՝ Գ՝ԷԳ՝ Լ՝-՝ . 'ի Յ՝Ճ՝-ի :

« Այսօր յիշատակ սրբոցն, և փայլին նշխարք սոցա 'ի մէջ եկեղեցւոյ . աղաչեացուք զաւեր, սոքօք խնայեա 'ի մեզ" . Ը՝-Է՝ Բ՝Վ՝-ն :

« Ոսկերք մարտիրոսաց զյայտնի և զծածուկ մեզս 'ի մարդկանէ 'ի բաց սրբեցին" . Ե՝Ղ՝Ղ՝ :

« Որ պատուէ զխաչն Քրիստոսի և ըզպատակեր նորին, զնոյն ինքն պատուեալ լինի զՔրիստոս . նոյնպէս և թշնամանելովն զնոսա՝ 'ի Քրիստոս լինի մեզուցեալ թշնամանիչն" . Ս՝-ԷԲ՝ Ն՝Է՝ . Լ՝՝Է՝Է՝ :

ՀՌՈՄԱՅ ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԻՆ
ՎՐԱՅ

Վ՛էճ է թէ ո՞վ է Հոովմայ քահա-
նայապետը : Եւտերականք ու Ալալ-
վինականք , և բոլոր Հիմակուան նոր-
աղանդները , իրենց սուրբ եկեղեցիէն
ապստամբիլը արդարացրնելու կամ
պատրուակելու համար , աս ծայրագոյն
հովուին վրայ շատ զիւական զրպար-
աութիւններ կ'ընեն , և կ'ըսեն թէ ինքն
է ներ' որ սուրբ գիրքը կը սպառնայ
խրկելու : Բայց մենք ընդհակառակն
կը հաստատենք' թէ ծայրագոյն քա-
հանայապետը , իմ Հոովմայ պապը է
փոխանորդ Յիսուսի Քրիստոսի եր-
կրիս վրայ , և երեւելի զլուխ սուրբ ե-
կեղեցւոյ , ու սրբոյն Պետրոսի օրի-
նաւոր յաջորդը :

Ես վէճը գործնական խնդիր ըլ-
լալուն , պատմութեամբ միայն կրնայ
ազէկ ստուգուիլ : Աւստի նախ աս իշ-
խանութիւնը կամ յաջորդութիւնը

Առաջինը ; քահանայապետը զիսկապետն է :

անցաւ ՚ի Քրիստոսէ սրբոյն Պետրոսի,
 և անոր ետեւէն յաջորդարար նստան
 սուրբն ի ինոս, սուրբն Աղեաոս, սուր-
 բրն Աղեմէս, և Հռոմայ ուրիշ քա-
 Տանայապետները որ մէկմէկու ետեւ
 օրինաւոր յաջորդութեամբ շարունա-
 կեցին մինչև աս օրս, և ամէնքն ալ
 Քրիստոսի ճշմարիտ փոխանօրդները
 և սրբոյն Պետրոսի յաջորդներն ու
 Քրիստոսի եկեղեցւոյն զլուխ ճանչ-
 ցուած են. ինչպէս Հիմակուան պապն
 ալ զլուխ եկեղեցւոյ կը ճանչնան բո-
 լոր իր իշխանութեան տակն եղած հա-
 ւատացեալք՝ եպիսկոպոսք, կրօնաւորք,
 թաղաւորներ, իշխաններ, մեծամեծներ
 ու բոլոր եկեղեցական և աշխարհա-
 կան անձինք՝ 1 :

1 « Սուրբ և առաջին ամենայն եպիս-
 կոպոսապետաց հայրապետն Հռոմայ և
 փոխանօրդն Պետրոսի » . Ս՝-ԸԷ՝ Ա՛՛՛՛՛-
 Ը՛՛՛՛՛՛՛՛՛՛՛՛՛ :

« Եւ դու Հրոովմ մայր քաղաքաց ,

Գերատայծառ և պատուելի .

Մեծին ակթօղգ Պետրոսի ,

Առաքելոյ գլխաւորի .

Այսչափ բազմութեան առջև դրե-
թէ ոչինչ է՝ մնացած քրիստոնէից
խումբերը, և իրենց աղանդները ա-

Եկեղեցի անշարժելի ,

Ի կեփայեան շինեալ վիմի ,

Կրանց դժոխոց անյաղթելի ,

Եւ կնիք երկնիցն բացողի ” . Ն.Յ.Ն. . ՍԷԲ.
-ԸՆ ԵԴԷ- :

« ԅառաջագոյն քան զԾնանելն՝ ՚ի Բեթ-
ղէ հէժ՝ առյ զերկրաւոր պետութիւնն ՚ի
Հռովմայեցիան , որ չորրորդ դազանն ա-
նուանեալ ՚ի Ղանիելէ . քանզի ՚ի Հռովմ՝
հանգերձեալ էր կարգէլ զամոռն Պետրո-
սի և Պողոսի , և զգլխաւորութիւն սուրբ
Եկեղեցոյ . և զՀռովմայեցոց թագաւո-
րութիւնն կոչելոց էր ՚ի հաւատս՝ լինել
գաւազան քրիստոսական գաւանթութեան
՚ի վերայ դիմամարտից խաչն Քրիստոսի ” .
Չ.Գ.Գ. . Կաթուղիոս :

« Իններորդ գաս վերագոյն քան զամե-
նեան Պապիոս , նմանեալ քերովբէից . . .
և գործ է նորա կարգէլ զշաստ թագաւո-
րաց ” . ՍԻԻԲ . Գ.ԵՂ Դ Ղաթաւոսիքիքն :

« Կեցո՛ զորդի ծառայի քո զոր ՚ի Հռով-
մայ գահիցն վերադատուեցեր , ուր Եզին
զվէմն հաւատոյ հիման սոչրբ Եկեղեցոյ ” .
Շ.Գ.Գ.ան :

մենեին հիմ շունին : Հոռմայ քահա-
նայապետաց յաջորդութեան օրինա-
ւոր ըլլալը կը ցուցընեն այնչափ վա-
ւերական գրուածքներ , զանազան ժո-
ղովքներ , անթիւ սուրբ հարբ , եպիս-
կոպոսներ և վարդապետներ , որ ա-
մէնքն ալ Հոռմայ պապին հնազան-
դած են՝ զինքը ճանչնալով ճշմարիտ
փոխանորդ Քրիստոսի , մի միայն ե-
րևելի գլուխ եկեղեցւոյն Քրիստոսի ,
ու զերագոյն և անսխալ դատաւոր
վարդապետութեանց հաւատոյ . և տա-
րանիս համար առանց քահանայապե-
տին հրամանին և հաւանութեանը՝
հաւատոյ վրայ եղած որ և իցէ ժո-
ղովք և վճիռ անվաւեր կը սեպուի :

Եւ ճշմարտութեան դէմ քանի մը
առարկութիւններ կան , որ նորազան-
գից հնարքն են : Բայց իրենք ոչ երբէք
կրցեր են՝ ու շեն ալ կրնար ցուցընել թէ
մէկ պատգմը կոնգակ հանած ըլլայ քրիս-
տոնէական հաւատոյ մէկ էական մա-
սին դէմ , և կամ ուրիշ պատգի մը վրձ-
սին դէմ վճիռ հանած ըլլայ : Պատգ

մը ինչ վարքի օէր ըլլայ՝ աս յայանի է որ իրեն սորվեցուցած հաւատոյ վարդապետութիւնները ամենաճշմարիտ են . և Աստուած ինչ խոստամունք որ ըրեր էր սրբոյն Պետրոսի և անոր յաջորդներուն , չկրնար չկատարել . արդ թէ որ նորազանգները կ'ուզեն ուրանալ Հռոմայ պապին հովուապետ ըլլալը Քրիստոսի եկեղեցւոյն , բաւական չէ իրենց սնգելը թէ պապին իշխանութիւնը ապօրինաւոր է . հասլա սէտք է որ ըսածնին այնպիսի զօրաւոր ապացոյցներով ցուցնեն որ ամէն մարդ համոզուի , ու գէ՛մ չկարենայ գնել : Բայց այնպիսի ապացոյց մը ինչուան հիմա չեն ցուցրցած . հասլա բոլոր ըսածնին զրպարտութիւն և խարէական ձեռնարկութիւններ են , որով ազէտներուն միտքը միայն կը շփոթեն , և իրենք իրենց յամառութեանը մէջ աւելի կը հաստատուին : Հռոմայ քահանայապետին իրենք 'Աեռն կ'ըսեն , աս բանիս պատճառը ես ալ երկայն ժամանակ չէի զխտեր . այնպէս կարծէի

Թէ նորազանգները անշուշտ պատա-
 դաւան ըսուած ուղղափառ ժողովուր-
 դը ծաղը ընելու համար հնարեր են .
 բայց ետքը նորազանգից գրքերուն մէջ
 ալ կարգացի, տեսայ որ իրաւցընէ
 սաստիկ պնդելով կը պաշտպանեն աս
 յիմարական զրպարտութիւնը . և միա-
 բան ալ չեն իրենց մէջ՝ Թէ աս 'Սեռն
 ըսուելուն պատճառը ինչ է, ու երբ
 սկսած է : Ամանք կ'ըսեն Թէ աս նա-
 խատական անունն ու պաշտօնը սուրբ
 Գրիգոր պապ (որ մեծն Գրիգոր ալ
 կ'ըսուի) ամենէն առաջ ունեցեր է .
 բայց Նուաեր իրենց հիմնադիրը ասոնց
 գէմ կը պոռայ Թէ « Րսաճնիգ սուտ
 է . Գրիգոր պապը իրաւցընէ սրբա-
 կաց և բարի մարդ էր » : Չեմ ուզեր
 հոս այսպիսի անճօռնի զրպարտու-
 թեան վրայ երկայն բարակ վէճ ընել .
 վասն զի և ոչ աս զրպարտութիւնը
 պաշտպանողները կը հաւտան . և հի-
 մա աս զրպարտութիւնը հին նոր-
 ազանգից գրքերուն մէջ միայն կը գրա-
 նուի : Քայց տգէտներուն միաքը բժըշ-

կելու համար, ու նորադանդից գէմ՝
 ճշմարտութիւնը ցուցընելու համար՝
 հոսքանիմը ապացոյցներ դնենք: Ահա՛ն
 ըսուածը ան է կամ ան պիտի ըլլայ՝
 որ սուրբ գրքին մէջ նեոի վրայ եղած
 նշանները ունենայ. իսկ արդ հոս-
 մայ քահանայապետին վրայ աս նշան-
 ները չկան, ուրեմն ինքն նեոը չէ:
 Ահոին նշանները Յովհաննու յայանու-
 թեան մէջ յայանի կեցած են (Յայտ.
 ԺԳ), որ ասոնք են. ւն, Անոր իրեք
 ու կէս տարի պիտի թաղաւորէ. ք, Գ-
 րքիստոս պիտի ուրանայ, և Հրեա-
 ները զինքը մեսիայի տեղ պիտի դնեն.
 ց, Արուսաղեմայ մէջ երկու մարդա-
 րէներուն 1260 օր քարոզելէն վերջը,
 զանոնք սպաննել պիտի տայ. աս մար-
 դարէները (որ են Աղիա և Անովք)
 իրեք ու կէս օրէն ետքը յարութիւն
 պիտի առնեն, և Ժողովրդեան աչքին
 առջևը երկինք պիտի ելլեն, ու նոյն
 միջոցին բոլոր քաղաքը սաստիկ եր-
 կրաշարժէ պիտի ցնցուի ու խռովի,
 և 7000 մարդ պիտի մեռնին. դ, Անոր

բոլոր իրեն հեռեւորներուն ճակատը կնիք մը, կամ ձախ ձեռքերնուն մէջ դիր մը պիտի կոխէ, անանկ որ ան կնիքը կամ դիրը շունեցողը պիտի չըկարենայ ամենեին բան մը ծախել կամ գնել: Այս ահա աս նշաններէն մէկն ալ չկայ Հոռմայ քահանայապետին վրայ. ուստի շկրնար բլլալ որ ինքը նեոն բլլայ: Իսկ թէ որ նորադանգներէն մէկը այնչափ անմիտ բլլայ որ բնէ թէ նեոն ըսուած անգղամը աշխարհք եկած է, այնպիսին թող իր աղանդակիցներուն մէջ փրնատէ ան նեոը. և անշուշտ անոնց մէջ աւելի գիւրաւ կը դանէ՝ քան թէ Հոռմայ եկեղեցւոյն պատուական հովիւներուն մէջ: Այս ան գի նորադանգները Քրիստոսի ճշմարիտ հաւատքին թշնամի բլլալով, նեոին ալ նախօրգները կամ պաշտօնեաները կրնան սեպուիլ. ուստի իրենց վրայ կրնայ հասկըցուիլ նաև սուրբ զրքին ան խօսքը, « Արդեակք, յեաին ժամանակ է. և որպէս լուարուք՝ նեոն գալոց է. և արդէն իսկ

նեոխնք բազումք եկեալ են , որով մար-
թիմք իմանալ՝ եթէ յետին ժամանակ
է » (ԽՅԵԿ . Բ) : Բայց աս նիւթիս
վրայ այսչափ խօսիլը բաւական է :

ԼԷ

ՇՆՈՐՀԱՅ ԵՒ ԱՆՁՆԻՇԽԱՆՈՒ- ԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Աս նիւթիս այլ և այլ ճիւղերուն
վրայ մեծ վէճ կայ նորազանգներուն և
ուղղափառներուն մէջ . բայց հոս իմ
միտքս ան չէ որ աստուածաբանական
ոճով երկայն բարակ խօսիմ շնոր-
հայ և ազատ անձնիշխանութեան
վրայ . հապա պարզ կերպով թէ նոր-
ազանգներուն և թէ հոռմէական ուղ-
ղափառներուն աս նիւթիս մէջ ունե-
ցած վարդապետութիւնները կը դնեմ ,
և կը յուսամ որ կարգացողները մէկէն
ուղիղ դատաստան ընելով՝ կ'իմանան
թէ աս երկու ժողովրդէն որը Վրիս-
տոսի ճշմարիտ վարդապետութիւնը
ունի և կը քարոզէ : Աս նիւթիս վրայ

նախ Ապրիլինին սկզբունքը դնենք ,
ուսկից քիչ տարբերութիւն ունին հի-
մախուան նորաղանդներուն սկզբունք-
ներն ալ :

Նորաղանդից վարդապետութիւնը :

Ա . Աստուած բունադատիչ վճռով
մը , և առանց մարդկային անձնիշխա-
նութեան , կամ մարդուս արդեանցը
կամ յանցանացը նայելու՝ ՚ի յաւիտե-
նից որոշած է թէ անոնց թիւը որ
կ'ուզէ փրկել , և թէ անոնց թիւը՝ որ
կ'ուզէ դատապարտել : Առջինները կ'ը-
սուին Նախնայնիք , մէկալնոնք Ա-
ստուծոյ : Աս պատճառաւ՝ Աստուած
ոչ միայն թող տուաւ , հասցա բացար-
ձակապէս ուզեց որ Ազամ մեղանչէ .
ինչպէս ուրիշ ամէն մեղք ալ կ'ուզէ որ
ըլլայ , որպէս զի իրեն ողորմութիւնը
ցուցնէ նախասահմանելոց վրայ , և
արդարութիւնը անարդելոց վրայ :

Բ . Քրիստոս իր շնորհքը ամենուն
չտար , հասցա միայն նախասահմանե-

լոյ . և միայն անոնց համար մարդա-
յաւ ու մեռաւ : Բայց և ոչ նախասահ-
մանելոյ յարտակու թեան սրբարար շը-
նորհք կուտայ . հապա միայն սուժա-
մանակեայ շնորհք մը . ան ալ այնպէս
քիչ անդամ , որ Աստուծոյ պատուի-
րանները պահելու համար չբաւեր .
ուստի անկարելի բան է Աստուծոյ
պատուիրանները պահելը :

Գ . Ազամայ մեղքը՝ թէ զինքը և
թէ իրեն յաջորդները զրկեց ազատ կամ
քէ կամ անձնիշխանութենէ . ուստի
ինչ որ կ'ընենք՝ գէշ ալէկ , ամէնն ալ
հարկաւ կ'ընենք , առանց ազատու-
թեան : Ճիշդ խօսելով՝ պէտք չէ ը-
սել թէ մենք ինչպէս որ դայ բարի
կամ չար գործք մը կ'ընենք , հապա
թէ մեզի ամէն բան ընել տուողը Աս-
տուած է : Աւստի մարդիկ պէտք չէ
ամենեւին մտածեն՝ ոչ իրենց փրկութիւ-
նը և ոչ իրենց դատապարտութիւնը .
վասն զի հարկաւ պիտի կատարուի
ինչ որ Աստուած 'ի յաւիտենից որո-
շեր է՝ առանց մեր ընելու գործքերուն
նայելու :

Գ. Թէ որ նախատաճմանեալ մը մեծ մեղք մը գործէ, կարօտ է մէկ շնորհքի մը որ իրեն մեղքը քաւէ. բայց աս շնորհքը մարդուս ներքին կը նիք կամ պարզե մը չէ, որ արդարոյն սիրար իջնայ ու անով զինքը նորէն արդարացնէ և զօրացնէ: Այս աս կերպով միայն արդարոց մեղքը կը քաւուի, (աղէկ ուշ գրէք, պատուական ընթերցողք, աս ետքի յիմարական վարդապետութիւն.) իմ հաւատարով միայն թէ իրեն մեղքերը կը քաւուին, (և չկրնար չհաւատալ աս բանիս՝ թէ որ մէկը նախատաճմանեալ է. ինչպէս որ չկրնար հաւատալ թէ որ մէկը անարգեալ է.) որով բոլորովին կ'արդարանայ այնպիսին ու Աստուծոյ սիրելի կ'ըլլայ, իրը թէ Աստուած փոխ տար անոր թողութիւնը, կամ թէ գրսուանց անոր վրայ աստուածային սրբութիւն ու արդարութիւն իջեցընէր. ամենեւին նման երկրթի օրինակին, որ եթէ վրան ոսկէզօծուի, գրսուանց ոսկի կ'երևնայ, բայց բոլոր ներսի գոյացութիւն

նը երկաթ է . կամ թէ ինչպէս թէա-
տրոնի մարդ մը , որ թագաւորական
վերարկու հագնելով իրաւցլնէ թա-
գաւոր չըլլար , հասցա միայն թագա-
ւոր կ'երեւնայ . այսպէս ահա զբոսուանց
միայն է մարդուս արդարանալը : Աւ-
երբոր Քրիստոս մէկուն մեղացը քա-
ւութիւն կու տայ , մեղաւորին մեղքերը
չէ թէ կը ջնջուին՝ կը վերնան , հա-
պա միայն կը ծածկուին . ինչպէս աս-
կէզօծած մակերեւութին տակի երկա-
թը , կամ թագաւորական վերարկուին
տակը՝ կատակերգուն : Ասկէ կը հե-
տեի (տեսէք ինչ խելացի հետեանք)
թէ կամ Աստուած եղած մեղքերը
չտեսներ , և կամ Աստուած ալ մեղքը
կը սիրէ , և իրեն բարեկամ ու ետքն
ալ իրեն փառացը հաղորդ կ'ընէ ան
մարդը՝ որ յայանի գիտէ թէ մեղաւոր
է ու իրեն թշնամի :

Ահա աս է , սիրելիք , Ալլովինի և
ամէն նորաղանդներուն բարակ աս-
տուածաբանութեան ծուծը . և ասկէ
այնչափ անճոտնի հետեանքներ կը հա-

նեն՝ հակառակ թէ մարի, թէ ամէն
օրուան փորձի, թէ սուրբ գրոց և
թէ աստուածային ստորոգելեաց, որ
և թէ մէկը ուզենայ հաւատալ՝ պէտք է
որ հրէշ մը, կամ անբան անասուն
մը, և կամ սատանայական կամակո-
րութիւն լեցուած մարդ ըլլայ: Ասկէ ա-
ւելի ինչ մոլորութիւն կրնայ ըլլալ, որ
մարդ զԱստուած բռնաւորի տեղ դնէ,
և Վերոնէն և Վալիգոլայէն ան-
գութ սեպէ: Այս ահա այսպիսի բռն-
աւոր մը կ'ըլլար Աստուած՝ թէ որ
Վալփինին ըսածին պէս՝ առանց մեր
յանցանքին յաւիտեան զմեզ դատա-
պարտէր:

Ասկէ աւելի մեծ անխելքութիւն կըր-
նայ ըլլալ, որ մէկը բոլորովին մար-
դուս ունեցած ազատութիւնը ուրա-
նայ, և ըսէ թէ ամէն բան հարկաւ
կ'ընենք: Այսպիսին երուն համար ա-
զէկ կ'ըսէ Սկոլս. « Այս փաստիւք,
այլ գանձիք յողթահարել սրբաւ է
զայնպիսին՝ որ զազատութիւն մարդոց
ուրանայ » . սլ որ մարդուս անձնիշ-

խանութիւնը ուրանայ՝ ծեծեցէք, կ'ըսէ, զինքը չարաչար. և թէ որ լայ, կանչէ, աղաչէ, և խօսք տայ մէյմըն ալ այնպիսի բան չըսելու, բայց իր մոլորութեան վրայ յամառեալ կենայ, դուք իրեն ըսէք թէ բան չկայ՝ համբերէ. վասն զի չենք կրնար ծեծելէն դադրիլ. որովհետեւ ամէն բան հարկաւ կ'ընենք. մարդս ազատ կամք չունի:

Հիմա տեսնենք թէ ուղղափառ եկեղեցւոյն վարդապետութիւնը որչափ զեղեցիկ և ինչպէս խելացի է:

Վարդապետութիւն ուղղափառ եկեղեցւոյ:

Հոս պարզ ու կարճ կերպով ուղղափառ եկեղեցւոյն շնորհաց և ազատ կամքի վրայ ըրած վարդապետութիւնը քանի մը խօսքով կ'ամփոփեմ, որ հաւատոյ մասունք են, և ամէն ուղղափառք իբրև ամենաստոյյ կ'ընդունին: Իսկ ան խնդիրները՝ որոնց վրայ ուղղափառ աստուածաբանները բանաւոր

տրամաճառներով կը վիճին՝ զանց կ'ընեմ:
 Աւտի տասնք են Հոսմայ եկեղեցւոյն
 դաւանած ու սորվեցուցած անհա-
 սակելի ու ճշմարիտ վարդապետա-
 թիւնները:

Ա. Ազամայ սկզբնական մեղքովը
 մարդս կորսընցուց իր դերբնական ձիւ-
 քերը, ի՞նչ նախ՝ շնորհքն ու սէրը, ու
 բոնցմով Աստուծոյ առջև արդար ու
 սիրելի էր. երկրորդ՝ սկզբնական ար-
 դարութիւնը, որով զգայարանքը բո-
 լորովին հնազանդ էր մտքին. երրորդ՝
 մարմնոյն անասականութիւնը, որով
 անեղծ ու անմահ էր: Բայց շիտարն-
 ցուց իր ազատ կամքը կամ անձնիշ-
 խանութիւնը, որ ըրած մեղքին պատ-
 ճառաւր տկարացաւ միայն, և ետքը
 Քրիստոսի արդիւնքովը զօրացաւ. ա-
 նանկ որ հիմա ամէն մարդ կրնայ ա-
 զատութեամբ դործել՝ թէ բարին և թէ
 չարը, և ընտրել յաւիտենական մահը
 կամ կեանքը:

Բ. Արկու տեսակ է շնորհքը՝ Կե-
 րտնական և Կրկնական: Աերդործական

կ'ըսուի՝ երբոր Աստուած իր լուսովն
 ու խօսքերովը և զանազան ազգեցու-
 թիւններովը կը յորդորէ զմարդ որ փա-
 փաքի բարի գործք ընելու . ուստի ա-
 մէն կերպով ալ կ'օգնէ որ կարենայ
 բարի գործքեր ընել . անոր համար մար-
 դուս ըրած առաքինական գործքերը
 թէ Աստուծոյ բարիքը սէտք է սե-
 պենք՝ որ մեզի կ'օգնէ , և թէ մար-
 դուս արդիւնքը՝ որ իր ազատ կամքո-
 վը Աստուծոյ շնորհքին մօտիկ կ'ընէ :
 Ընդ հակառակն երբոր մարդս մեղք
 մը ընէ , իր շարութեամբը կ'ընէ , և
 կ'անարդէ Աստուծոյ շնորհքը՝ որ միշտ
 պատրաստ է օգնելու և լոյս տալու ,
 միայն թէ մէկը ջանք ցուցընէ՝ նոյն
 շնորհքը արդիւնաւոր ընելու :

Գ . Անսակական կամ արդարացու-
 ցիչ շնորհքը ան է՝ որով Աստուած
 զմեզաւորը կ'արդարացընէ . աս շնորհ-
 քը ճշմարիտ ու հաստատուն կնիք
 մըն է . և թէ որ մարդուս հոգւոյն
 հետ միանայ՝ զանիկայ արգար ու Աս-
 տուծոյ սիրելի կ'ընէ : Աւստի մեզաւոր

մը շիրնար արդարանալ՝ ինչուան որ
 աս սրբարար շնորհքը շունենայ . և աս
 սենական ու տեական շնորհքով բա-
 լորովին կը ջնջուի որ և իցէ մեղք և
 յախտենական սլաախժ . որովհետե
 աս շնորհքով մարդս չէ թէ դրսուանց,
 հապա իրօք ու ներսէն կ'ըլլայ արդար
 ու հաճոյ Աստուծոյ :

Գ . Ամէն շնորհք Աստուծոյ մաս-
 նաւոր տուրքն է որ մարդս կ'ընդունի
 Քրիստոսի արդեամբքը , որ մարմնա-
 ցաւ ու մեռաւ ամէն մարդու համար .
 և Աստուած կ'ուզէ որ ամէնքը փրո-
 կուին . ուստի իր կողմանէ փրկու-
 թեան համար հարկաւոր եղած օգնու-
 թիւնները ամենուն կ'ընէ : Քրիստոս
 լիապէս հատուցումն ըրաւ ամենուն
 մեղացը համար , և զամէնքը արժանի
 ըրաւ աս շնորհաց և յախտենական
 փառաց :

Ե . Աստուած դրական կամօք ամէն
 բարի բան կ'ուզէ , և ան բաներն ալ
 որ բարւոյն ամենեկին հակառակ չեն :
 Աստուած մեղք ամենեկին չուզեր , բայց

իր անհասանելի խորհրդով թոյլ կուտայ որ մեզք գործուին :

Չ. Աստուծոյ պատուիրանաց պահպանութիւնը ոչ միայն անկարելի չէ, հասկա նաև Աստուծոյ օգնութեամբքը դիւրին է :

12.՝ Նախասահմանութեան վրայ խօսելու համար այլևայլ ուղղափառ աստուածաբաններու վճիռները մէջ կը բերեմ, որպէս զի լաւ կերպով կարեւոր աս խնդիրը բացատրել : Միայն աս կը ծանուցանեմ թէ ուրիշ ուղղափառ աստուածաբաններ՝ ուրիշ կերպ բացատրութիւններ ու վճիռներ ալ տուած են աս խնդրոյս վրայ՝ որոնց կրնայ մէկը առանց վախնալու հեռելի :

Ճշմարիտ է թէ Աստուած 'ի յաւիտենից ճանչցած է զանոնք՝ որ բարի գործքերով և աստուածային շնորհքին մէջ յարատեւելով պիտի փրկուին, և զանոնք որ չար գործքեր ընելով և մահուչափ մեղաց մէջ մեանելով իրենց գէշութեանը համար պիտի դատապարտուին. բայց ասով մեր ազատ

կամքը ամենեւին շարդելուիւր . վասն զի
 Աստուած իր կանխազխտութեամբքը 'ի
 յաւիտենից կը տեսնէ մեր ժամանակա-
 ւոր կենացը մէջ ազատ կամքով ընելու
 դործքերնիս . ուստի ուղղափառաց մէջ
 շատ հոշակաւոր է աս խօսքը . « Աս-
 րանս 'ի հարկէ պիտի ըլլայ՝ չէ թէ
 անոր համար որ Աստուած գիտէ ըլ-
 լալիքը , հասլա որովհետեւ պիտի ըլ-
 լայ ան բանը՝ անոր համար Աստուած
 'ի հարկէ գիտէ ըլլալիքը » :

Այսպէս ահա Աստուած մարդու
 նախասահմանութեան կամ անարդու-
 թեան վճիւր (գէթ մեղաւորաց ան-
 արդութեան վրայ ըրած վճիւր) յետ
 նախասես ըլլալու մեղաւորաց անար-
 ժանութեանը , և Աստուծոյ անոնց
 փրկութեանը համար առւած շնորհք-
 ները արհամարհելուն՝ վճռած է :

Ը . Շատ ազէկ կը լուծեն ուղղա-
 փառները ան երկսայրարանութիւնը
 որ նորազանգները՝ ուղելով մարդու
 ազատութիւնը ուրանալ իբրև զօրաւոր
 ձեռնարկութիւն մը կ'ընեն , իր « Ամ

նախասահմանեալ եմ և կամ անար-
 դեալ . թէ որ նախասահմանեալ եմ ,
 ՚ի հարկէ կը փրկուիմ . իսկ թէ որ ան-
 արդեալ եմ , պէտք է որ դատապար-
 տուիմ » : Աորազանդները աս ձեռնար-
 կութեամբ շարաշար պաշարուած (որ
 իրենց աստուածաբանութեանը մէջ
 անլուծանելի խնդիր մըն է) կը պնդեն
 թէ ամէն մարդ պէտք է ուղածն ընէ .
 վասն զի ՚ի յաւիտենից որոշուած է
 ամենուն ինչ ըլլալիքը , և մարդու ա-
 զատութիւնը ամենեւին իրեն փրկու-
 թեանը կամ դատապարտութեանը
 պատճառ չկրնար ըլլալ : Աս ինչ ան-
 օրէն ու սատանայական ձեռնարկու-
 թիւն և հեռեանք է : Տես հիմա թէ
 ուղղափառները որ մարդու ազատու-
 թիւնը ամենայն կերպով կը պաշտպա-
 նեն՝ ինչպէս կը լուծեն աս երկսայ-
 րաբանութիւնը . « թէ որ նախասահ-
 մանեալ եմ՝ անշուշտ փրկութեան կը
 հասնիմ , իմ թէ որ Աստուած որո-
 շեր է որ զիս իր փառացը հասցընէ ,
 թէ որ ես իրեն շնորհքը ՚ի դարձ գնեմ

ու բարի գործքեր ընեմ (որ աս ընելը իմ ազատութենէս կախուած է), ՚ի հարկէ կը փրկուիմ. իսկ թէ որ անարդեալ եմ, անտարակոյս պիտի դատապարտուիմ, իմ թէ որ Աստուած որոշեր է որ զիս դժօխք խրկէ իմ անմեղքերուս համար՝ որոնք ընելը կամ չընելը իմ ձեռքս է, անտարակոյս կը դատապարտուիմ¹⁾ : Աս է պարզ ճշմարտութիւնը, և աս կերպով շատ աղէկ կը լուծուի ան երկսայրաբանութիւնը. և ամենեին մէկու մը անհողութեան կամ յուսահատութեան պատճառ չը կրնար ըլլալ :

Թ. (Օրինակով մը աւելի պարզենք աս երկսայրաբանութեան լուծմունքը. թէ որ դու ծանր հիւանդութեան մը մէջ իյնաս, բժիշկ կը կանչես թէ չէ. գեղ կ'առնես թէ չէ, զանազան կերակուրներէ կը զգուշանաս թէ չէ : Թէ որ չէ ըսես, ամէն խելացի մարդ գրեզ կը դատապարտէ, և ինչուան անձնասպանի տեղ կը դնէ՝ թէ որ բռնուած հիւանդութիւնովդ մեռնիս : Իսկ թէ

որ ըսես , ամէն ըսածներդ կ'ընեմ ,
 քու ըրած երկսայրարանութեամբդ կը
 բռնուիս , որովհետեւ ըրած հոգդ փուճ
 է . վասն զի Աստուած կամ կ'ուզէ որ
 ըռընանաս , կամ կ'ուզէ որ մեռնիս .
 և աս բանս Աստուած 'ի յաւիտենից
 որոշած է : Թէ որ Աստուած կ'ուզէ
 որ ըռընանաս , ինչո՞ւ զգուշութիւններ
 կ'ընես . կամքդ ինչ որ կ'ուզէ ան ըրէ ,
 'ի հարկէ կ'ըռընանաս . իսկ թէ որ
 Աստուած կ'ուզէ որ մեռնիս , նոյնպէս
 սրտիդ ուզածն ըրէ , 'ի հարկէ պիտի
 մեռնիս . վասն զի քու մահուանդ կամ
 կենացդ վճիռը 'ի յաւիտենից կարուած
 է , և չկրնար փոխուիլ : Այլ որ ասանկ
 կը մտածէ , Աստուծոյ յաւիտենակա
 նութիւնը՝ ամենակարողութիւնն ու
 իրեն կամաց ու վճռոց անփոփոխ ըլ
 լալը միայն կ'ըմբռնէ , և չհասկընար
 ան անհուն իմաստութիւնը որ Աստու
 ծոյ ամէն գործոցը մէջ կը փայլի . չը
 հասկընար թէ Աստուած իր ծայրա
 գոյն իմաստութեամբը նախադէտ է
 նաև ան ամէն բաներուն որ մարդս իր

աղատու թեամբը կամ պիտի ընէ (թէ պէտք և կրնար չընել), կամ պիտի չընէ (թէ պէտք և կրնար ընել) : Աստուծոյ նախապիտու թեամբը մարդուս աղատ կամքը ոչ կը վերնայ և ոչ կը պահսի . վասն զի ինչպէս որ ըսինք՝ չէ թէ անոր համար հարկաւ պիտի ըլլայ աս կամ ան բանը՝ վասն զի Աստուած գիտէ, հապա որովհեան պիտի ըլլայ՝ Աստուած ՚ի հարկէ գիտէ : Աս մեկնու թեամբ մարդուս սիրար կը խաղաղի, և առով արդարը իր վրայ չվստահիր, մեղաւորն ալ չյուսահատիր . հապա ամէնքնիս ալ յուսոյ ու երկիւղի մէջ ապրելով՝ միշտ մեր ջանքը ան կ'ըլլայ որ նախասահմանեալ ըլլանք, և կատարենք առաքելոյն խրատը .

« Այսն որոյ, եղբարք, առաւել փութասցիր, զի բարեացն գործովք զձեր կոչումն և զընտրութիւնն պահիցէք (Պետ . Բ) : Այլ երջապէս ինչպէս Աստուծոյ վճիռներուն անփոփոխ ըլլալը շարգիլեր որ մենք մեր արտաքին գործերուն մէջ ջանք չընենք, հապա ա-

զառ կը թողու որ ինչպէս դիտենք՝
 այնպէս ընենք, նոյնպէս Աստուծոյ
 անփոփոխ վճիռները մեզի չեն արդի-
 ընք ամէն ջանք ընելու մեր հոգւոյն եր-
 ջանկութեանը հասնելու համար: Աւս-
 տի թէ որ բարի գործքեր ընենք, կը
 փրկուինք. իսկ թէ որ գէշ վարք ան-
 ցընենք, կը դատապարտուինք. և Աս-
 տուած ՚ի յաւիտենից կանխատես ե-
 ղած է մեր փրկութեանը կամ դատա-
 պարտութեանը՝ անսնելով որ մենք
 մեր ժամանակաւոր կենացը մէջ իրեն
 աստուածային օգնութիւնները և շը-
 նորհքները պիտի ընդունինք, կամ թէ
 պիտի մերժենք: Ասոր համար է որ
 ուղղափառաց մէջ ադէտ վեղացին ալ
 կը հասկընայ թէ ինչպէս որ անօթի
 մարդը թէ որ ուտէ՝ կ'ապրի, թէ որ
 չուտէ՝ քիչ ատենէն կը մեռնի. ուստի
 կ'ուտէ որպէս զի ապրի, թէպէտ և
 ազատութիւն ունի ուտելու կամ չու-
 տելու. նոյնպէս ալ ինքը կ'ըսէ. թէ
 որ բարի գործք ընեմ՝ կը փրկուիմ.
 թէ որ չար, կը դատապարտուիմ. ուս-

տի բարի գործքեր կ'ընէ, որպէս զի փրկուի, թէպէտ և ազատ է բարին կամ չարը գործելու :

Ինչ պատասխան կրնան տալ նոր- աղանդներուն քաջ աստուածաբանները աս ձեռնարկութեան : Թէ որ իրենց ըսածին նայելով մարդս ազատութիւն չունի, թէ որ իրենց ըսածին նայելով առանց մէկուն արդեանցը կամ անար- ժանութեանը նայելու, Աստուած՝ պարզ իրեն ուղելովը զոմանս նախա- սահմաներ է, զոմանս գատապարտեր է, ուրեմն աս յախտենական ու ան- փոփոխելի վճռոյն մէջ այսչափ բանա- լար արարածներէն որո՞նք կ'ուզէ եղեր որ փրկուին և որո՞նք գատապարտուին : Ասանդրադարձութեամբ բաւական կը համոզուի նաև չափաւոր գաղմուկը ունեցող նորաղանդ մը որ Հոսմոյ և կեղեցւոյն հաւատայ, որով կրնայ փրկուիլ՝ թէ որ ուզէ բարի գործքեր ընել, և չմերժել Աստուծոյ օգնութիւնն ու շնորհքը : « Ապա թէ որ 'ի ձէնջ իցէ նուազեալ յիմաստութենէ, խըն-

գրեցէ յԱստուծոյ՝ որ տայ ամենայնի առատապէս և ոչ նախատէ, և տայի նմա » (Յակ. Ա) :

Ահա, սիրելիք, հոռմէական սուրբ եկեղեցւոյ աս խնդրոյս վրայ ըրած վարդապետութեան համառօտութիւնը : Աս վարդապետութիւնը թէ խելքի, թէ փորձի և թէ Աստուծոյ ստորոգելեացը այնչափ համաձայն է, որ հասարակ մարդ մըն ալ, թող թէ խելացի քրիստոնեայ մը, յայտնի կը տեսնէ որ աս վարդապետութիւնը յայտնողը Աստուած է : Աւշադրութեամբ և առանց կրից մտածեցէք, սիրելիք, աս բանիս վրայ, և տս քիչ խօսքովս ալ ձեր սխալը կը ճանչնաք, և կրնաք սխալմունքէն ետ կենալ, և ճշմարտութեան հետեիլ :



ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՃՇՄԱՐԻՏ ԵՊԵՂԵ-
ՅԻՈՅՆ ՎՏԱՅ

Անձ վէճ կայ թէ արդեօք ո՞ր է
և կամ ո՞րն է Քրիստոսի ճշմարիտ ե-
կեղեցին . և քրիստոնէից այլ և այլ
կրօնքներուն մէջ եղած ամենէն մեծ
խնդիրը աս է . վասն զի ամէնքը կը
ջանան իրենք զիրենք անուանել Քրիս-
տոսի ճշմարիտ եկեղեցին , ու կ'ըսեն թէ-
Աստուած իրենց միայն սուեր է ան
շնորհքները որ մարդուս փրկութեա-
նը համար հարկաւոր են . և աս բանս
սուրբ գրոց վկայութիւններով ալ կը
ջանան հաստատել :

Ազդափառաց և նորազանգից աս
մեծ վէճը որոշելու համար պէտք է
այնպիսի գատաւոր մը ընարել որ եր-
կու կողմն ալ քննէ : Ասանկ արդար
գատաւոր սուրբ գրքէն 'ի գատ ուրիշ
մը չենք գտներ . վասն զի ամէն քրիս-
տոնեայք մեծ պատուով կ'ընդունին
անիկայ , ու ո՞ր և իցէ մկրտեալ մարդ

պէտք է իր միտքը անոր հնազանդե-
ցրնէ :

Ասիէ առաջ սուրբ գրոց պայծառ
վկայութիւններովը ցրցուցինք թէ Քր-
րիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին պէտք է
ըլլայ մի, սուրբ, կաթուղիէէ և առա-
քելական . ուստի ան է միայն ճշմա-
րիտ եկեղեցին՝ որ աս նշաններս ունի,
և ան է սուտը՝ որ աս նշանները չու-
նի : Արնայ ըսել հակառակորդը թէ
ինչուան հիմա ըսածներուդ մէջ մեր
զուրցածէն տարրեր բան մը չկար . ուս-
տի առաջ տար խօսքդ : — Աստ աղէկ .
միայն թէ աղէկ ուշ գրէք, սիրելիք , ը-
սածներուս :

Վերի ըսած նշաններս հոռմէական
եկեղեցւոյն վրայ կան . իսկ անկէ դուրս
եղած եկեղեցիներուն մէջը չկան . ու-
րեմն միայն հոռմէական եկեղեցին է
Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին , և բո-
լոր ուրիշները սուտ են : Ի՞նչ կ'ըսէք
աս առաջարկութեանս . կարծեմ այն-
պէս մը կ'երեւնայ ձեզի թէ աս զուր-
գածս հայհոյութիւն է , և աս առաջ-

արկութեան փոքրագոյն մասը սլիախի մերժէք. բայց մի խոռվիք. և թէ որ իրաւունք չունիմ, ըսածներուս ալ մը տիկ մ'ընէք :

Յայանի է թէ աս ըսած առաջարկութիւնս երկու մաս ունի. առջինին մէջ կը հաստատուի թէ հոռմէական եկեղեցին ունի անանկ նշաններ որ անոնցմով Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին ըլլալը սրոշ կը ակննուի. երկրորդին մէջ կը ցուցուի թէ աս ճշմարտութեան նշանները Հոռմայ եկեղեցիէն զատ մէկ նորադանդ եկեղեցի մը չունի : Աս բանս ճշմարտելու համար ինչուան հիմա շատ տեղ խօսեցանք, և անոնք բաւական կրնային սեպուիլ. բայց ձեր օգուտը նայելով, ու աւելի սլարղութեան համար, յետագայ երկու զլուխներուն մէջ ալ կ'ամփոփեմ աս բանիս ապացոյցները :

Հոռմէական եկեղեցւոյն վրայ կան ճրչմարխա եկեղեցւոյ նշանները :

Ա. Հոռմէական եկեղեցին Բ է . վասն զի իրեն հաւատոյ էական մասերուն մէջ միակերպութիւն կը պահէ : Հոռմէական եկեղեցին Բ է . վասն զի իրեն երեւելի առաջնորդը մէկ հաս է , որ է Հոռվմայ քահանայապետը : Մէ է նաև անոր համար՝ որ իր հաւատալիցները մէկ սիրտ մէկ հոգի են . ամէն առն ու ամէն տեղ մի և նոյն հաւատքը դաւաներ են , ամէնը մասնակից ըլլալով նոյն սուրբ խորհուրդներուն , և ամէնն ալ նոյնպէս հատալով ան ամէն վարդապետութիւններուն՝ որոնք որ եղած են մարդու ազատութեանը , սրբոյ բարեխօսութեանը , բարի գործոց հարկաւորութեանը , խորհրդոց թուոյն և ուրիշ շատ ճշմարտութիւններու վրայ , որ ժողովքներն ու սուրբ հայրապետները որոշած են իրրև քրիստոնէական

Հաւատքին հարկաւոր մասունքը . սս միակերպութիւնը պահելու համար միշտ արթուն եղած է Հոովմայ քահանայապետը, ամէն տեղ քարոզիչներ ու երեւելի առաջնորդներ խաւրելով, որ պէս զի ազխաութենէ խարուածները ուղղեն, անհնազանդները պատժեն ու յամառեալները եկեղեցիէն բաժնեն :

Բ. Ս--չԷ է հոռմէական եկեղեցին իրեն սորվեցուցած վարդապետութեամբը, ինչպէս որ ըսինք : Ս--չԷ է Հոովմայ եկեղեցին, վասն զի սուրբ ըլլալու ճամբան կը սորվեցընէ, յոր գորելով որ աւետարանական խրատներուն հեռեինք, ինչպէս են կամաւոր աղքատութիւն, ողջախոհութիւն ու հնազանդութիւն . կը պատուիրէ որ ողորմած ըլլանք, թեթե ու ներելի մեղքերէն ալ զցուշանանք, խոնարհ ու համբերող ըլլանք, և խաչ քաշենք Քրիստոսի նմանող ըլլալու համար . կը պատուիրէ որ մեր սիրան ալ սուրբ պահենք, թէպէտ և ներքինը Աս-

տուած միայն գիտէ : Սուրբ է հոռու
 մէական եկեղեցին նաև իր հաւատա-
 ցեալներուն անարատ վարքովը, ինչպէս
 են այնչափ խոստովանողները, մար-
 տիրոսները, կուսանքները, կրօնաւոր-
 ները ու այնչափ անթիւ աշխարհա-
 կան սուրբերը ամէն վիճակէ ու ամէն
 հասակէ, որոնք միշտ կը ջանան որ
 ճշմարիտ առաքինութիւնը վաստիկին,
 և վերջի կատարելութեան հասնին :
 Արնայ մէկն ըսել թէ հոռուական հա-
 ւատացեալներուն մէջ ալ կրնան գրա-
 նուիլ ախտաւոր ու ամէն տեսակ մեղ-
 քով լեցուն մարդիկ : — Աս չեմ ու-
 բանար սս բանս, վասն զի կրնան գրա-
 նուիլ ու կան ալ անանկ մարդիկ .
 բայց մէկ քանի անկարգ մարդկանց
 պատճառաւ եկեղեցւոյ սրբութիւնը և
 իրեն այնչափ առաքինի ու հնազանդ
 որդւոցը արգիւնքը չկորսուիր : Աս
 աշխարհիս մէջ չկայ անանկ հասարա-
 կութիւն մը որ իր բոլոր անդամներն
 ալ անարատ ըլլան ամէն տեսակ մեղ-
 քերէ : Տասուերկու առաքեալներուն

մէջը մէկ Հուզայ մը գանուեցաւ, ու
ցորենին մէջ որոմն բուսաւ ու աճե-
ցաւ, ինչպէս կ'ըսէ աւետարանական ա-
ռակը. ուստի զարմանք չէ որ ուղղա-
փառ եկեղեցւոյն մէջ ալ անպիտան
մարդիկ գանուին :

Արջապէս «...» է հոռմէական ե-
կեղեցին, և իր սրբութիւնը կը հաս-
տատեն այնչափ անթիւ հրաշքները :
Մեծ յանդգնութիւն է պնդելը թէ
Քրիստոսի ծննդենէն ինչուան հիմա
պատմուած հրաշքերէն մէկն ալ ի-
բաւ չէ : Մեծ անխելքութիւն է դար-
ձեալ ըսելը թէ ստախօս ու խաբերայ
մարդիկ են այնչափ երևելի մատենա-
դիրները, որ իրենց իմաստութեանն
ու սրբութեանը համար բոլոր աշխար-
հիս առջևը մեծ անուն ունեցեր են,
և ան մարդիկը դրեր են Աստուծոյ
հրաշքները որ գործեր է իր հաւատա-
րիմ ծառաներուն ձեռքովը, և չկր-
նար ըլլալ որ ասոնք դրած ըլլան միայն
անոր համար որ պարզամիտ ժողո-
վուրդը խաբեն : Ինչուան հիմա՞ Աստու-

լինն մէջ կրտեսնուի սրբոյն Գենարիո-
 սի արեան հրաշքը , ճենովայի մէջ
 սրբոյն Յովհաննու Մկրտչի մարմնոյն
 հրաշքները , և սրիշ այնչափ անթիւ
 սուրբերու հրաշքներ որ կ'ըլլան հո-
 մէական եկեղեցւոյն մէջ սրբոց բարե-
 խօսութեամբը . ուստի շկրնար ուրա-
 նալ մէկը աս ճշմարտութիւնը . և աս
 նշաններս միայն բաւական են հոմէա-
 կան եկեղեցւոյն Քրիստոսի ճշմարիտ
 եկեղեցին ըլլալը ցուցնելու : Քանի
 մը տարի առաջ սաստիկ ալեկոծութե-
 նէ ճենովայի նաւահանգստին մէջի
 խարսխած նաւերը մեծ վտանդի մէջ
 ընկան : Մէկէն սուրբ Յովհաննէս
 Մկրտչին բարեխօսութե՛ն ապաւինե-
 ցան , ու իրեն մասունքովը՝ ալեկոծած
 ծովը օրհնեցին , և կարծես թէ ծովն
 ալ սպառկառելով սուրբէն՝ մէկէն՝ ի մէկ
 հանդարտեցաւ : Ան սաստիճան յայտնի
 երեցաւ աս հրաշքս որ նորաղանդ հո-
 լանտացի նաւապետ մըն ալ խոստո-
 վանեցաւ ու վկայ եղաւ հրաշքին ճշ-
 մարտութեանը , և որովհետեւ ինքն ալ

մեծ վտանգէ ազատեր էր՝ շնորհակալութեան համար շատ ստակ պարգև բրաւ սուրբին եկեղեցւոյն, ու նաև ունեով կանթեղ մը շինել տուաւ որ սուրբին մասանցը առջև ինչուան հիմակը վառի: Հրաշքներու ճշմարտութեանը վրայ շատ բան կրնայի խօսիլ, ու ձեզի ալ հաւատացընել, բայց դրքիս կարծութեանը պատճառաւ կը լռեմ: Գլխով որ ձեր քահանաները մեր հրաշքներուն համար կ'ըսեն թէ շինծու ու խաբարայ բաներ են: Բայց ինչպէս կրնայ ըլլալ որ ուղղափառ քահանաները այնչափ անթիւ հրաշքներ կարենան ձեացընել, ու նորադանդներուն քահանաները և ոչ մէկ հաս մը կարենան շինել:

Գ. Կ-Ե--շէիէ յի ընդհանրական է հոռովական եկեղեցին, վասն զի ամէն ատեն ու ամէն տեղ ընդունելի եղած է: Առաքեալներուն ժամանակէն ՚ի վեր ինչուան հիմա հոռովական հաւատքը պահուած է աշխարհիս մէջ, և ամենեին փոփոխութիւն

մը եղած չէ իրեն հաւատոյ էական մասերուն մէջ, ինչպէս որ վերը բնօրինակ միութեանը վրայ խօսելու ատեն: Հոռոմէական եկեղեցին ինչպէս է նաև անով որ աշխարհիս ամէն կողմը քարոզուած է, անանկ որ կրնանք բնակ թէ չկայ դաւառ մը ուր որ քարոզուած չըլլայ սուրբ աւետարանը, և ուր որ հոռոմէական եկեղեցին կամ հրատարակու և կամ առանձին եկեղեցի չունենայ. նաև ամէն տեղ իր խորհուրդները միակերպ կը կատարէ, ասոր համար ալ հոռոմէական եկեղեցին նաև իրեն թշնամի եղած դաւառներուն մէջ կաթուղիկէ կը կոչուի:

Գ. Առհասարակ է հոռոմէական եկեղեցին, ինչ ան հաւատքը կը դաւանի՝ որ առաքեալները քարոզեցին, և իրեն հաւատքին հիմնադիր միայն ըզրիստոս ու անոր առաքեալները կը ճանչնայ:

Նորազանգից եկեղեցիները չունին Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցւոյն նշանները :

Թէ որ Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին մէկ է, ասիկայ պէտք է որ հասմէական եկեղեցին ըլլայ, ինչպէս որ նշաններովն ալ ցցուցինք. ուստի հարկ մը չկար աս երկրորդ մասին վրայ ասանձին խօսելու. վասն զի վերի ըսածներէս կը հետեւի թէ ուրիշ մէկ եկեղեցի մըն ալ ճշմարիտ չկրնար ըլլալ, որովհետեւ ան նշանները իրենց վրայ չեն կրնար ցուցընել: Բայց հաստատօտ մը խօսինք ան ամէն եկեղեցիներուն վրայ ալ:

Ա. Նորազանգ եկեղեցիները իրենց վարդապետութեանը մէջ այնչափ մէկմէկու հակառակ կարծիքներ ունին որ նոյն խօսկ նորազանգներն ալ կը տարակուսին թէ որն է ճշմարիտը, և որն է սուտը, և թէ որուն հետեւլու և ուսկից խորշելու է:

Եւ աւեր ու Աստուծոյ իրենց գրուածք-
 ներուն մէջ երբեմն աղու պէս՝ երբեմն
 ալ խենդի պէս կը խօսին . վասն զի ի-
 րենք իրենց խօսքը մէյմը կը հաստա-
 տեն , մէյմը կը մերժեն . երբեմն առաջ-
 արկութիւն մը կ'ընդունին , ու քիչ մը
 առանձն կը հերքեն . երբեմն ալ կը
 միաբանին նոյն վէճին վրայ , ետքը կ'ու-
 րանան իրենց միաբանութիւնը : Ըս-
 երկու երկրան հերետիկոսներէն հա-
 թիւրաւոր նորազանդ հերետիկոսու-
 թիւններ ելան : Ըստնցմէ ամէն մէկը
 իր առանձին վարդապետութիւնները
 ունի , և կը ջանայ զանոնք ամենուն
 սորվեցընել , պարձենալով թէ Քրիս-
 տոսի ճշմարիտ հաւատքին հետեօղը
 ինքն է , և իրեն ըրած նախանձայու-
 զութիւնը հողւով սրբով ըրած կը
 սեպէ . և ամէնքը կ'ուզեն որ իրենց
 կրօնքը ճշմարիտ ըլլայ . ուստի ամէն
 մէկը զատ զատ կրօններ կը դաւա-
 նին . տներ կան որ մէջի անուորնե-
 րուն ամէն մէկը այլ և այլ կրօնք ու-
 նին , և տան մը մէջ այնչափ կրօնք

կայ՝ որչափ որ ան տանը մէջ մարդ
կայ : Աս բանիս ամենեին հոգ չեն
բներ նորազանգից գլխաւորները , և
կը թողուն որ ամէն մարդ ուզած կրօն-
քը դաւանի . միայն կը նային որ իրենք
իրենց մէջ միաբան ըլլան հոռմէական
եկեղեցւոյն գէմ կոուելու համար :

Բ . Նորազանգից եկեղեցիները
-- -- չեն : Աս նիւթիս վրայ խիստ շատ
բան կրնայի խօսիլ . բայց որովհետեւ իմ
վախճանս ան չէ որ շատ բան խօ-
սելով ու ձեր գէշ սովորութիւնները
մէջ քաշելով զձեզ ամբողջընեմ , հասցա
ձեր օգուար կ'ուզեմ , ուստի միայն
հարկաւոր բաները խօսելով համառօտ
մը անցնիմ : Շատ անգամ նոյն խի
ձեր համախոհները խոստովանեցան
թէ նորազանգից մէջ եղած անատակու-
թիւններն ու խոսովութիւնները վեր-
ջացընելու համար ուրիշ ճար չկայ ,
բայց եթէ զանոնք միաբանել ու հաշ-
տեցընել հոռմէական եկեղեցւոյն հետ,
և թող տալ որ ուղղափառ կրօնքը
համարձակ պաշտուի :

Իսկ թէ ձեր վարդապետութիւնը սուրբ է թէ չէ, ձեզի կը թողում՝ որոշել. բայց կը խնդրեմ որ աս բանիս վճիտը տաւէն առաջ կարգաբ ինչ որ առաջ ձեր աստուածաբանութիւննէ, բուն վրայ համասօտ տեղեկութիւն մը առի : Աշխարհիս մէջ կրօնք մը չկայ որ իր վարդապետութիւնը հաստատելու համար հրաշքի կարօտութիւն չունենայ, ուրեմն ևս առաւել աս նորադանդներուն կրօնքը, որ բոլորովին խարէութիւն ու սուրբ զրոյց հակասակ է : Աս բանս զխանալով Առաւերու Ապովին, ուղեցին հոռմեական կրօնը ջնջելէն ետքը՝ իրենց վարդապետութիւնն ալ հրաշքով հաստատել, ասոր համար իրենք զիրենք անուանեցին Աստուծմէ առաքեալ. բայց աւելի խաղք եղան ու ժողովուրդը բարկացուցին :

Անգամ մը Առաւեր ուղեց իր աղախիններէն մէկուն սատանան հանել, բայց սատանան փոխանակ աղախինէն ելելու՝ Առաւերին վրայ յարձրկեցաւ ,

ու գեանէ գեաին զարնելով՝ քիչ մնաց որ պիտի խըղդէր զինքը . աս բանս հաւատարիմ ու ականատես մարդիկ կը պատմեն :

Նոյնպէս Աալվին ալ անգամ մը հրաշք ընել ուզեց որ բոլոր երեւի մասնազիրները կը պատմեն . բայց ինքն ալ նոյնպէս խաղք եղաւ : Աւզելով որ իր ըսածները հաստատէ , աղքատ մարդու մը շատ ստակ խոստացաւ որ դադաղի մը մէջ մեռել ձեացած պատկի , ու երբոր ինքը հրաման տայ՝ գադաղէն դուրս ելէ : Խեղճ մարդը իրաւցընէ մեռած գտնուեցաւ . և անոր կինը որ անոնց խորհուրդը զիտնալով ծածուկ պահեր էր , տեսնելով թէ էրիկը իրաւցընէ մեռեր է՝ բոլոր ժողովրդեան առջև Աալվինին խարէութիւնը դուրս հանեց ու բարձր ձայնով սկսաւ կանչել . մարդասպան ու խարեբայ է Աալվին . որով խաղք ու խայտառակ եղաւ ամենուն առջևը : Նոր ազանգից բոլոր զրգերուն մէջ ասկէ փառաւոր հրաշք մը չես կրնար

գանեւ . վասն զի Աստուած սուտ կրօնք
մը հաստատելու համար հրաշք շքներ .
Միայն մէկ ճշմարիտ հրաշք մը բրած
է Աստուած , ան ալ անոնց կրօնքին
ստուծիւր յայտնելու համար . ինչպէս
կրնայ ըլլալ որ այսպիսի խարէտ թեամբ
հաստատուած կրօն մը (ինչպէս է
նորազանգներունը) սուրբ սեպուի :

Իրաւ է թէ նորազանգներուն մէջ
ալ կան անանկ մարդիկ որ կեան-
քերնին աղէկ կ'անցընեն , ու բարոյա-
կան դերազանց առաքինու թիւններ ու-
նին . ասոնց ուրիշ բան չպակտիր , բայց
եթէ ճշմարիտ կրօնք ու սէր : Ասոնց մէջ
կը սեպեմ նաև զձեզ , և յուսամ որ ձե-
զի շատ շահաւոր պիտի ըլլայ աս գրք-
քոյկս . վասն զի ս՛վ որ աղէկ կ'ազրի՝
Աստուծոյ շնորհքին գէ՛մ չգնելով ,
փրկու թեան ուղիղ ու մէկ հատիկ ճամ-
բան կը գանէ : Աւստի ան խօսքերն որ
ըսի թէ նորազանգները անառակ վարք
ունին՝ ձեզի ու ձեր նմաններուն հա-
մար չէին . վասն զի շատը միայն մարդ-
կային նկատման ու խոստմունքներու

Համար առ կրօնը կը դաւանին, չէ թէ ճշմարիտ ճանչնալնուն համար, և ասիկայ անկէ յայանի է որ այնպիսիները նորազանգ ապրիլ կ'ուզեն, բայց նորազանգ մեռնիլ չեն ուզիր:

Գ. «Նորազանգ եկեղեցիները ինչպէս չեն, ինչ ամէն տեղ ու ամէն տանն ընդհանրական չեն եղած: 1517 տարիի շափ ոչ լուսերական ոչ կալվինական և ոչ անոնցմէ ելած կրօններէն մէկը կար աշխարհիս վրայ: Ամերիկայի, Ափրիկէի ու Ասիայի մէջ և ոչ թիւ մը երկիր ունին լուսերականները՝ իրենց կրօնքը դաւանելու. իսկ կալվինականաց ունեցածը ուղղափառ եկեղեցւոյ ունեցած երկիրներուն հետ բազմաթիւ ոչինչ են: Միայն Աւստրալի մէջ է որ նորազանգները քիչ մը երես ունին. բայց հոն ալ որչափ աէրուժիւններ, որչափ դաւաճներ ու որչափ քաղաքներ կան որ նորազանգները դուրս վորնասած են: Աւստի մէկ նորազանգ եկեղեցւոյ մը կաթուղիկէ անուը չկրնար արուիլ: Աս բանս նոյն

իսկ նորազանդներուն գլխաւորներն ալ ճանչնալով, իրենց հաւատամքին մէջէն վերցուցին ինքնաբերական բառը, ու նոր անգը գրին «Ինքնաբերական բառը, իրենց հետեւողներուն ալ ապրտպարեցին որ ասանկ ըսեն. «Հաւատամք՝ ի սուրբ քրիստոնէական եկեղեցի»:

Գ. Ինքնաբերական չեն նորազանդից եկեղեցիները. ըսել է թէ չեն դաւանիր ու չեն սորվեցըններ ան վարդապետութիւնը՝ որ դաւանեցան ու սորվեցուցին առաքեալները. իրաւ է որ թէ Վուտեր և թէ Ալալին կը քարոզեն նաև առաքեալներուն սորվեցուցած մէկ քանի վարդապետութիւնները. բայց ան քիչն ալ լեցուն է սատանայական վարդապետութիւններով, ծուռ մեկնութիւններով, դարշելի բարոյականներով, առասպելներով ու բիւրաւոր սխալներով. մէկ խօսքով, ծուռն ու շիտակը մէկտեղ շաղած վարդապետութիւններ են:

Ան է միայն Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին՝ որուն վրայ կը տեսնուին աւետարանին մէջ եղած նշանները . և ահա կը տեսնենք որ հոռոմեական ուղղափառ եկեղեցիէն դաս՝ նորազանգից եկեղեցիներէն մէկն այ չունի աս նշաններս . ուրեմն անիկայ է միայն ճշմարիտ եկեղեցին ու Քրիստոսի հարսը : Ճշմարիտ եկեղեցիէն դուրս եզոզը փրկութեան չհասնիր . ուրեմն ուղղափառ եկեղեցիէն դուրս եզոզին փրկութիւն չկայ . աւստի ով որ կ'ուզէ փրկութեան հասնիլ , պէտք է թողուրոլոր ուրիշ կրօնքներն ու հոռոմեական ուղղափառ եկեղեցւոյն հնազանդ որդի ըլլայ :

Ինչուան հիմա , սիրելիք , ձեր սրբախն հետ կը սլաակերազմի՝ դրեթէ գձեղ պաշարելով . բայց միշտ ջանալայ քաղցրութեամբ ու սլաաճառարանութեամբ խօսիլ , և ոչ երբէք անար-

դանօք , որպէս զի ձեր սխալը ճանչնաք , ու իմ օրինակիս հետեւելով ձեր նոր նոր աղանգները թողուք , և ուղղափառ կրօնքը ընդունիք : Յուսամ որ ձեզմէ շատերը , մանաւանդ անոնք որ աւելի գիւրահաւան են ու քիչ մըն ալ ճշմարտութիւնը ճանչցած են , ալ ուրիշ խօսքի չեն կարօտիր , և ինչուան հիմա զուրյածներս բաւական կ'ըլլան իրենց : Կան անշուշտ անանկներ ալ որ յամառ ըլլալով այսչափս բաւական չեն սեպեր . ու իրենք ալ առանց պատճառը գիտնալու՝ երկմտութեամբ կը կաղան , ու մէյմը կ'ընդունին՝ մէյմը կը մերժեն :

Կանք հիմա իբրև վերջին պատերազմական յարձակմունքով մէկ քանի համառօտ պատճառներ գնենք , որոնցմէ ազէկ կ'իմացուի ձեր կրօնքին սրտութիւնը , ու գիւրաւ կրնաք ուղղափառ կրօնը ընդունիլ : Այս հոս ինչպէս սր միտքս կուգայ՝ անանկ կը գրեմ , բայց դուք թէ որ մէկիկ մէկիկ ամենուն վրայ մտածէք , ամէն մէկն ալ քիչ

շատ՝ ձեր միտքը կը լուսաւորեն . իսկ բոլորը մէկէն այնպէս զօրաւոր են որ եթէ խոհեմութեամբ վարուելու ըլլաք՝ ճշմարտութիւնը կ'ըմբռնէք : Բայց որովհետեւ կ'ուզեմ համառօտ անցնիլ . հարկաւորէն աւելի բան չեմ ուզեր խօսիլ : Իսկ թէ որ մէկը այսչափով ալ իրեն մտքին տարակոյսները լուծուած չսեպէ , ու իմ ըսածներս իրեն ճշմարիտ չերենան , կրնայ ուրիշ շատ երեւի մատենագիրներու գրուածքները կարգալ , որ աս նիւթերուս վրայ տեղն 'ի տեղը գրեր են :

ԽԿ

Այլ և այլ սպասճառներ ու առաջարկութիւններ , որոնցմով մարդ կը համոզուի թէ պէտք է կաթուղիէ եկեղեցւոյ մէջ ապրիլ ու մեռնիլ :

Ա . Ըն վարդապետութիւնն է ճշմարիտ վարդապետութիւն՝ Քրիստոսի , որ առաջին եկեղեցին քարոզած է , ու քրիստոսնէութեան առաջին դարերու

սուրբ Հարբը և վարդապետները սոր-
վեցուցած են : Իսկ արդ կաթուղիկէ
եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը՝ ա-
ռաջին եկեղեցւոյ քարոզածը , ու նոյն
ժամանակի սուրբ Հարց սորվեցու-
ցածն է , ուրեմն ուղղափառ եկեղե-
ցւոյ վարդապետութիւնը՝ Քրիստոսի
Ճշմարիտ վարդապետութիւնն է :

Բ. Սուտ է , ու ոչ երբէք կրնայ ճշ-
մարիտ ըլլալ ան վարդապետութիւնը՝
որն որ առաջին եկեղեցին դատապար-
տած է՝ Հին Հերետիկոսներուն բեր-
նէն լսելով : Իսկ արդ Հիմակուան նոր-
աղանդներուն վարդապետութիւնը լը
մեծի մասին նոյն է ան վարդապետու-
թեան հետ որ առաջին եկեղեցին՝ ա-
ջի հերետիկոսներէն լսելով դատա-
պարտած է . ուրեմն նաև Հիմակուան
նորաղանդներուն վարդապետութիւնը
ըստ մեծի մասին սխալ է . ուրեմն նոր-
աղանդից կրօնին մէջ սխալներ կան ,
և մոլորական է : ()րինակի համար ան
մոլորութիւններէն մէկ քանին հաս դը-
նենք : Առտեր ու Ապոլին կը վարդա-

ալեանն՝ թէ բարեգործութիւնը մար-
 դուս փրկութեանը հարկաւոր չէ, և
 հաւատքը միայն բաւական է, և ահա
 նոյն բանը ըսին Աւնոմեան հերեօթի-
 կոսներն ալ որ դատապարտուած են
 360ին, Ա՛րսեն թէ առաքելական աւան-
 դութեանց պէտք չէ հաւատալ, նոյն
 բանն ըսին Արիոս, Աեստոր, Աւաիքէս
 և Գէոսկորոս, և անոր համար դատա-
 պարտուած են առաջին եկեղեցիէն :
 Ա՛րսեն թէ ասպշխարութեան խոր-
 հուրդը ու գրոշմը պէտք չէ ընդունիլ .
 նոյն բանն ըսաւ Աովատոս ալ : Ա՛րսեն
 թէ սրբոց մասունքներն ու պատկեր-
 ները պէտք չէ պատուել, նոյն բանն
 ըսաւ նաև Ա իղիլանաիոս, և պատկե-
 բամարտը, որոնք դաւաւապարտուած են
 իբրև հերեօթիկոս՝ իրենց ծուռ վարդա-
 պետութեանը համար : Աւրեմն նաև
 Ալուաներ և Աալվին՝ որ վերոյիշեալ հե-
 րեօթիկոսներուն մոլորութիւններն ու-
 նին՝ իրենք ալ մոլորեալ են :

Գ . Աորազանդից եկեղեցին թէ
 որ իր հիմնադիրներէն առաջ ալ աշ-

խարհիս վրայ էր (ինչպէս որ պէտք է ըլլար Քրիստոսի եկեղեցին , որպէս զի ըլլար հաստատուն և մշանջենաւոր) կամ երեւելի էր , կամ աներեւոյթ : թէ որ երեւելի էր , ինչպէս կրնայ ըլլալ որ 1500 տարիի չափ մէկ մը անկէպայ տեսած չըլլայ , մէկը անոր վրայ բան մը գրած չըլլայ : Իսկ թէ որ աներեւոյթ էր , ուրեմն Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին չէր , որ ոչ երբէք կրնայ ծածուկ մնալ՝ ինչպէս որ ցցուցի Ք.Ձ. գլխուն մէջ : Եւրպա թէ ոչ , նոյն բանը կրնան ըսել իրենց եկեղեցւոյն համար նաև առձկրները , կրկնականութիւնները և ուրիշ աղանդներ որ 500էն ետքը ելած են :

Գ. Արպէս զի իմաստութեամբ շարժինք , և ապահով ըլլանք այսօրիսի մեծ բանի մէջ՝ որ է մեր յաւիտենական փրկութիւնը , ան կրօնը պէտք է ընդունիլ՝ որուն համար ամէնքը կը վեկայեն թէ ան կրօնին մէջ ամէն մարդ կրնայ փրկուիլ . և պէտք է թողուլ ան կրօնը՝ որուն համար շատ եկեղեցական

խմաստուն անձինք կը վկայեն՝ թէ ան կրօնին մէջ չկրնար ամէն մարդ փրկուիլ : Իսկ արդ հռոմէական եկեղեցւոյ մէջ ամէն մարդու փրկուիլ կարենալուն ոչ միայն ուղղափառք չեն տարակուսիր , հապա նորաղանդներէն ալ՝ շատ մարդիկ կը վկայեն : Բնդ հակառակն , նորաղանդից եկեղեցւոյն մէջ ամէն մարդ փրկութեան կրնայ հասնիլ ըսելով՝ նորաղանդները միայն կը վկայեն . իսկ հռոմէականք բոլորովին գէժ կը գնեն զօրաւոր պամճառներով : Աւրեմն այսպիսի մեծ գործողութեան մէջ՝ որուն ծայրը յաւիտեանականութիւն է , խեղճով շարժելու և ապահով ըլլալու համար՝ պէտք է հռոմէական եկեղեցւոյն վարդապետութիւնն ընդունիլ , և անոր ներհակ եղած աղանդները թողուլ :

Ե . Աւղղափառ եկեղեցւոյ մէջն քրիստոնեայք կամ կրնան փրկուիլ և կամ չեն կրնար : Թէ որ չեն կրնար , ուրեմն ինչուան 1500 , յի ինչուան Վուսերի ու Վալվինի օրերը եղած բոլոր

քրիստոնեայք դատապարտուած են :
 Անեկնք թէ հասարակ քրիստոնեաները
 թողունք . պիտի ըսէինք թէ նաև
 սուրբ Բենեդիկտոս , սուրբն Բեո-
 նարդոս , սուրբն Դոմինիկոս , սուրբ
 Էնտոն Պատուացի , սուրբն Ֆրան-
 շիսկոս Քսաւերեան , սրբուհի Թերե-
 զա , սուրբն Կարոլոս Պորրոմէոս և
 ուրիշ անթիւ մեծամեծ սուրբեր ալ
 դատապարտուած են : Իսկ թէ որ կրթ-
 նան փրկուիլ , ուրեմն ինչո՞ւ համար
 Նուաեր և Կալվին և իրենց հեռեող-
 ները հոռմական եկեղեցիէն բաժնուե-
 ցան՝ երբոր նոյն եկեղեցւոյ մջ կրթ-
 նային փրկուիլ , և երբոր աս եկեղե-
 ցին Ջշմարտապէս Քրիստոսի հաս-
 տատածն էր :

Ձ . Սուրբ գիրքը (որ նորադանդ-
 ները կ'ըսեն թէ մի միայն կանոն է
 հաւատոյ և գործոյ) Նուաերին և
 Կալվինին ատենները չչրուեցան , հա-
 պա ասոնք հոռմական եկեղեցիէն ա-
 սին անիկայ : Աւրեմն հարցընե՞ք ի-
 իրենց . հոռմական եկեղեցին (ուսկից

նորազանգները սուրբ գիրքը առին)
 կամ Քրիստոսի Ճշմարիտ եկեղեցին
 էր ան ատենը և կամ չէր : Թէ որ ը-
 սելու ըլլաք թէ Քրիստոսի Ճշմարիտ
 եկեղեցին էր , ուրեմն նորազանգները
 ապստամբ ու հերետիկոս են՝ որ թո-
 ղուցին ու հեռացան Ճշմարիտ եկեղե-
 ցիէն : Իսկ թէ որ Քրիստոսի հաս-
 տատածը չէր , ուրեմն ինչպէս կրնան
 պարծիլ նորազանգները թէ սուրբ
 գրքին հարազատ օրինակը ունին՝ թէ
 որ անիկայ սուտ եկեղեցիէ մը առած
 են : Ըս իրենց սուտ ըսած եկեղեցին
 շատ աւելի դիւրաւ կրնար այլայլել ու
 եղծանել սուրբ գիրքը , քան թէ ի-
 րեն հաւատոյ վարդապետութիւննե-
 րը՝ որ բոլոր աշխարհք քարոզուած է .
 և թէ որ (նորազանգից ըսածին նայե-
 լով) հոռմէական եկեղեցին կրցաւ իր
 վարդապետութիւններուն մէջ ստու-
 թիւններ մտցընել , շատ աւելի դիւ-
 րութեամբ կրնար խարդախած ըլլալ
 սուրբ գիրքը : Իրաւցընէ , կ'ըսեն հոս
 նորազանգները , հոռմէական եկեղե-

ցին խարդախեր էր սուրբ գիրքը, և
 մենք ելանք սրբազրեցինք ան խարդա-
 խած տեղերը, և առաքելոյ ատենը
 ինչպէս էր նէ՝ նոյն հարազատութեա-
 նը դարձուցինք: Շատ աղէկ. բայց
 թող ցուցրնեն, կ'աղաչեմ, նորազան-
 դները, թէ ինչ կերպով ու ինչ օրինա-
 կի վրայ նայելով սրբազրեցին սուրբ
 գիրքը, որ կ'ըսեն թէ հոռմայեցիք խար-
 դախեր են: Անկարելի է սրբազրել
 խարդախած օրինակ մը՝ ինչուան որ
 նախադադափարին կամ ուրիշ անխար-
 դախ օրինակի մը հետ շրաղղաատուի:
 Թէ որ ըսեն՝ թէ հին սուրբ հարց ըսած-
 ներուն ու հեղինակութեանը հետեւ-
 լով սրբազրեր են, նորէն իրենց վե-
 րայիշեալ առաջարկութիւնս կ'ընեմ, և
 նոյն բանը կ'ըսեմ սուրբ հարց զբե-
 րուն համար ալ ինչ որ ըսի սուրբ զըր-
 քին համար. իմ թէ Առտեր և Աաւ-
 վին ինչպէս սուրբ գիրքը՝ ասանկ ալ
 սուրբ հարց գրուածքները ան ատեն
 արհամարհեցին՝ երբոր հոռմէական
 եկեղեցիէն ապստամբեցան: Արեմն

պէտք է ըսել՝ թէ նորազանգից եկեղեցին հաստատողները՝ կամ սուրբ զբօն վաւեր օրինակը երկնքէն առին, կամ ինչպէս ուրիշ գանձեր՝ ասանկ ալ ասիկայ գեանի տակէն դասն, որ առաջին եկեղեցւոյն սկիզբէն ՚ի վեր ծածկուած է եղեր. և կամ թէ հոռոտահան եկեղեցին նորոգելու համար, ուսնոր խարդախած սուրբ զիրքը սրբազրելու համար (որ զբարարութիւն է) ուրիշ կանոն կամ վաւեր օրինակ չունէին, բայց եթէ իրենց կամքն ու խելքին փշածը, որ եթէ ուղղափառ եկեղեցւոյ դատաստանին տակը ձգելու ըլլանք՝ զիւրաւ դատաստանը կը կրարուի :

Ի՞նչ . թէ որ նորազանգ մը բարի կեանք անցընէ, ամէն ախտերէ ու սնոյ պարկեշտ գործքերէ զզուշանայ, համեստ, ողորմած, արգար ու առաքինի ըլլայ, մէկէն իրեն ազանգակիցները վրան կասկածի կ'երթան որ չըլլայ թէ իրենցմէ բաժնուի և հոռոտահանաց հետ միանայ. մանաւանդ երբոր տեո-

նեն թէ անոնց հետ ընտանութեամբ
 կը խօսակցի : Բնդ հակառակն ամենևին
 չեն կասկածիր վրան՝ թէ որ անկարդ
 ու անպարկեշտ կեանք անցընէ : Մեր
 մէջ ասոր հակառակն է . եթէ տեսնենք
 թէ հոռմէական մը զգաստութեամբ
 ու առաքինութեամբ կանցընէ կեանքը,
 ամենևին չենք վախեր թէ հաւաարին
 մէջ անհաստատ ըլլայ, թէպէտ և նոր-
 ազանդից հետ շատ ընտանութեամբ
 վարուի . հասցա ան ասեն կը վախենք՝
 երբոր տեսնենք թէ նոյն անձը անկար-
 դութեամբ կ'անցընէ իր կեանքը : Ու-
 բեմն թէ որ հոռմէական եկեղեցին
 Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին չըլլար,
 կը հեռուէր թէ բարի վարքը մէկ հա-
 աթիկ հնարք է ընդունելու ան եկեղե-
 ցին որ Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին
 չէ : Իսկ թէ որ նորազանդից եկեղեցին
 Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին ըլլար՝
 ասկէ առաջ կուդար թէ զէշ վարք ու-
 նենալը մէկ հաաթիկ ճամբայ է Քրիս-
 տոսի ճշմարիտ եկեղեցին ընդունելու :
 Եսկէ կը հեռուէր թէ առաքինութիւն

ընելէն ետև սլատիժ պիտի քաշենք .
իսկ անօրէնութիւն ընելէն ետև վարձք
պիտի առնունք : Ասկէ անձոռնի և ա-
մօթալի հետևանք կրնայ ըլլալ :

Ը . Քննեցէք մէյմը ան հոռմէա-
կանաց վարքը՝ որ կ'երթան նորաղանդ
կ'ըլլան . անոնք ամէնն ալ անկարգ ու
ախտամուլ մարդիկ են , և նորաղանդից
կողմը կ'անցնին՝ որպէս զի արձակ հա-
մարձակ իրենց կամքին ուզածը կա-
տարեն : Անդհակառակն , քննեցէք հը-
ռոմէական դարձած նորաղանդնե-
րուն վարքը՝ որ ընդհանրապէս շատ
առաքինի անձինք են , և ուղղափառ
կ'ըլլան՝ որպէս զի սրբութեամբ անցը-
նեն կեանքերնին , ու ապաշխարեն ի-
րենց մեղացը վրայ . և շատ անգամ՝
ինչպէս որ ան նորաղանդ դարձած հը-
ռոմէականները ամենէն աւելի անկարգ
վարք կ'ունենան , ասանկ ալ ան նոր-
աղանդները որ ուղղափառ կ'ըլլան ,
քան զամէնքը աւելի կը փայլին բարե-
պաշտութեամբ : Արեմն ուղղափառ-
ները գրգռողը որ նորաղանդից կողմը

անցնին՝ մոլութիւնն է . իսկ նորազան-
գները շարժողը որ ուղղափառ ըլլան՝
առաքինութիւնն է : Աւրեմն երբոր ուղ-
ղափառ մը իր եկեղեցին թողլով՝ շատ
աւելի կը գէշնայ , և նորազանգ մը իր
եկեղեցին թողլով՝ շատ աւելի կ'աղէկ-
նայ , աս երկու եկեղեցիէն սրբ ձեզի
կ'երեւնայ թէ շիտակ է :

Թ . 'Նորազանգները կ'ըսեն թէ
300ին ատենները , կամ ինչպէս ուրիշ-
ները կ'ըսեն՝ 500ին , ճշմարիտ եկեղե-
ցին Քրիստոսի վերցուեցաւ : Բայց
կ'աղաչեմ որ ինծի պատասխան տան .
Աս եկեղեցին մէկէն վերցուեցաւ , թէ
կամաց կամաց , ու երկայն ժամանակ
անցնելով : Շատ ծիծաղելու բան է
ըսելը թէ մէկէն ջնջուեցաւ , իբր թէ
աշխարհիս ամէն կողմը դանուած քրիս-
տոնեաները՝ առջի իրիկունը՝ ի Քրիս-
տոս հաւատացեալ՝ անկողին մտած ըլ-
լան , և առաւօտը անկողինէ ելին՝ թըշ-
նամի Քրիստոսի , և նոր տեսակ հա-
ւատք մը քարոզեն : Իսկ թէ որ կամաց
կամաց վերցուեցաւ , յի թէ ելան ու

մանք որ հաւատոյ մէկ քանի բաներուն չէին հաւատար, եկեղեցին մէկէն որոշեց ու հանեց այնպիսիները ճշմարիտ հաւատացելոյ մէջէն՝ ինչպէս որ յայտնի է այս բանս ան հերետիկոսներուն վրայ որ եկեղեցին դատապարտեց : Արեւմն թէ որ Քրիստոսի սուրբ եկեղեցին միշտ գէմ կեցաւ հաւատոյ վարդապետութեան մէջ սխալներ մտցընողներուն, և մէկէն կարեց այնպիսիները ՚ի հաղորդութենէ հաւատացելոյ, ինքը միշտ անարատ մնաց իր հաւատքին մէջ՝ որ Քրիստոսէ և առաքեալներէն ընդունած էր, և քարոզուած էր (ինչպէս որ նորադանդներն ալ կը վկայեն) առաջին դարերէն ՚ի վեր : Աս պատճառը այնչափ զօրաւոր է որ թիւրքն ըստուած անուանի զօրավարը (որ երկայն ատեն նորադանդից հաստատութեան դիտաւոր սխալներէն մէկն էր) լսելով համոզուեցաւ, ու հոռմէական եկեղեցւոյ կողմը անցաւ :

Ժ. Պէտք չէ կարծել թէ Վրացիներ և Ազլվին ՚ի Քրիստոսէ խրկուած ըլ-

լան աշխարհք՝ որպէս զի նորոգեն
կարգի գնեն Քրիստոսի խանդարուած
եկեղեցին, և սորվեցընեն նոր տե-
սակ հաւատք մը. ապա թէ ոչ, թող
սառոյց վկայութիւններ բերեն իրենց
առաքելութեանը աստուածային ըլա-
լը ցուցընելու համար: Բաւական չէ
որ իրենք իրենց բերնովը հաստատեն
իրենց Աստուծմէ խրկուած ըլալը,
վասն զի հին ատենի հերետիկոսա-
պեաներն ալ նոյն բանը կ'ըսէին ի-
րենց համար: Իսկ արդ ոչ Առաքել,
ոչ Աւլվին, և ոչ իրենց արբանեակ-
ներէն մէկը կրցան որոշ ու աներկ-
բայ վկայութիւններով հաստատել թէ
իրենք 'ի Քրիստոսէ խրկուած են իբ-
րև նոր առաքեալներ՝ որ քրիստոսէու-
թիւնը նորոգեն, ուրեմն պէտք չէ կար-
ծել թէ իրենք ճշմարիտ առաքեալ-
ներ են: Աոյն իսկ Քրիստոսի ճշմա-
րիտ առաքեալները՝ որոնք Քրիստոս
ընտրեց կապաշտութիւնն ու հրէու-
թիւնը ջնջելու համար, աշխարհքս
չճանչցաւ թէ Աստուծոյ պաշտօնեա-

ներ են՝ ինչուան որ առաքեալք իրենց
 սրբակաց վարքովք՝ իրենց գերազանց
 իմաստութեամբն ու անթիւ հրաշք-
 ներովք ցցուցին թէ իրենք Աստուծոյ
 ճշմարիտ առաքեալներն են : Հիմայ
 կրնանք մենք Աստուծոյ պաշտօնեայ
 ճանչնալ Աղւանքի ու Ալալվինի պէս
 մարդիկները , որ կը ջանան խախտել
 հստակեան եկեղեցին , որ բոլոր աշ-
 խարհք ինչուան հիմայ ճշմարիտ ե-
 կեղեցի Քրիստոսի դաւանած է , ին-
 չուան որ իրենք պարզ ու զօրաւոր վր-
 կայութիւններ մէջ չտերեն : Ասե հին
 օրինաց ժամանակն ալ Աստուած միշտ
 հրաշք մը կ'ընէր՝ երբոր իր պաշտօնեա-
 ներէն մէկը կը խաւրէր յաղովրդեան
 քարոզելու : Թէ որ մէկը քիչ մը տե-
 ղեակ է հին կաակարանին , ըսածիս
 ճշմարտութիւնը կրնայ անոր մէջ պատ-
 մուած շատ դիպուածներէն իմանալ :
 Ամենուն տեղը սեպուի Մովսեսի ու
 Ահարոնի առաքումը առ փարաւոն , ու
 բնց ձեռքովք Աստուած այնչափ հը-
 բաշքներ ըրաւ . « Այժմէ խօսեսցի ընդ

ձեզ փարաւոն՝ և ստասցէ , տուք մեզ նշան կամ արուեստ , աստացեսցէ Մհարոն եղբայր քո . առ դու դչաւազանդ , և ընկեա զդա ՚ի գեաինն առաջի փարաւոնի և ծառայից նորա , և եղիցի վիշտս » (Եւք . Է) : Աոյն հրաշքը Աստուած Մովսէսին հրամայեց որ ընէ , ուրիշ երկու հրաշքով ալ (յի ձեռքին բորոտաիլը՝ ծոցը խօթելով , և ջուրը տրին գարձընելը) բոլոր Իսրայէլացւոց աչքին առջև , որպէս զի թէ Իսրայէլացիք և թէ փարաւոն ամենևին չտարակուսին թէ Մովսէս և Մհարոն Աստուծոյ ճշմարիտ դեսպաններն են : Կարելի բան է որ Աստուած իբրև իրեն դեսպանները խաւրած ըլլայ Առաքելն ու Կալփինը՝ իր եկեղեցին նորոգելու համար , և զիրենք ստիպած ըլլայ որ այսպիսի մեծ գործողութեան ձեռք զարնեն , առանց անոնց աներկբայ նշան կամ վկայութիւն մը տալու՝ որով իմացուի թէ Աստուծոյ նախախնամութիւնը զիրենք իրեն պաշտօնեայ ընտրեք է՝ քրիստոնէական կրօնը նստ

բողեւու համար : Ուրեմն Վրահեր և
 Կալվին թող ցուցընեն իրենց Աս-
 տուծմէ առած նշանը , և ան պարզ ու
 զօրաւոր վկայութիւնները՝ որով իրենց
 Աստուծմէ առաքուած ըլլալը իմացուի,
 թէ որ կ'ուզեն որ Քրիստոսի եկեղե-
 ցին (որ մտքերնին դրեր են նորոգել)
 զիրենք մեծ պատուով ընդունի :

ԺԱ . Կ'ուզէի զիանալ , ո՞վ նոր-
 աղանդներ , թէ Քրիստոսի ճշմարիտ
 եկեղեցին սխալական է թէ անսխալ :
 Թէ որ անսխալ է , հասցա ինչպէս ուղ-
 ղափառ եկեղեցին , որ 'ի սկզբան այն-
 չափ տարի (ինչպէս դուք ալ կը վը-
 կայէք) Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղե-
 ցին էր , ետքը մոլորութեան մէջ ըն-
 կաւ ու սուտ եկեղեցի եղաւ : Իսկ թէ
 որ սխալական կ'ըսէք , ուրեմն նաև ձեր
 լուտերական և կալվինական եկեղե-
 ցին ալ կրնայ սխալական ըլլալ : Աւ-
 րեմն կամ հռոմէական եկեղեցին է
 ճշմարիտ եկեղեցի Քրիստոսի , կամ
 չգիտցուիր թէ ճշմարիտ եկեղեցի կայ ,
 և որն է : Իսկ աս բանս ըսելը բոլորո-

վին դէմ կ'երևէ թէ սուրբ գրոց և թէ
աստուածային նախախնամութեան զե-
ղեցիկ կարգաւորութեանը :

ԺԲ. Արքայութիւն երթալու հա-
մար ան ճամբան աւելի աղէկ է որով
անտարակոյս ենք թէ շատերը փրկուե-
րն , քան թէ ան՝ որով փրկուող եղեր է
արդեօք թէ չէ՝ չենք գիտեր : Արդ զի-
տենք թէ շաա մարդիկ ուղղափառ ե-
կեղեցւոյ մէջ ապրելով ու մեռնելով
փրկութեան հասած են (ինչպէս որ
հակառակորդներն ալ կ'ընդունին) .
ընդհակառակն սաոյղ չենք գիտեր թէ
արդեօք նորադանդներու վարդապե-
տութեանը հաւատալով մէկը եղեր է
որ փրկուի , որ և ոչ նորադանդները
կրնան ցուցրնել , ուրեմն արքայութիւն
հասնելու համար քան զամէն ճամբայ
աւելի ընարելի է՝ ուղղափառ եկեղե-
ցւոյ ցցուցածը , և անոր քարոզած
կրօնը , որովհետեւ աւելի ապահով է :

ԺԳ. Ան կրօններն են յայանապէս
մոլար , որոնք Աստուծոյ խմաստու-
թեանը՝ բարութեանը և ուրիշ ստու-

բողեւիքներուն զէմ վարդապետու թիւններ ունին : Իսկ արդ լուտերականաց , կալվինականաց և ուրիշ բոլոր նորազանդներու կրօնները աստուածային ստորոգելեաց զէմ վարդապետութիւններ ունին , ինչպէս որ առաջ ցցուցինք . ուրեմն բոլոր նորազանդներու կրօնները մոլար են : Աոյն բանը պէտք է ըսել նաև ան սկզբունքներուն և վարդապետութիւններուն համար՝ որ նորազանդները կը քարոզեն ընդզէմ ուղիղ արամաբանութեան , փորձոյ և սուրբ գրոց : Ան սկզբունքներէն մէկը օրինակի համար հոս գնենք :

Նորազանդները կը վարդապետեն թէ մեր ըրած ամէն բարի գործքերը մեղք են : Ասկէ զատ կը վարդապետեն թէ ամէն մեղք հաւասար է . ասկէ կը հետևի թէ նոյնպէս հաւասար մեղք է՝ Աստուծոյ աղօթք ընելը , ու զԱստուած հայհոյելը . նոյնպէս հաւասար մեղք է ողորմութիւն ընելը , և գողութիւն ընելը , և այլն : Քան զայս անճոռնի սկզբունք կրնայ ըլլալ : Եւ ե

կեղեցի մը որ աս տեսակ վարդապետութիւններ ունի՝ կրնայ պարծենալ թէ ինքը Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին է : Բայց ինչ զարմանք է լսել աս բաներս այնպիսի վարդապետներէ՝ որոնք ինչուան իրենց աստուածաբանութեանը մէջ, իբրև ամենաստոյգ խնդիր դրին թէ Աստուած է պատճառ մեզաց, որ կ'ուզէ, կը սորվեցընէ և կը հրամայէ որ մեզը գործուի : Աս հայհոյութիւնը ըրին Ալվիին և Լուան :

ԺԳ . Սուրբ գրոց մկայութիւններու լը յայանի կը անանուի թէ անհաւատից դարձը Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցւոյն մեծ նշաններէն մէկն է . « Տաց քեզ զհեթանոսս ՚ի ժառանգութիւն » (Սաղմ . Բ) : « Լոյս ՚ի յայանութիւն հեթանոսաց » (Ղուկ . Բ) : « Քնացէք այսուհետև աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս » (Մատթ . ԻԸ) : Իսկ արդ անհաւատից կամ հեթանոսաց դարձը եղած է ՚ի ձեռն ուղղափառ եկեղեցւոյ , և միշտ առ ուղղա-

փառ եկեղեցի . ուրեմն անիկայ է միայն
 Ճշմարիտ եկեղեցի Քրիստոսի : Առա-
 ջին հինգ դարերուն մէջ՝ դարձի եկող
 հեթանոսները ուղղափառ եկեղեցին
 միշտ ճանչցեր են Ճշմարիտ եկեղեցի ,
 ինչպէս նաև նորադանդները կրփկայեն .
 վասն զի ան ատեն ուրիշ քրիստոսեայ
 եկեղեցի չկար : Ակցերորդ դարուն
 սուրբ Օղոսափնոս կրօնաւորը՝ Անդ-
 դիան դարձի բերաւ ու բրաւ ուղղա-
 փառ եկեղեցւոյ ժողովուրդ . եօթնե-
 րորդ դարուն՝ սուրբն Անիփառիկոս
 Գերմանիան դարձուց . ութերորդ դա-
 րուն սուրբն Ալեքեղ և սուրբն Մե-
 թոաիոս՝ Կորաւիան . իններորդ դա-
 րուն սուրբն Ազալբերտոս և սուրբն
 Պերեգրինոս և ուրիշները Մաճառ-
 ստանն ու Ահհաստանը . տասներորդ
 դարուն սուրբն Հսեմիդիոս՝ Պոհե-
 միան , Գազդիան , և այլն : Իսկ աս
 վերջի դարերուս մէջ թէ արևե-
 լեան և թէ արևմտեան Հնդկաստանի
 մէջ ալ անթիւ անհաւատներ դարձի
 եկան քարոզութեամբ սրբոյն Ֆրան-

չիսկոսի Քսաւերեան, և ուրիշ կրօնաւորներու ձեռքով, որ իրենց մարտիրոսական արեանը վրայ հիմնեցին հոն ալ ուղղափառ եկեղեցին: Հիմա թող նորաղանդք ալ ցուցընեն թէ քանի թագաւորութիւններ, որչափ դաւառներ, որչափ բազմութիւն հեթանոսաց դարձուցեր են իրենց եկեղեցւոյն: Աւրիշ դարձ չեն կրնար ցցընել՝ բայց եթէ քանի մը զեղծ վարք ունեցող ուղղափառներ, որոնք իրենց կողմը անցեր են՝ ամենայն համարձակութեամբ ու անկարգութեամբ ապրելու համար:

ԺԵ. Շատ իրաւունք ունի ճշմարիտ եկեղեցի Քրիստոսի սեպուելուան կրօնը՝ որ իրեն հաւատացելոց նեղ ճամբայ ու նեղ դուռ կը ցուցընէ արքայութիւն մտնելու, քան թէ ան՝ որ լայն ու ընդարձակ ճամբայ ու խիստ մեծ դուռ մը կը ցուցընէ. վասն զի Քրիստոս ըսաւ. « Ընդարձակ է դուռն, և համարձակ ճանապարհն՝ որ տանի ՚ի կորուստ. քանի՜ անձուկ է դուռն և նեղ ճանապարհն՝ որ տանի

'ի կեանս » (Մատթ. Է) : Իսկ արդ
 ուղղափառ եկեղեցին իրեն ժողովըր-
 դեանը նեղ ճամբայ կը ցուցնէ , և
 նորազանգից եկեղեցին լայն . ապա
 ուրեմն հոռմէական եկեղեցին՝ նոր-
 ազանգից եկեղեցիէն շատ աւելի իրա-
 ւունք ունի որ Քրիստոսի ճշմարիտ ե-
 կեղեցին ճանչցուի : Աս բանիս ապա-
 ցոյց ըլլայ վերը յիշուած նորազանգից
 մտար սկզբունքները , որ օրինակի հա-
 մար հոս քիչ մը բացատրենք : Թէ
 որ ուղղափառ և նորազանգ եկեղե-
 ցիներուն հարցընենք՝ ան երխտասար-
 գին պէս որ հարցուց Քրիստոսի .
 « Օրինչ գործեցից զի զկեանս յաւի-
 տենականս ժառանգեցից » (Ղուկ. Ժ) .
 ուղղափառ եկեղեցին մեզի պատաս-
 խան կուտայ , թէ պատուիրանները
 պահեցէք , մեղքերնուդ վրայ զղջա-
 ցէք , բարեպաշտական գործքեր ըրէք ,
 սղորմութիւն՝ մահացուցմունք ըրէք ,
 և ասոնց նման բարի գործքերով ձեր
 յաւիտենական փրկութիւնը ապահով-
 ցուցէք : Իսկ դուք , եկեղեցիք նոր-

աղանդից , ինչ պատասխան կուտայ :
 'Կուք քիչ խօսքով բաներնիդ կը լմըն-
 ցընէք , ըսելով ձեր հեռեողներուն՝
 թէ փրկութեան հասնելու համար հա-
 ւասարը միայն բաւական է , և անհա-
 ւատութիւնն է միայն որ զմարդ կը կոր-
 սունցընէ . անհաւատ միայն մի ըլլաք ,
 ու անկէ ետքը ինչ կ'ուզէք ըրէք : Աս
 է ահա Առաքելին սկզբնական առա-
 ծը , որ բոլոր նորաղանգները մէկ բեր-
 նով կը գովեն : Արեւմն ձեզի ինչ կ'ե-
 բենայ . աս երկու կրօններէն ո՞րը լայն
 ճամբան , և ո՞րը նեղ ճամբան բռներ է :

Ճ.Զ. Ան կրօնն է մոլար՝ որ հը-
 նարքներ ու նենգութիւններ կը բանե-
 ցընէ , ու խարդախ կերպերով առաջար-
 կութիւններ կ'ընէ , որպէս զի իրեն
 սուտ վարդապետութիւնը պաշտպա-
 նէ : Իսկ արդ բոլոր նորաղանդից կրօն-
 ներուն կերպը աս է . ապա արեւմն բո-
 լորն ալ մոլար են : Իրենց հնարքներն
 ու խարդախութիւնները ճանչնալու
 համար՝ աս բանս գիտելու է որ նոր-
 աղանդից քարոզիչները ամենայն կեր-

պով կը ջանան հաստատելու մէկ քա-
 նի առաջարկութիւններ, որոնք սպա-
 ցուցընելը շատ դիւրին է իրենց. վասն
 զի բոլոր քրիստոնեայք նոյն բաները
 կ'ընդունին. ասանկով իրենց մտիկ
 ընողներուն առջև մեծ համարմունք
 կ'ունենան : Օր օրինակ, կ'ըսեն թէ
 Ղստուած միայն պէտք է պաշտել առ-
 տուածավայել պաշտօնով. ամուսնու-
 թիւնը յարգելի բան է. Քրիստոսի
 արդիւնքը անբաւ է. առանց ճշմարիտ
 հաւատք ունենալու՝ փրկութեան հաս-
 նելու յոյս չկայ, և այլն : Ըս ճշմար-
 տութիւններէն, և աս աներկբայելի ա-
 ռաջարկութիւններէն անսէք թէ ինչ
 անձոսնի ու մտար հետեանքներ կը
 հանեն : Արեմն, կ'ըսեն, պէտք չէ
 պատուել սուրբերը, ոչ անոնց պատ-
 կերները և ոչ մասունքները. ուրեմն
 սղջախոհութեան ուխտը և մարմնա-
 կան հեշտութիւններէ ետ կենալը զը-
 զուելի բան է. ուրեմն մեր մեղքերուն
 վրայ անպաշխարելը բանի չգար. վասն
 զի Քրիստոսի անբաւ արդիւնքովը ջըն-

ջուած են . ուրեմն բարի գործքերը
 բանի շէն գար , և փրկութեան հա-
 մար հաւատքը միայն բաւական է : Աւ-
 որովհետեւ աս վերջի հետեանքին վրայ
 հիմնած է իրենց աստուածաբանու-
 թեան զօրաւոր մասը , անիկայ հաս-
 տատուն պահելու համար՝ ամենայն
 կերպով կ'ամբայցընեն սուրբ գրքէն աս-
 դիէն անդիէն կցկտուր վկայութիւններ
 բերելով : « Հաւատաց Աբրահամ յԱճ ,
 և համարեցաւ նմա յարգարութիւն »
 (Ծնն . ԺԵ) : « Հաւատք քո կեցու-
 չին գրեզ » (Ղուկ . ԺԸ) : « Այնպէս
 սիրեաց Աստուած զաշխարհ , մինչև
 զորդին իւր միածին ետ . զի ամենայն
 որ հաւատայ՝ ի նա՝ մի կորիցէ , այլ ըն-
 կայցի զկեանսն յաւիտենականս (Յովհ .
 Գ) : « Ար հաւատայ և մկրտեսցի՝ կեց-
 ցէ » (Մարկ . ԺԶ) : « Առանց հա-
 ւատոց անհնար է հաճոյ լինել Աս-
 տուծայ » (Եբբ . ԺԱ) : Այսպիսի խար-
 գախ առաջարկութեամբ կը խաբեն
 տգէտ մարդիկները , կը մտլորցընեն
 ռամիկ ժողովուրդը , և կորստեան

պատճառ կ'ըլլան ան քրիստոնեանե-
րէն շատերուն՝ որ աւելի ապրիլ միայն
կը մտածեն, քան թէ աղէկ ապրիլ ու
սրբութեամբ մեռնիլ : Արպէս զի դուք
ալ, ո՞վ սիրելի ընթերցողք, ան խեղ-
ճերուն թուին մէջ չդանուիք, այսպի-
սի խախուտ վարդապետութիւններէն
մի խարուիք. և որպէս զի չխարուիք՝
մասնաւոր ուշադրութեամբ կարգացէք
ինչ որ պիտի զուրցեմ'նաւ ասկէ ետե :

Ճ. Է. Ըն կրօնն է ճշմարիտ՝ որ
պայժառ կերպով ու ամբողջ կը քարո-
զէ սուրբ գրոց ճշմարտութիւնը. մո-
լար է ան կրօնը որ սուրբ գիրքը կ'այլ-
այլէ, մէջէն շատ բաներ դուրս կը թո-
ղու, և կէսը կ'ընդունի՝ կէսը չընդու-
նիր : Իսկ արդ հոռմէական եկեղեցին
զուտ ու ամբողջ կը քարոզէ սուրբ
գրոց ճշմարտութիւնը. և նորազանգ-
ները կ'այլայլեն ու բաներ դուրս կը
թողուն. ուրեմն հոռմէական կրօնն է
ճշմարիտ, իսկ բոլոր մէկալները մոլար
են : Բնածիս ճշմարտութիւնը որպէս
զի ալ աւելի աղէկ իմացուի, ինչ որ

պիտի ըսեմ՝ ուշ գրէք: Հոռմէական ե-
 կեղեցին կ'ընդունի և կը վարդապետե-
 ան ամէն ուղղափառական ճշմարտու-
 թիւնները՝ ինչ որ զուրցեցի նախըն-
 թաց թուին մէջ՝ թէ նորաղանդները
 կը քարոզեն, բայց ան կերպով կ'ընդ-
 ունի և կը վարդապետէ, որ նաև ու-
 բիշ նոյնպէս ուղղափառական ճշմար-
 տութիւններու հետ կը համաձայնին,
 և սուրբ գրոց վկայութիւններով կը
 հաստատուին: Աւղղափառ եկեղեցին
 կը վարդապետէ թէ միայն զՄատուած
 պէտք է պաշտել աստուածային պաշ-
 տօնով. բայց անկէ զատ կը պատուի-
 բէ թէ սուրբերն ալ պէտք է պատուել՝
 ոչ իբրև Մատուած, այլ իբրև բարե-
 կամ Մատուծոյ: Կը սորվեցընէ թէ
 ամուսնութիւնը յարդելի բան է, մա-
 նաւանգ սուրբ խորհուրդ է. բայց ան-
 կէ զատ՝ կը հաստատէ թէ նաև կու-
 սութիւնը Մատուծոյ խիստ հաճոյա-
 կան առաքինութիւն է. և սրբոյն Պօ-
 ղոսի հետ կ'ըսէ. « Ար ամուսնացու-
 ցանէ զկոյսն իւր, բարւոք առնէ. և որ

ոչն ամուսնացուցանէ՝ լուս և ս առնէ »
 (Թ . Աորնթ . Է) : Ար վարդապետէ
 թէ Քրիստոսի արդիւնքները անբաւ
 են . բայց կ'ըսէ ալ թէ ան արդիւնք-
 ներուն հաղորդ ըլլալու համար պէտք
 է որ մենք ալ մեր ձեռքէն եկած ջան-
 քը ընենք : Ար սորվեցընէ թէ ա-
 ոանց ճշմարիտ հաւատոց փրկուելու
 յոյս չկայ . բայց նաև կը ցուցընէ թէ
 փրկուելու համար հաւատքը միայն
 բաւական չէ . « Տեսանէք զի 'ի գոր-
 ծոց արդարանայ մարդ , և ոչ 'ի հա-
 ւատոց միայն » (Յակ . Բ) : « Աւ
 եթէ ունիցիմ զմարդարէութիւն , և
 զիտիցեմ զխորհուրդս ամենայն , և
 զամենայն զիտութիւն , և եթէ ունի-
 ցիմ զամենայն հաւատս՝ մինչև զլերինս
 փոփոխելոյ , և սէր ոչ ունիցիմ , ոչինչ
 եմ » (Թ . Աորնթ . ԺԳ) : « Աւ եկես-
 ցեն արտաքս . որոց բարիս գործեալ
 իցէ 'ի յարութիւն կենաց , և որոց
 զչար արարեալ՝ 'ի յարութիւն դատաս-
 տանաց » (Յովհ . Ե) : « Աթէ կամիս
 'ի կեանս յաւիտենականս մտանել ,

պահեալ զպատուիրանս » (Մատթ .
 ԺԹ) : « Ասեմ ձեզ (մեղաւորացի) .
 այլ թէ ոչ ապաշխարիցէք , ամենեքեան
 նոյնպէս կորնչիջիք » (Ղուկ . ԺԳ) :
 Աս է ասա , սիրելիք , զուս ու ամ-
 բողջ վարդապետել սուրբ գրոց ճշ-
 մարտութիւնը , որ միշտ աս կերպով
 վարդապետեր է ու կը վարդապետէ հը-
 սոմէական եկեղեցին : Գնդ հակառակն
 նորազանդք սուրբ գրոց մէկ քանի վը-
 կայութիւնները միայն մէջ կը բերեն ,
 անոնք ալ ուզածնուն պէս կը մեկ-
 նեն . իսկ սուրբ գրոց մէկալ անթիւ
 վկայութիւնները և ոչ կը յիշեն , վասն
 զի անոնք իրենց վարդապետութեան
 հիմը կը քանդեն : Իբրև ճշմարտու-
 թիւն՝ սուրբ գրոց զանազան տեղե-
 րէն կցկաուր խօսքեր մէկտեղ բերելով
 սուս վկայութիւն մը կը շինեն , և Հո-
 գւոյն սրբոց ըսած խօսքերուն մէջէն
 մէկ քանի բառեր միայն առնելով ու
 մէկտեղ բերելով կը հանեն սոսկալի
 հայհոյութիւն մը նոյն իսկ Հոգւոյն
 սրբոց դէմ : Աս բաներս կարգալէն և

ան ինչ կ'ըսէք, սիրելիք, աս երկուքէն
որն է Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին .
ուղղափառացր՝ չէ նէ նորազանգիցր :

ՃԼ. Հաւատոյ ճշմարտութիւններէն մէկն է թէ քրիստոնէից մէջ պիտի դանուին մուտրեցուցիչներ ու սոււա մարդարէներ, և թէ նոյն իսկ Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցւոյն մէջէն պիտի ելեն անպզամ մարդիկ, սատանայական սկզբունք քարոզողներ, որոմնացաններ, ու մօլար կրօններու վարդապետներ, և աս բանիս Քրիստոս իր բերնովք վկայեց. « Եւ բազում սոււա մարդարէք յարիցեն, և ըզբազումս մուտրեցուսցեն » (Մատթ. ԻԳ) : « Եւ ՚ի ձէնջ յարիցեն արքոր խօսիցին թիւրս, ձգել զաշակերտսն զկնի իւրեանց » (Գործ. Առաք. Ի) : Ըպա ուրեմն, կամ ուղղափառները, կամ նորազանգները պէտք է որ ըլլան սուրբ զրոյ ըսած մուտրեցուցիչները և սոււա մարդարէները, որովհետեւ իրարու հակառակ են, ու չկրնար ըլլալ որ երկու կողմն ալ Քրիս-

տասի ճշմարիտ եկեղեցին ըլլայ, ինչպէս ցրցուցի երրորդ առաջարկուածեանս մէջ: Արդ առանց մարդկային կրից դատաստան ըրէք ու ըսէք ինծի թէ մինչև հիմայ ըսած բաներէս՝ աս երկու եկեղեցիներէն որո՞ւն կը վայլէ այսպիսի նախատական անունը. ուղղափառներո՞ւն թէ նորաղանդներուն: Բայց ինծի պատասխան տալէն առաջ աս առաջարկուածեանս ալ ուշ զրէք:

ԺԹ. Ուղղափառներուն մէջ շատ ազնուական, հարուստ, փափկասուն ու խելացի մարդիկ կան որ թէպէտ աշխարհիս մէջ շատ պատիւ կրնային ունենալ, ինչուան նաև իշխանաց ու թագաւորաց զաւակներ ըլլալով, բայց ամենայն աշխարհային փառք պատիւ անարդեցին, իրենց ժառանգութիւնը թողուցին, և ամէն տեսակ փափկութիւն ոտքի տակ առնելով խստակրօն վանքեր ու կուսաստաններ քաշուեցան, և իրենք զիրենք կամաւ բանտարկեցին՝ միայն Աստուծոյ սիրոյն համար, Քրիստոսի նմանելու համար, ու յաւիտենա-

կան կեանքը վաստակելու համար : Ասանկ օրինակները մէկ երկուք մը չեն , հասպա հաղարաւոր ու միլիոնաւոր կը համրուին ուղղափառ եկեղեցւոյ մէջ : Ընդհակառակն , ձեր նորաղանդից եկեղեցին ասանկ օրինակներ քանի՛ հասունի : Չեղմէ ո՞ր թաղաւորը , ո՞ր իշխանը իր հարստութիւնը՝ սրափուն ու սաշածնր թողլով իր օրերը մինակութեամբ , աղքատութեամբ և ուրիշի հընազանդելով անցուցեր է . և մէկ խօսքով առաքելոյն ըսածին պէս կրցեր է գրուցել , « Ինձ աշխարհ՝ի խաչ ելեալ է , և ես աշխարհի » (Պատմա . 2) : Գիտեմ որ ոմանք նորաղանդութիւնը չձգելու համար իրենց հայրենիքն ու ստացուածքը թողուցեր են : Բայց աս բանիս համար կամ ուրիշներէն ստիպուեր են , կամ մեծամեծ խոստմունքներ առեր են , և ո՞վ չցիտեր թէ մարդիկ աս բաներուս համար չէ թէ միայն ժամանակաւոր կեանքը բանի տեղ չեն դնէր , հասպա նաև յաւիտենականը : Թէ որ ուղղափառ իշխան մը զանոնք

Հալածէ, կ'ելեն ուրիշ նորազանգ իշխանի մը տակ կ'երթան, որպէս զի իրենց հացը ճարեն. մէկը չէ եղած որ հալածուելով անապատը քաշուի: Այն պիսիներ ալ կը ճանչնամ որ իրենց ժամանակաւոր օգուտը չկորսունցընելու համար՝ նորազանգուիք թողուցեր են: Հենրիկոս Գ, Գաղղիացւոց թագաւորը, ուղղափառութիւնը յանձն առաւ՝ որպէս զի չըլլայ թէ թագաւորութիւնը կորսունցընէ. և երբոր նորազանգ պաշտօնեաները սկսան տրանջալ, հարցուց իրենց. « Թէ ուղղափառ ըլլամ և թէ նորազանգ՝ պիտի չփրկուիմ »: — Ինչ ըսել է, ըսին նորազանգները. վասն զի ըստ իրենց աստուածաբանութեանը՝ քրիստոնեայ մը ինչ ազանգ որ ունենայ՝ կրնայ փրկուիլ: — « Արեմն, ըսաւ թագաւորը, ևս ուղղափառ կ'ըլլամ. վասն զի աւելի կ'ողենմ արքայութեան մէջ բոլոր Գաղղիայի թագաւոր երևնալ, քան թէ միայն Վաւարայի թագաւոր »: Աարձեմ՝ եթէ դուք ալ նոյնպիսի գի-

պուածի մը մէջ գանուելու ըլլաք՝ նոյն պատասխանը կուտաք : Աոյն իսկ ձեր եպիսկոպոսները , քարոզիչները և եկեղեցւոյ հովիւները , որոնք ձեր մէջ կատարեալ վարք ունեցող կը սեպուին , ոչ աշխարհիս փառքը պատիւը կ'արհամարհեն , և ոչ մարմնաւոր հաճոյքները . մանաւանդ կ'ըսեն թէ քահանայութիւնն ու ամուսնութիւնը իրենց համար շատ յարմար է , թէպէտ և մէկն ալ չկայ որ իր ընկերոջը հետ աղէկ վարուի : Հիմա ձեզի հարցընեմ . աս երկու եկեղեցիներէն ո՞րը աւելի սուրբ , աւելի կատարեալ և 'ի Հոգւոյն սրբոյ կառավարեալ կ'երևնայ : Ա՞ր պաշտօնեաները խաբեբայ ու սուտ մարգարէ կ'երևնան . ուղղափառներունը թէ՛ նորազանգներունը :

Ի. Ղշմարիտ եկեղեցւոյ դաւանած հաւատքը պէտք է ամէն ատեն նոյն ըլլայ , և ամէն վարդապետք նոյնպէս դաւանած ըլլան . արդ ուղղափառ եկեղեցւոյն հաւատքը այսպէս է , իսկ նորազանգներունը ներհակը . ուրեմն

Ճշմարիտ հաւատքը առջինն է, չէ թէ
 երկրորդը : Ըս հաւաքարանութեան
 փոքրագոյն մասին ճշմարիտ ըլլալը ի-
 մանալու համար բաւական է նորադան-
 գից և ուղղափառաց Քրիստոնէական
 վարդապետութիւնը աչքէ անցընելը :
 'Նորադանգից քրիստոնէական վարդա-
 պետութիւնները մէկմէկէ այնչափ
 տարբեր են որ կարծես թէ այլևայլ
 կրօնի մարդիկ շինած են : Թէ որ
 1567ին Վ իրթեմպէրկի մշտպաժ Վ ու-
 տերին քրիստոնէականը հիմակուան
 Մաճառստանի լուտերականներուն
 դորձածածին հետ բաղգատես , շատ
 բան մէկմէկու հակառակ կը դանես :
 Իսկ ան Ըւզոստեան ըսուած հոչա-
 կաւոր քրիստոնէականը , որ շատ ան-
 դամ տպուած է այլևայլ տեղուանք ,
 ամէն անգամ տպուելուն՝ առջիններէն
 բոլորովին տարբեր նոր ձև մը կ'առ-
 նէր ու նոր տեսակ վարդապետութիւն
 ու հաւատք կը սորվեցընէր , իբր թէ
 պատկերհանի նկարք ըլլար՝ որ ոչ եր-
 բէք նոյն կերպարանքը նոյնպէս կը քա-

շէ : Նորազանդութեան առջի քրիստոնէականը որչափ որ ուղղափառաց քրիստոնէականէն տարբեր էր, նոյնչափ մէկմէկէ տարբեր են նաև Հիմնական նորազանդներուն հանած այլևայլ քրիստոնէականները, որոնք կը ջանան՝ շէ թէ միայն ուղղափառ եկեղեցին նորոգել, հապա նորազանդ եկեղեցին ալ ասկէց է որ իրենց աստուածաբանութեանը մեծ մասը մէկմէկէ տարածայն են, ինչպէս որ վերն ըսինք : Մնդհակառակն ուղղափառ եկեղեցւոյ քրիստոնէականներն որ բաղդասես, իրենց սորվեցուցած ճշմարտութիւնը միշտ նոյն կը գանես, թէ և այլևայլ լեզուով դրուած, այլևայլ ժամանակ ու այլևայլ տեղուանք տպուած ըլլան ու շատերէն սրբադրուած . և ուղղափառ եկեղեցին կը ջանայ ու կ'աշխատի որ միշտ միակերպ մնան :

Աւ որովհետև վեր 'ի վերոյ յիշեցի ուղղափառաց ու նորազանդից ժողովքները, աս ժողովքներուն վրայ ալ բաղդատութիւն մը ընենք : Նախ մէկ կող

մը գնենք նորաղանդից զլիսաւոր ժողովքները որ են Աւգոստեանը, Հելվեականը, Տիներայինը ու Անգղիականը. մէկալ գին ալ գնենք ուղղափառ եկեղեցւոյ ժողովքները. և մէկմէկու հետ բաղդատելով անոնենք թէ որոնք են աւելի ճշմարտաները: Աորաղանդից առջի ժողովքին մէջ, որ է Աւգոստեանը, աստուածաբանները խիստ քիչ ու տկար էին. ժողովականները միայն գերմանացի էին. իրենց վճիռները խիստ քիչ քաղաք ընդունեցան, ու շատերը մերժեցին, և ամենուն խելքին յարմար չընելու համար՝ շատ անգամ փոփոխեցին: Հիմա անոնենք թէ ուղղափառ եկեղեցւոյ ժողովքները աւելի հաւատարիմ են թէ չէ: Շատ անգամ աս ուր ժողովքները եղան 300 կամ 600 եպիսկոպոսներով, և ինչուան 1000 եպիսկոպոսով եղած կայ, ինչպէս էր Աշտերանու ք. ժողովքը որ 1139ին եղաւ: Ժողովականները միշտ իմաստուն աստուածաբաններ էին, երևելի իշխաններ ու թագաւորներ ներկայ էին՝ կամ անձամբ

կամ դեսպաններով . և հաւատոյ ամէն մասերը հասուն խորհրդով կը քննէին , անանկ որ Տրիդենտեան ժողովքը տասնըութը տարի քշեց : Հիմա աս երկու տեսակ ժողովքներէն որը աւելի սուրբ է , որը աւելի պատկառելի է , և որը ՚ի Հոգւոյն սրբոյ խնամարկեալ է՝ որ խոստացաւ՝ միշտ օգնելու իւր հարսին սուրբ եկեղեցւոյ . ուղղափառաց ժողովքը թէ նորազանգիցը :

ԻՆ . Անիկայ է միայն Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին՝ որուն դաւանած հաւատքին համար շատերը իրենց կեանքը տուած ու արիւննին թափած են՝ անանկ հաստատուն մաքով և ուրախութեամբ որ Աստուծոյ շնորհքը ու գործքը ըլլալը յայանի կ'երենայ : Իսկ արդ ուղղափառ եկեղեցւոյ մէջ շատը կան որ իրենց դաւանած հաւատքին ճշմարտութեանը վկայելու համար իրենց կեանքն ալ տուին . ընդ հակառակն նորազանգ եկեղեցւոյն մէջ մէկն ալ չգանուիր . ուրեմն միայն ուղղափառ եկեղեցին է Քրիստոսի

Ճշմարիտ եկեղեցին : Արնայի հոս տեղս
 խօսիլ մեր անթիւ մարտիրոսներուն
 վրայ, և զանոնք նորազանգներուն քա-
 նի մը հաս մարտիրոս սեպածներուն
 հետ բողբոսել, բայց ասոնք մարտի-
 րոս ըսուելու իրաւունք չունին, որով-
 հետև իրենց սնդագլխութեանը հա-
 մար դահիճներէ սպաննուեցան : Բայց
 թէ որ աս ձեր քաջերը մարտիրոս ա-
 նուանէք, կրնաք նաև մարտիրոս սե-
 պել Միքայէլ Աերուետասը որ արիս-
 տեան աղանդին նորոգիչը ըլլալով, իր
 աղանդին վկայելու համար ողջ ողջ այ-
 րեցաւ Ղինկերայի մէջ Աալվինին վրձ-
 ոտիւք, որ նախանձէն շէր ուզեր որ ա-
 նոր աղանդը տարածուի, թէպէտ և
 իրեն հնարածն ալ անոր հնարածէն
 վար շէր մնար : Այլ թէ ես ուզէի ուղ-
 զափառութեան համար մեռնողները
 նորազանգութեան համար մեռնողնե-
 րուն հետ համեմատել, անշուշտ կրը-
 նայի ամբչցընել նորազանգները, այս-
 չափ ըսեմ որ եթէ ուղղափառ կրօնի
 վրայ արիւն թափողներուն տօները տա-

բւոյն ամէն օրուան վրայ բաժնէինք ,
 ամէն մէկ օրուան 30,000 էն աւելի
 կիշնար . որոնց մէջ ամէն տեսակ մարդ
 կայ, ինչուան թագաւորական ցեղերէ :
 Տայց աս բանս երկայն գործողութիւն
 քլալուն համար կը թողում, ով օր ու
 զէ՛ կրնայ ուրիշ զբքերու մէջ կարգալ,
 որոնք աս նիւթիս վրայ երկայն բա-
 րակ խօսած են : Հիմակու հիմա թէ
 ինձի և թէ ձեզի բաւական է գիտնա-
 լը թէ ինչուան աս վերջի տարիներս
 ուղղափառութեան համար արիւն թա-
 փողները անպակաս են : Աարդացէք
 միայն Ղափոնի հիմակուան պատմու-
 թիւնը՝ . հոն կը տեսնէք թէ որչափ
 ազնուական խաթուններ, որչափ փափ-
 կասուն աղջիկներ, որչափ մանր տղաք
 ուղղափառութիւնը հալածողներուն
 դիմացը ելան մէյմէկ առիւծի պէս, և
 իրենց հաւատքը պահելու համար ու-
 մանք ողջ ողջ այրեցան, ոմանք շարա-
 շար տանջանքներ քաշեցին ու մեռ-

1 Դանիէլ Պարթոլի, Ճափոնի Լեոյ :

նիլը յանձն առին, անանկ համար-
 ձակ հոգւով, անանկ ուրախ դէմքով,
 և անանկ անվախ սրտով որ կարծես
 թէ պատերազմի մէջ մտած զօրասկեա-
 ներ էին: Հինգ տարեկան տղայ մը
 կայ եղեր որ երբոր կը լսէ թէ հրա-
 պարակին մէջ շփոթութիւն մը կայ, ու
 գատաւորին մէկը քրիստոնէի մը կ'ըսէ
 եղեր, կամ հաւատքի թող կամ գլուխդ
 կացնով կը կտրեմ. տղան աս բանս լը-
 սածին պէս վեր կը ցատքէ, իր աղուոր
 զգեստները կը հաղնի ու կը վազէ հրա-
 պարակը կ'երթայ, զգեստները կը հա-
 նէ, և երկու ձեռքը իրարու բերելով՝
 դահճին նշան կ'ընէ որ կացնով զար-
 նէ զլսուն, ու զինքը երկինք խաւրէ:
 Դահճիւն աս բանս տեսնելուն պէս կը
 սարսափի ու ձեռքը առաջ չերթար ա-
 նոր զլուխը կտրելու. ան ատեն զի-
 նուորներէն մէկը առաջ կ'անցնի, ու
 վարժ չըլլալուն՝ իրեք անգամ զարնե-
 լով հազիւ կը կտրէ անոր զլուխը. իսկ
 ան երջանիկ տղան ամէն մէկ զարնուած-
 քին ամենեկին չէր այլայլէր, իբր թէ

ան աղուոր հողին պղնձէ մարմնոյ մը
 մէջ գրուած ըլլար : Հիմա ըսէք տես-
 նեմ . աս մտաց հաստատութիւնը Աս-
 տուծոյ շնորհքն է թէ չէ : Թէ որ
 կրնաք՝ այսպիսի մէկ օրինակ մը գտէք
 ձեր աղանդին տարեգրութիւններուն
 մէջ : — Գիտեմ որ ձեր քարոզիչները
 պիտի ըսեն՝ թէ ասոնք շինծու բա-
 ներ են : Բայց ես ալ անոնց հարցը-
 նեմ . Գուք ալ չէք կրնար շինել այս-
 պիտի առասպելներ , անանկ որ ուղղա-
 փառներուն շինածներուն պէս ճշմար-
 տանման ըլլան : Աս ալ մտածեցէք
 որ ասոնք պատմողները երևելի մար-
 դիկ են . դիպուածները անհամար մարդ-
 կանց առջև եղած են , և նոյն իսկ
 ձեր աղանդէն եղածներն ալ կրնան
 վկայել՝ որ վաճառականութեան համար
 ան կողմերը կ'երթան կու գան : Գար-
 ձեալ , թէ որ ճշմարիտ չըլլային աս բա-
 ներս , շուտ կամ ուշ նոյն իսկ ուղղա-
 փառներուն յայանի կ'ըլլար անոնց սը-
 տութիւնը . փասն զի ուղղափառաց մէջ
 ալ կը գանուին այնպիսի շարեր որ պատ-

Ճառ մը կը փնտռեն որ ուրիշի վրայ
 գէշ խօսին, ու ան գրողներուն անունը
 կտարեն. թող որ մեր եկեղեցեաց հո-
 վիւններն ու կրօնքի քննիչները աչուը-
 նին շորս բացած են որ չըլլայ թէ այս-
 սլիսի նիւթերու մէջ սատւթիւն խառ-
 նուի. վասն զի ուղղափառ եկեղեցին
 իրեն հաւատքին համար մեռնող այն-
 չափ յայտնի ու ճշմարիտ մարտիրոս-
 ներ ունի, որ անյայտ մարտիրոսաց վը-
 կայութեանը կարօտ չէ:

ԻՖ. Ըն եկեղեցին միայն Քրիստո-
 սի ճշմարիտ եկեղեցի ըլլալուն նշան-
 ները ունի, որուն չեն կրնար փաստել
 ոչ գժոխքին բռնութիւնը և ոչ երկրիս
 իշխաններուն սոսկալի հալածանքնե-
 րը. վասն զի իրեն համար զուրցուած
 է թէ « Դրունք գժոխոց զնա մի յաղ-
 թահարեսցեն » (Մատթ . Ժ, 2) : Իսկ
 արդ ուղղափառ եկեղեցին չկրցան
 խախտել ոչ գժոխքին բռնութիւնները,
 և ոչ երկրաւոր իշխանաց սաստիկ հա-
 լածանքները. ուրեմն ուղղափառու-
 թիւնը աս աստուածային նշանս ալ ու-

նի՝ Քրիստոսի Ճշմարիտ եկեղեցին սե-
 պուելու : Թէ որ քիչ մը եկեղեցական
 պատմութիւն կարգացեր էք , կրնաք
 դիտնալ աս բանիս Ճշմարտութիւնը ,
 և աւելորդ է հոս տեղս օրինակներով
 հաստատելը : Եկեղեցւոյ սկիզբէն ին-
 չուան Ղուտերին ատենը իրեք հարիւր
 տեսակ հերետիկոսներէն աւելի ելան
 որ կ'ուզէին ուղղափառ եկեղեցւոյ հետ
 պատերազմիլ ու զինքը խաժատել :
 Թողունք հեթանոսներուն հալածանք-
 ները , որոնք այնչափ զօրացան որ կար-
 ծես թէ հիմնայատակ պիտի ընէին ե-
 կեղեցին , և ինչուան մեր օրերը և ոչ
 անունը պիտի մնար : Միայն պատկե-
 բամարտից տղանդը 120 տարի քշեց
 ուղղափառ եկեղեցւոյ դէմ սաստիկ
 թշնամութեամբ , և իրենց կատաղու-
 թիւնը աւելի շաացաւ՝ երբոր իրենց
 պաշտպան ունեցան ետեւ ետեւ յա-
 ջորդող հինգ կայսրները , որոնք մրա-
 քերնին դրեր էին կամ սրբոց նշխա-
 րաց ու պատկերաց պատիւը վերցը-
 նել , կամ բոլոր հաւատքն ու եկեղեցին

Ճառ մը կը փնտռեն որ ուրիշի վրայ
 գէշ խօսին, ու ան գրողներուն անունը
 կտարեն. թող որ մեր եկեղեցեաց հո-
 վիւններն ու կրօնքի քննիչները աչուր-
 նին շորս բացած են որ չըլլայ թէ այս-
 պիսի նիւթերու մէջ սառւթիւն խառ-
 նուի. վասն զի ուղղափառ եկեղեցին
 իրեն հաւատքին համար մեռնող այն-
 չափ յայանի ու ճշմարիտ մարտիրոս-
 ներ ունի, որ անյայտ մարտիրոսաց վը-
 կայութեանը կարօտ չէ :

ԻԲ. Ըն եկեղեցին միայն Քրիստո-
 սի ճշմարիտ եկեղեցի ըլլալուն նշան-
 ները ունի, որուն շնն կրնար փնասել
 ոչ գժօխքին բռնութիւնը և ոչ երկրիս
 իշխաններուն սոսկալի հալածանքնե-
 րը. վասն զի իրեն համար զուրցուած
 է թէ « Գրունք գժօխոց զնա մի յաղ-
 թա հարեացեն » (Մատթ . ԺԶ) : Իսկ
 արդ ուղղափառ եկեղեցին չկրցան
 խախտել ոչ գժօխքին բռնութիւնները,
 և ոչ երկրաւոր իշխանաց սաստիկ հա-
 լածանքները. ուրեմն ուղղափառու-
 թիւնը աս աստուածային նշանս ալ ու-

նի՝ Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին սե-
 պուելու : Թէ որ քիչ մը եկեղեցական
 պատմութիւն կարգացեր էք , կրնաք
 դիտնալ առ բանիս ճշմարտութիւնը ,
 և աւելորդ է հոս տեղս օրինակներով
 հաստատելը : Ակեղեցւոյ սկիզբէն ին-
 շուան Աւետերին առննը իրեք հարիւր
 տեսակ հերետիկոսներէն աւելի ելան
 որ կ'ուզէին ուղղափառ եկեղեցւոյ հետ
 պատերազմիլ ու զինքը խաժատել :
 Թողունք հեթանոսներուն հալածանք-
 ները , որոնք այնչափ զօրացան որ կար-
 ծես թէ հիմնայատակ պիտի ընէին ե-
 կեղեցին , և ինչուան մեր օրերը և ոչ
 անունը պիտի մնար : Միայն պատկե-
 րամարտից աղանդը 120 տարի քշեց
 ուղղափառ եկեղեցւոյ դէմ սաստիկ
 թշնամութեամբ , և իրենց կատաղու-
 թիւնը աւելի շապցաւ՝ երբոր իրենց
 պաշտպան ունեցան ետէ ետև յա-
 ջորդող հինգ կայսրները , որոնք մըր-
 քերնին զրեր էին կամ սրբոց նշխա-
 րաց ու պատկերաց պատիւը վերցը-
 նել , կամ բոլոր հաւատքն ու եկեղեցին

ջնջել : Աս բանիս հասնելու համար
 հնարք չմնաց որ չփորձեն , երբեմն ա-
 նուշութիւն բանեցընելով , երբեմն ալ
 դառնութիւն : Բայց այնչափ դէմ կե-
 նալէն ետև , այնչափ կատաղի կռիւնե-
 րէն և երկար հալածանքներէն ետքը ինչ
 որ եղաւ՝ դուք արդէն զիտէք : Այսպէս
 ջնջուեցան նաև արիանոսները , նես-
 տորականները , միակամեայք , մանի-
 քեցիք , պատկերամարտք և ուրիշ տե-
 սակ տեսակ աղանդները , որ ուղղա-
 փառ կրօնի դէմ ապստամբութեան
 դրօշակ բացեր էին : Իսկ ուղղափառ
 եկեղեցին միշտ հաստատ մնաց իր հա-
 ւատքին ու վարդապետութեանը մէջ՝
 առանց ամենևին ետ երթալու , առանց
 վանկ մը արելու ու նշանախնայ մը
 մերժելու որ ՚ի սկզբանէ իբրև հաւա-
 տոյ մասն ընդուներ էր : Արդ այսչափ
 դարեր տևած մրրկին մէջ ո՞վ անփաս
 ու ջրին երեսը բռնեց Պետրոսի նա-
 ւր . ո՞վ պաշտօտան կեցաւ անոր՝ տեսակ
 տեսակ յարձակմանց դէմ : Ո՞վ հոգ
 տարաւ անոր վրայ այնչափ պատե-

րազմներու մէջ, որ աշխարհ ու դժոխք
 անոր գէմ կը կուռէին, անանկ որ ե-
 կեղեցւոյ խորհրդաւոր փայտերէն մէկն
 ալ չկորսուի: Ա՛յ ջարդուբուրդ ըրաւ
 ու ընկզմեց ան մեծամեծ նաւերը որ
 դժոխքէն ելեր՝ ուղղափառութե՛ն պրզ-
 արի նաւակին հետ կը պատերազմէին: Յայանի
 բան է որ ասիկայ մարդու
 գործ չէ, հապա Աստուծոյ գործ է,
 և պէտք է որ այնպէս ըլլայ: Արեւմն
 պէտք է խոստովանինք թէ ուղղափառ
 հաւատքը նաւակոծութիւն չբաշեր-
 փասն զի այնպիսի նաւով մը ճամբայ
 կ'ընէ՝ որուն վարիչը Քրիստոս է, որ
 մէկ ձեռքով զեկը բռնած՝ ճամբան
 կ'ուղղէ, մէկալ կայծակներով զինեալ
 ձեռքովն ալ թշնամիներուն գէմ կը
 դնէ: Այլ թէպէտ հաւատացեալներուն
 մարմնոյն շինայեր, հապա իր փառացը
 ու անոնց օգտին համար դանոնք կը շար-
 շարէ, բայց ամենեւին չթողուր որ ի-
 րենց հաւատքին վնաս մը կամ պզտիկ
 այլայլութիւն մը հասնի, թէպէտ և
 մանր կամ ոչինչ սեպուած բան մը ըլ-

լայ . վասն զի միշտ ճշմարիտ պիտի ըլլայ ան խօսքը թէ « Գրուներ գծոխոց զնա մի յաղթահարեսցեն » :

Հիմա ըսէք աեսնե՛մ . նոյնպէս կըրնան պարծիլ նորազանգից եկեղեցիները , Վոլաերինը , Կալվինինը , Օուինկլիոսինը և այլն : Իրաւ է նորազանգութիւնը խաղաղ ու յաղթական մնացեր է երկրիս քանի մը կողմերը . խաղաղ է , վասն զի թշնամի չունի որ իրեն հետ հրով ու սրով պատերազմի . հողեօր զէնքերէն ալ՝ որոնցմով հողին կը մնասուի՝ նորազանգները չեն վախնար , վասն զի չեն կարծեր որ Քրիստոս եկեղեցւոյ հովիւներուն ասանկ զէնքեր յանձնած ըլլայ : Յաջող հօփով ու հանդարտ ծովու մէջ ճամբայ ընելը բան մը չէ . պզտիկ նաւակ մ'ալ կրնայ ընել : Չեր հաւատքին հաստատութիւնը ան ատեն երեւան կ'ելլէ՝ երբ որ ամէն կողմերէն թշնամիները պաշարեն ու վրան յարձրկին , և ան տեսակ զէնքերը գործածեն՝ ուսկից որ դուք կը վախնար : Այսպիսի գիտուած

մը ենթադրեցէք, և իրաւը խօստովա-
նեցէք. ենթադրենք թէ ան իշխանը՝
որուն որ դուք կը հնազանդիք ու ին-
չուան հիմա ձեր ազանդին պաշտպան
սեպուած է, հիմա իր սխալմունքը
ճանչնալով՝ մերժէ իր ազանդը և հը-
նազանդի ուղղափառ եկեղեցւոյ, և
Աստուծոյ շնորհքովը նախանձայու-
ղութեամբ լցուած՝ թուրը ձեռքը սկսի
հալածել ան ամէն ազանդաւորները որ
ուղղափառ կրօնի գէմ են, և ոչ միայն
ուզէ իր սահմանէն հալածել զանոնք,
հասցա աշխարհիս վրայէն ջնջել. ըսէք
տեսնեմ, արդեօք երկայն ատեն հաս-
տատ կը մնայ ձեր ազանդը: Արդեօք
ձեր քարոզիչները ամէն մնաս յանձն
կ'առնուին աս բանիս գէմ դնելու հա-
մար: Դուք ալ յանձն կ'առնուիք աւե-
լի ձեր պատիւը՝ ստացուածքը ու կեան-
քը տալ, քան թէ ձեր հաւատքին մէկ
մասը ուրանալ: Աս չեմ ուզեր ձեր բեր-
նէն լսել աս հարցմունքիս պատասխա-
նը. բայց կ'ուզեմ որ ձեր խղճմտանքին
բաժին ուշ դնէք որ կ'ըսէ. «Նոր-

աղանդութիւնը ջնջելու համար հարկ չկայ որ այսչափ խստութիւն ըլլայ . հարկ չկայ որ մահ սպառնացուի . բաւական է միայն որ թագաւորները՝ իշխանները աղէկ աչքով չնային իրենց նորաղանդ հպատակներուն վրայ , զանոնք մեծամեծ պաշտօններու չհասցընեն , անոնց վրայ հող չաանին , ու ոչ բարիք և ոչ չարիք հասցընեն » : Արդ որ հաստատութիւնը աստուածային սեպելու է . ուղղափառ եկեղեցւոյնը թէ նորաղանդներունը :

ԽԿ

Բացայայտութիւն ուղղափառական ճշմարտութեանց :

Ահա ասոնք են , սիրելիք , ազգու՝ պարզ ու զիրրմբոնելի պատճառներէն մէկ քանին : Արնայի ուրիշ պատճառներ ալ դնել , բայց շատ հարկաւոր չսեպելուս ձգեցի . և ասով յուսամ որ ես զիս կ'արդարացընեմ ուղղափառ եկեղեցւոյն մէջ մտնելուս համար :

Ինչուան հիմա զուրցածներէս որոշ
կ'իմացուի թէ միայն ուղղափառ եկե-
ղեցւոյ մէջ կը դանուի փրկութեան
ճամբան . և աս բանիս վրայ ոչ ոք կը
տարակուսի : Արպէս զի աւելի աղէկ
իմանաք թէ ինչ տեսակ բացայայտու-
թեան վրայ է խօսքս , աղէկ ուշ գրէք
ըսածիս , ես ալ որչափ կրնամ՝ պարզ
բացատրելու կը ջանամ :

Ըն բաներն որ զղայարանքով կ'ի-
մանանք , զի թէ արեւը կը լուսաւորէ ,
կրակը կը տաքցընէ , ձիւնը կը սաղե-
ցընէ , մեզրը անուշ է , լեղին դառն է ,
երկինքը կ'որոտայ , ամպերը կը շարժին ,
լեռները հաստաւ կը մնան , անանկ
բացայայտ բաներ են որ մեր միտքը կը
ստիպեն հաւանելու՝ առանց սպասե-
լու որ մեր կամքը հաւանութիւն տայ .
ասիկայ կ'ըսուի Բնական Բացայայտութիւն .
և հաւատոյ վրայ խօսելու ժամանակ՝
ասիկայ բանի չիդար . իսկ հաւատոյ
մասանց հաւատալու համար՝ պէտք է
որ անոր խորհուրդները քիչ մը մտիթ
ըլլան , և անանկ բացայայտ չըլլան որ

մեր խելքը ստիպուի մէկէն հաւատա-
յու՝ առանց մեր կամքը իր ազատու-
թեամբը անոր հետեւելու :

Աւստի ուրիշ տեսակ բացայայտու-
թիւն մըն ալ կայ որ շտիպեր զմիտքը
որ հաւանի, հապա ազատ կամքին կը
թողու որ հաւանի կամ մերժէ . բայց
հաւատալունիւթերը այնպիսի պատճառ-
ներով հաստատուած և ճշմարիտ են, որ
թէպէտ կրնանք չհաւտալ, բայց ան
նիւթերուն հաւատալի ըլլալը չենք կրը-
նար ժխտել : Այլ ան բաներն որ մեր
միտքը յայտնի չտեսնելով չհաւտար,
պէտք է մեր կամքը ստիպենք՝ որ մըտ-
քին ալ հաւտայրնէ թէ իրեն առջևը
գրուածները իրաւ են և պէտք է ընդ-
ունիլ . աս բանս չընելը մեծ անխոհե-
մութիւն է . և ասիկայ կ'ըսուի Բարոյա-
կան Բացայայտութիւն : Օր օրինակ գի-
տեմ թէ Փէքին ու Ալօլիս անունով քա-
ղաքներ կան աշխարհիս վրայ . ուստի
բնական բացայայտութիւննիմ աս բա-
նիս, չէ թէ ևս ինձմէ փորձելով, մի զի
տեսած չեմ ան քաղաքները, հապա՝ ու-

բիշներէն սորվեր եմ, ու բոլոր աշխարհիս ընդհանուր կարծիքէն առեր եմ. բայց ասոնք անսխալ վիաներ չըլլալուն կրնան խարուիլ ու խարել, ուստի ես ալ կրնամ չհաւտալ: Այս սակայն թէ որ իրաւցընէ չհաւտայի, ինչ պիտի ըսէիք ինձի. անշուշտ պիտի ըսէիք թէ բամբակը նօսր է. և ձեզմէ ոմանք վրաս պիտի խնտային, ոմանք ալ խղճային:

Աս զուրյաճներս ուղղափառ եկեղեցիէն սորվեցայ: Հաւատքը մեզի կը սորվեցընէ թէ իր դաղանի խորհուրդներուն պէտք է հաւտանք՝ թէպէտ և անոնց վրայ բնական բացայայտութիւն չունենանք. և ոչ ալ բնական բացայայտութիւն կրնանք իմանալ թէ արդեօք աս խորհուրդները Աստուած յայաներ է եկեղեցւոյ. ապա թէ ոչ՝ մեր հաւատքը ազատ կամքով չէր ըլլար, և ոչ ալ արդիւնաւոր ու վարձուց արժանի կ'ըլլար. վասն զի թէ որ բնական բացայայտութիւն ունենայինք՝ պէտք էր որ հաւտայինք, և աս հաւատքը կամաւոր չէր ըլլար, հասպա հարկեցուցիչ, ինչ-

պէս որ պիտի ըլլայ արքայութեան մէջ :
 Այնչափ ալ պատճառներ ու ապա-
 ցոյցներ կան հաւատալու թէ Աստուած
 յայտներ է եկեղեցւոյ ան ճշմարտու-
 թիւններն ու խորհուրդները՝ որ խե-
 լացի մարդը պէտք է իր միտքը ստիպէ
 որ անոնց հաւտայ , և ով որ ան ապա-
 ցոյցները մերժէ՝ անխելք ըսուիլը
 պէտք է յանձն առնու :

Արջապէս տեսէք թէ ինչ կեր-
 պով պիտի շարժիք ասանկ հարկաւոր
 նիւթի մը մէջ , որ է ձեր յաւիտենա-
 կան փրկութիւնը : Աւշադրութեամբ
 և կրկին կրկին կարդացէք աս իմ գրը-
 քոյկս , և կամ ուրիշ անթիւ ուղղա-
 փառ հեղինակներուն աս նիւթիս վրայ
 տպած գրքերը : Եկկիկ մէկիկ մտածե-
 ցէք ան պատճառները որ բերի ուղ-
 զափառ հաւատքին ճշմարտութիւնը
 ցուցնելու՝ ձեր օգտին համար , և զԱս-
 տուած աղաչեցէք բոլոր սրտանց՝ որ իր
 շնորհքը ձեր վրայ իջնայ , ու կարենաք
 հասկընալ ան ճշմարտութիւններն որ
 յայտնի փաստերով ձեր զիմացը կը գը-

նէ : Աղաչեցէք ալ որ իրեն սրբարար
 շնորհքովը ձեր կամքը սուրբ սիրով մը
 վառէ , և ձեր միտքը համոզէ հաւատա-
 լու ան ամէն ճշմարտութեանց՝ որ ձեր
 առջև կը գնէ սուրբ հաւատքը բարոյա-
 կան բացայայտութեամբ : Աս սուրբ
 սէրը՝ Աստուծոյ մասնաւոր շնորհք-
 ներէն մէկն է , որ շատ հարկաւոր է
 զձեզ փոսէն դուրս հանելու , և եր-
 ջանիկ ու անսխալ ճամբան տանելու :
 Մի դադրիք Աստուծոյ այսպիսի շն-
 ուրհքներ խնդրելէն . վասն զի ինքն է
 ամենաուսա պարզեղբ , և ինքը խօսք
 տուած է՝ թէ ով որ իր փրկութեան
 հարկաւոր եղած շնորհքները խնդրէ ,
 զինքը պարապ չհաներ . միայն թէ ան-
 դադար բլրայ ձեր խնդրուածքը . ինչ-
 պէս որ ինքն ալ կ'ըսէ . « Խնդրեցէք
 և տացի ձեզ , հայցեցէք և գտջիք ,
 բախեցէք և բացցի ձեզ » (Ղուկ . ԺԱ) :
 Արանի ինձի , որ Աստուծոյ անհուն
 ողորմութեամբը ասանկ բրի . երանի
 ձեզի ալ՝ թէ որ դուք ալ նոյն բանը
 րնէք :

Ինչուան հիմա այնպիսի պարզութեամբ, հաւատարմութեամբ ու պատկառանքով խօսեցայ ձեզի հետ, ինչպէս որ ձեր արժանաւորութեանն ու մեր բարեկամութեանը կը վայլէր : Հիմա աս վերջի յօդուածիս մէջ կ'ուզէի լսել, ու թողուլ որ ձեր խղճմտանքը խօսի հեռերնիդ : Փորձով դիտեմ թէ մարդուս սիրտը անանկ թմրած չէ, որ երբեմն երբեմն չղարնէ՝ ճշմարտութիւնը իմացընելու, ու խղճմտանքին խայթոցները լսել տալու համար : Աս խղճմտանքը Աստուծոյ հաւատարիմ պաշտօնեան է, որ խարէութիւնը կը յայտնէ, վտանգը կ'իմացընէ, և մուրեկալ մարդուն կը ցուցընէ թէ փրկութեան շիտակ ճամբան որն է : Ան ձայնը որ ձեր սրտին մէջ կը լսէք՝ աս դիրքս կարգալէն ետքը, Աստուծոյ ձայնն է. կ'ազաղեմ որ ուշադրութիւն մտիկ ընէք ան ձայնին : Հարցուցէք դուք ձեզի՝ թէ աս ձեր հաւատքն որ

այսչափ մեծ բանի տեղ դրեր էք, արդեօք ճշմարիտ հաւատքն է, ու կրնայ զմարդը փրկել. աղէկ քննեցէք, չըլայ թէ ծուռը շիտակի տեղ դրած ըլլաք:

Արյուսամ որ դուք շատ անգամ այսպիսի հարկաւոր ու օգտակար կրբ թու թիւններ կ'ընէք. միայն կը վախեամ որ չըլայ թէ այսպիսի մտածութիւնները զձեզ նեղեն ու ձանձրացընեն. վասն զի աշխարհքս, մարմինը և սատանան բոլոր իրենց ջանքը կ'ընեն որ զձեզ այսպիսի մտածմունքէ հեռացընեն, և ձեզի զգուելի ընեն ան բաները՝ որ ուղիղ խղճմտանքէ առաջ կուգան, և սիրելի կ'ընեն ան թունալից բաժակները որ ձեր Հոգւոյն թշնամիները կ'ընծայեն: Բայց չէ՛ սիրելիք, մի նայիք անոնց խօսքին և մի ձանձրանաք. ասանկ հարկաւոր նիւթի մը վրայ քննութիւն ընելը մէկդի մի թողուք. և թէ որ երբեմն աս գրքուկիս գէմ նեղանաք ու մէկդի նետէք՝ ըսելով թէ շատ նեղը կը խոթէ զձեզ, նորէն ձեռք առէք բարի սրտով, և ուղիղ դատաստան

ընելով ցցուցած ապացոյցներուն վրայ՝
 դուք ձեզի ըսէք, աս գիրքը գրողը կամ
 ստուծիւնը մէջ կը բերէ՝ որպէս զի
 զգուելի ընէ, և կամ ճշմարտութիւնը
 կը ցուցնէ ու կ'ուզէ անոր հետեւիլ.
 « Փորձեցէք զանձինս ձեր, եթէ կայ-
 ցէք 'ի նոյն հաւատս, քննեցէք զան-
 ձինս ձեր » :

ԽԶ

Մէկը որ ուզէ իմանալ թէ մեր եր-
 կուքին որուն բռնած հաւատքը ճշմա-
 րիտ է, աս սղտի գրքուկիս մէջ շատ
 փորձաքարեր կը գտնէ աս բանիս : Փոր-
 ձաքար ըսածս ան ապացոյցներն են՝
 որոնցմով ճշմարտութիւնը յայտնի կը
 անսնենք : Տեսէք թէ ուղղափառաց
 եկեղեցւոյ օրէնքները որչափ սուրբ են,
 սովորութիւնները ինչպէս սքարկեշտ,
 վարդապետները գիտուն, վարդապե-
 տութիւնները միակերպ, հաւատքը որ-
 չափ հին, մտախրոսաց հաստատու-
 թիւնը, հրաշքներուն հաւատարմու-
 թիւնը, հալածանաց մէջ հաստատու-

թիւնը, մտորդարէութեան ոգին, և ու
 բիշ անթիւ նշանները կը ցուցնեն
 թէ ասիկայ է Յիսուսի Քրիստոսի ճշ-
 մարիտ հարսը. և չէք կրնար տարա-
 կուսիլ աս բաներու վրայ՝ ինչուան որ
 ան ամօթալի անունը վրանիդ չառնէք,
 որ է անխոհեմութիւն: Ուրեմն « Այս
 օր եթէ ձայնի նորա լուիցէք, մի
 խստացուցանէք զսիրտս ձեր » : Յու-
 սամ որ դուք ալ Աստուծոյ ողորմու-
 թեամբը լսէք ձեր սրտին մէջ ան ձայ-
 նը որն որ ատեն մը լսեց Պօղոս առա-
 քեալը քանի որ դեռ Սաւուղ էր, և
 Քրիստոսի եկեղեցւոյն հետ կը կը-
 ոուէր. « Սաւուղ, Սաւուղ, զի հալա-
 ծես զիս » (Գործք. Թ) : Ա՛ղաչեմ,
 թէ որ ինչուան հիմա խաբէութիւն կամ
 մեծամեծ շահերու յոյս ունենալով,
 կամ անցաւոր փառքի մը համար անոր
 օրինակին հետեւեցաք՝ չարը դործելու,
 հիմա ալ ձեր յաւիտենական փրկու-
 թեան համար անոր տուած բարի օ-
 րինակին հետեւեցէք. « Մի խստացու-
 ցանէք զսիրտս ձեր » . և դուք ալ ըզ-

դաստացած՝ առաքելոյն հետ զուրցե-
ցէք. « Տէր, զինչ կամիս զի արա-
րից »: Յետոյ գնացէք իմաստուն Մ-
նանիայի մը, իմ այնպիսի ուղղափառ
քահանայի մը որ կարենայ ձեզի օգ-
նել ու կանոններ գնել այսպիսի առ-
ուտուրի մը մէջ՝ որ ձեր հոգւոյն յաւի-
տենական փրկութեանը վրայ է:

ԽԵՆ

Ինծի կ'երևնայ թէ ձեր միտքը ան-
հաստատ ըլլալով, մէկ կողմանէ ձեր
ուղիղ խելքովը իմ ըսածներուս կը
հաւնիք, մէկ կողմանէ ալ կիրքերէ պա-
շարուած ըլլալով՝ ասանկ կը զուրցէք.
« Խիստ աղէկ է զուրցածներդ, և
խիստ խելացի բան ըրիր որ նորէն ուղ-
ղափառ եկեղեցւոյ դարձար. որովհե-
տե աս քու դարձդ այնչափ զօրաւոր
պատճառներով արդարացած է. բայց,
բայց . . . » Համարձակ զուրցեցէք՝ սի-
րելիք, յայտնեցէք ձեր գանգատնե-
րը. ո՞վ գիտէ, կարելի է թէ Աստուած

իմ ձեռքովս անանկ ազգու ու զօրա-
 ւոր դեղ մը տայ որ քիչ ատենի մէջ
 զձեզ առողջացընէ : Գուցէ այսպէս
 կ'ըսէք ձեր մտքին մէջ՝ թէ մեզի շատ
 դժուար է մեր աղանդը թողուլը : Մեր
 նախնիքը մեր դաւանած աղանդին մէջ
 ապրեցան ու մեռան . մեզի անպատշաճ
 բան կ'երեւայ անոնց օրինակէն հե-
 ոանալը . և թէ որ հիմա իրենց աղան-
 դը թողունք, զանոնք արհամարհած
 պիտի սեպուինք : Մեր մօտ ազգական-
 ները լուսեբաղան են . մեր սիրտը չգի-
 մանար որ զանոնք թողունք, և մեր
 խեղճ ծնողացը կեանքը հառաչանքնե-
 րով ցաւերով ու լացով անցընել տանք
 մեր բաժնուելուն համար : Ի՞նչ պիտի
 ըսեն մեր բարեկամներն ու բարերար-
 ները՝ որ զմեզ մասնաւոր խնամքով սի-
 րեցին, և անուշ մարդավարութեամբ
 մեզի հետ վարուեցան, թէ որ իրենց
 քովէն ելլենք երթանք : Թող որ նոր-
 աղանդութիւնը ձգելու և ուղղափառ
 ըլլալու համար՝ ամէն ունեցածնիս
 շունեցածնիս ալ հարկ պիտի ըլլայ որ

Թողունք, ան ատեն ինչով պիտի ապ-
րինք մենք: Ինչ աղէկ բան կ'ըլլար
թէ որ կարելի ըլլար նորաղանդու-
թեան մէջ խաղաղութեամբ ու հանգըս-
տութեամբ ապրիլ. ետքը մեռնելու
ատեննիս ուղղափառ ըլլայինք ու ա-
նանկով հանգիստ ու ապահով մեռ-
նէինք:

ԽԸ

Ինչպէս որ պէտք էր՝ ձեր միտքը
խմացայ, սիրելիք, աս խօսքերնէդ հաս-
կըցայ որ ձեզմէ շատին խելքը տեղն է,
բայց կամքերնիդ ապականեալ է, և
ասիկայ բժշկելու համար իրաւունք ու
պատճառաբանութիւն չզօրեր, հապա
աստուածային ողորմութեան կարօս
էք, ան շնորհքին՝ որ եթէ Աստուծ-
մէ խնդրէք բոլոր սրտանց ու խոնարհ
սրտով, անշուշտ կ'առնէք՝ Քրիստոսի
անհուն արգիւնքներովը՝ որ կ'ըսէ.
« Ամէն ամէն ասեմ ձեզ, զի զոր ինչ
խնդրիցէք ՚ի Հօրէ իմմէ յանուն իմ,
տացէ ձեզ »:

Իսկ ան խօսքը թէ կը փափաքիք նոր-
աղանդից կրօնքովը ասպրիլ և վերջէն
ուղղափառ մեռնիլ, ատիկայ նորաղան-
դից ընդհանուր կարծիքն է. բայց
զխացած ըլլաք որ այսպիսի խօսքերը
պակասամիաներու կատակներ ու ան-
խելք մարդկանց հնարքներ են, որոնք
բանի մը շէն հաւտար. իսկ որոնք որ
դիտեն թէ յաւիտենական փրկութիւնը
ինչ հարկաւոր բան է, իրենց յոյսը
այդպիսի տարակուսական փափաքնե-
րու վրայ չեն հաստատեր :

Իրաւ է որ դուք ցաւակից պէտք է
ըլլաք ձեր մեռած պապերուն, աղղա-
կանացը, բարեկամացը, և դեռ կեն-
դանի բարեբարներնուդ. բայց ո՛վ որ
քիչ մը խելք ունի՝ պէտք է զգաստա-
նայ ու մէկգի թողու աս մարդկային
նկատմունքները՝ երբոր կը լսէ հոգւոյ,
դժոխքի, արքայութեան, յաւիտենա-
կանութեան վրայ խօսուածները : Չեր
պապերուն շատը ուղղափառութեան
մէջ մեռած են. վասն զի գեո 200 տա-
րի է քանի որ նորաղանդութիւնը է :

լած է. իսկ անկէ առաջ 1200 տարի ձեր պապերն ալ բոլոր ուղղափառ էին : Արեւմն թէ որ կ'ուզէք ձեր պապերուն պատիւ ընել, պէտք է որ ուղղափառութիւնն ընտրէք. վասն զի ձեր պապերուն շարք և երևելիները ուղղափառ էին, և ուղղափառութեան մէջ մեծ նախով ուղղափառութեան մէջ ալ մեռան : Աս բանս պիտի ընէք աւելի անոր համար ալ՝ որ բարոյական բացայայտութեամբ ալ զիտէք՝ որ եթէ ուղղափառ կրօնքէն դուրս մեռնիք, յաւիտեան պիտի կորսուիք :

ԽԹ

Տարակոյս չկայ թէ պէտք է պատուենք մեր կենդանի ազգականներն ու բարեկամները, բայց չէ թէ Աստուծմէ աւելի. և ոչ անանկ պատուենք որ մեզի փնաս մը ըլլայ անկէ : Գիտէք Աստուծոյ հրամանը. « Ար սիրէ ըզհայր կամ զմայր առաւել քան զիս, ոչ է ինձ արժանի » : Աւստի թէ որ ազ-

դականները սիրելը ու բարեկամները
 յարգելը՝ ձեզի արդելք է Քրիստոսի
 ճշմարիտ հաւատքն ընդունելու, պէտք
 է զիրենք թողութ, անոնց վրայ հոգ
 չընէք, զանոնք թշնամի սեպէք: Գուք
 արդէն ասանկ կ'ընէք նաև սղտիկ բա-
 ներու մէջ, ցօ թէ որ ձեր ծնողքը հա-
 ւասար աչքով չնային ձեր վրայ. թէ
 որ ձեր ազգականները վէճ մը հանն
 ձեզի դէմ, թէ որ ձեր բարեկամները
 յանկարծ փնաս մը հասցընեն ձեզի,
 թէ որ ձեր տէրերը զձեզ պատուաւոր
 պաշտօնէ մը վար ձգեն, թէ որ ձեր
 սիրելիները ինչպէս որ պէտք է ձեր
 վրայ հոգ չտանին, մէկ խօսքով, դուք
 լաւ դիտէք թէ որչափ փոփոխութիւն-
 ներ կ'ըլլան աս աշխարհիս թէատրո-
 նին մէջ: Ըն մարդիկն որ առաջ մէկ
 սիրտ մէկ հոգի էին՝ կը դառնան մէկ-
 մէկու ոխերիմ թշնամի կ'ըլլան: Հիմա
 առժամանակեայ նախապաշարմունք մը
 թէ որ կրնայ այնչափ ուժ ունենալ՝ որ
 զձեզ ձեր ազգականներէն ու մտերիմ
 բարեկամներէն բաժնէ, ինչպէս կրնար

անհոգ ըլլալ ձեր հողւոյն յաւիտենա-
կան կորստեանը վրայ, այնպիսի մար-
դու մը համար որ աւելի ինք զինքը կը-
սիրէ քան թէ զձեզ, կամ ալ պարզ
ըսեմ, աւելի ձեր ունեցածը կը սիրէ
քան թէ զձեզ: Անհոգ մ'ըլլաք. յա-
ւիտենական կենաց համար անցաւոր
կեանքը արհամարհեցէք. Աստուծոյ
կամքը, որ է ձեր գերագոյն երանու-
թիւնը, աշխարհիս հաճոյիցը հետ մի
փոխէք:

Տ.

Վերջապէս ձեր վախը փարատելու
համար երկու բան ալ մտքերնիդ ձդեմ
սուրբ գրոց երկու խօսքովը: Ար վախ-
նաք որ ձեր աղանդէն հեռանալով
պատիւնիդ և հարստութիւննիդ պիտի
կորստունցրնէք, և անանկ աղքատու-
թեան մէջ պիտի իյնաք՝ որ ուտելու
հաց ալ պիտի չցանէք: Բայց Քրիս-
տոսի ճշմարիտ հաւատքը ընդունելու
համար ձեր ձեռքը, ոտքը, աչքը ու
նաև կեանքերնիդ ալ հարկաւոր ըլլայ

տալու՝ մի վախնաք, բաւական է որ
 ձեր հողին փրկուի . « Այա իցէ քեզ
 միաձեռանի կամ հաղ մաանել ՚ի կեանս,
 քան թէ երկուս ձեռս և երկուս ոտս
 ունիցիս, և անկանիցիս ՚ի հուրն յա-
 լիտենից » (Մատթ . ԺԸ) : « Այա ի-
 ցէ քեզ միով աղամբ մաանել ՚ի կեանս,
 քան երկուս աչս ունել, և անկանել ՚ի
 դեհեն » (Մարկ . Թ) : Աս բանս Վր-
 րիստոս ըսաւ . և աս խրատը պահե-
 լու ու յաւիտենական փրկութեան հաս-
 նելու համար՝ անթիւ անհամար քրիս-
 տոնեաց գիւցազոււններ՝ իրենց պատի-
 ւը, հարստութիւնն ու ինչուան կեան-
 քերնին ալ բանի տեղ չգնելով՝ արհա-
 մարհեցին : Անաւանդ թէ ան բանն
 որ ձեզի վախ կը բերէ՝ իրենց մեծ յոյս
 ու քաջալերութիւն էր, վասն զի կը
 տեսնէին որ ժամանակաւոր բարկքը
 զոհելով՝ յաւիտենական փառաց ար-
 ժանի կ'ըլլային :

Բայց որովհետև դուք հիմակուհի-
 մա այնչափ լոյս չունիք որ աղէկը ձանչ-
 նաք, և ոչ այնչափ եռանդ ունիք աս

զիւցազնաւիան զօհր կատարելու, հաս-
 տատ կեցէք, ու մի տարակուսիք որ
 Աստուծոյ նախախնամութիւնը ձեր
 հիմնական կենաց վրայ ալ հոգ կը
 տանի: Ինչպէս ես՝ նմանապէս դուք
 ալ զիտէք որ շատ մարդ նորազանգու-
 թենէ յուղղափառութիւն դառնալով
 իրենց պատիւը, համարմունքն ու
 հարստութիւնը շատցուցին: Յիշեցէք
 որ աս ձեր ընելիքը Աստուծոյ հետ է՝
 որ ձեր ամէն մէկուն մաղը համրած
 է. « Այլ և ամենայն հերք զլիտոյ
 ձերոյ թուեալ են » (Ղուկ. ԺԲ): Աս-
 խօսքերով կ'ուզեմ զձեզ վստահացը-
 նել Աստուծոյ ողորմութեանը վրայ,
 որ ինքն ըլլալով ամէն պարզեաց բաշ-
 խողը՝ զձեզ ալ երեսէ շնորհ, թէպէտ
 և բոլոր աշխարհքէս լքեալ, ու անբեր-
 ժայտի մը զլուխը մնացած ըլլաք:
 « Մի հոգայք ընդ հոգւոյ թէ զինչ
 ուսիցէք, և մի ընդ մարմնոյ թէ զինչ
 զգենուցուք » (Ղուկ. ԺԲ): « Մի
 այսուհետեւ հոգայցէք և ասիցէք, զինչ
 կերիցուք կամ զինչ արբցուք. քանզի

դիտէ հայրն ձեր երկնաւոր՝ թէ պիտոյ է ձեզ այդ ամենայն : Խնդրեցէք նախ զարքայութիւնն Աստուծոյ և զարգարութիւնն նորա , և այդ ամենայն յաւելցի ձեզ » (Մատթ . 2) : Գուք ձեզի ընկածն բռէք , առանց սպասելու որ երկնքէն պատրաստուած սեղան իջնայ՝ ինչպէս որ անխելք աղանդաւորները կ'ընեն : Աստուած չուզեր որ դուք սաստիկ վախկոտ ըլլաք . որչափ որ կրնաք՝ ձեր ճարտարմտութիւնն ու վայելուչ հնարքները բանեցրնելէն ետքը՝ ձեր երկնաւոր հօրը ապաւինեցէք , որ « Գիտէ թէ պիտոյ է ձեզ այդ ամենայն » : Արբոր վախը ձեր վրայ տիրէ , աս վկայութիւնս կրկին կրկին կարգացէք , և ուշադրութեամբ վրան մտածեցէք . և դուք որ սովորութիւն ունիք մարդկանց խոստմունքներուն հաւատալու , մանաւանդ անոնց որ պատուաւոր ու հարուստ մարդիկ են , և ամենայն զգուշութեամբ անոնց տալիքի թղթերը կը պահէք , Աստուծոյ վրայ ալ դէժ նոյնչափ վստահութիւն

ունեցէք . որովհետեւ իրեն պատիւն ու
մեծութիւնը բոլոր աշխարհիս պատիւ-
ներէն վեր է :

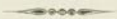
Չեղ տեսնեմ , սիրելիք , մտքերնիդ
որոշեցէք . վասն զի դուցէ կարճ է
ժամանակը , և դուցէ մահը հասեր է
ձեր քովը : Թէ որ հիմա սոսազումը
մերժէք , դուցէ ալ երկայն ժամանակ
չունենաք ձեր յաւիտենական վիճակին
վրայ մտածելու : Ես քաղաքիս մէջ
(Նինովա) ձեր կրօնակիցներէն մէ-
կը որ շատ հարուստ մարդ էր՝ այսպի-
սի ազգում մը ունենալով , միտքը դրաւ
որ քիչ ատենէն իր աղանդը թողու ,
և ուղղափառ ըլլայ . բայց մարդկային
նկատմանց համար օրէ օր՝ ամսէ ամիս՝
տարուէ տարի թողլով անփոյթ եղաւ :
Վեց տարի անցաւ վրան , որ մընաւա-
կէն ելլելու ատենը յանկարծակի կա-
թուած մը իջաւ վրան , ու քիչ ատե-
նէն հողին փշեց , և գնաց անդիլի աշ-
խարհք՝ իրեն դարձը ուշացրնելուն
պատասխանը տալու ահաւոր դատա-
ւորին գիմացը : Աղէկ մտածեցէք .

վասն զի հոգւոյ փրկութեան վրայ մը-
տածելէն խելացի ու հարկաւոր բան
չկայ :

Սիրով ընդունեցէք, կ'աղաչեմ, աս
իմ զրբոյկս՝ որուն մէջ աւելի ջանացայ
ձեր հոգւոյն օգտակար ըլլալ՝ քան թէ
իմ դարձս քարոզել : Եստուած տայ
որ հիմա երկրիս վրայ հոռմէական
սուրբ և ուղղափառ եկեղեցւոյն մէջ
մէկզմէկ դո՞նենք, ետքը անդին ալ ար-
քայութեան մէջ մէկտեղ երանելի ըլ-
լանք . Եմէն :



Յ Ա Ն Կ



Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն	5
Թէ ի՞նչ պատրաստութիւններով կրնայ մէկը արժանի ըլլալ՝ Քրիստոսի ճշմարիտ հաւատքը ճանչնալու . . .	20
Աղօթք առ Աստուած՝ անոնց համար շարագրած՝ որ տարակոյս ունին ի րենց հաւատքին ճշմարտութեանը վրայ . որով արժանի ըլլան Քրիս- տոսի ճշմարիտ հաւատքին մէջ ապ- րելու և մեռնելու շնորհքին . . .	22
ԱՆՎՈՐԻՆՆԵՐ Ա . Եկեղեցին ին- չուան հինգերորդ դար ինչ բան որ հաւատաց կամ սորվեցուց որ հա- ւատան , սէտք է որ նորազանգ- ներն ալ նոյն բաներն ընդունին , և հաւատան անոնց	39

- Առաջաբան-Բ. Վրիստոսի մէկ
ճշմարիտ եկեղեցիէն զսա՛ չէ ե.
զած, ու չկրնար ըլլալ աշխարհիս
վրայ ուրիշ ճշմարիտ եկեղեցի . 43
- Առաջաբան-Գ. Հատեական, Լու-
սերական և Կալվինական եկեղե-
ցիները չեն կրնար ըսուիլ անխախտ
Վնի մի և նոյն ճշմարիտ եկեղեցի . 47
- Առաջաբան-Դ. Վրիստոսեայք
որ և իցէ կրօնի մէջ ապրեւով չեն
կրնար փրկուիլ 48
- Առաջաբան-Ե. Վրիստոսի ճշմա-
րիտ եկեղեցին ճանչնալու հա-
մար, պէտք է դիտել մէկ քանի
յայտնի նշաններ, որ են եկեղե-
ցւոյն մի, սուրբ, կաթուղիկէ և
առաքելական ըլլալը 50
- Առաջաբան-Զ. Վրիստոսի ճշ-
մարիտ եկեղեցին չկրնար սխալիլ,
ոչ վերցուիլ, և ոչ ծածուկ մնալ . 58
- Առաջաբան-Է. Չկրնար մէկը հա-
ւատքով միայն փրկուիլ՝ առանց
բարի գործքերու 62
- Առաջաբան-Ը. Վրիստոսի ճշմա-
րիտ եկեղեցւոյն մէջ գտնուելու
համար՝ բաւական չէ հաւատոյ
մէկ քանի դիտաւոր մասանցը հա-
տալ, հասկա պէտք է ամենուն ալ
հաւտալ 66

Սիւրբ Կոնստանդին և Էւբուսիանայի միջնակներ :	
— Հռոմէական գաւառներու թիւնքի սկիզբունքն ու վարդապետութիւնները .	70
— Կորնթականից սկիզբունքն ու վարդապետութիւնները	73
Սուրբ գրոց վրայ	91
Աւանդութեան վրայ	97
Խորհրդոց վրայ	102
Հաղորդութեան վրայ	105
Պատարագի վրայ	114
Խոստովանութեան վրայ	123
Թէ խոստովանանքը անտանկէ բան չէ	128
Քաւարանի վրայ	135
Կերտութեան վրայ	141
Յարգութիւն սրբոց	144
Հռոմայ քահանայատեալին վրայ .	154
Շնորհաց և անձնիշխանութեան վրայ .	162
— Կորնթականից վարդապետութիւնը .	163
— Վարդապետութիւն ուղղափառ եկեղեցւոյ	168
Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցւոյն վր .	181
Հռոմէական եկեղեցւոյն վրայ կան ճշմարիտ եկեղեցւոյ նշանները .	184
Կորնթականից եկեղեցիները չունին Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցւոյն նշանները	191
Այլ և այլ պատճառներ ու առաջ	

արկուծիւններ , որոնցմով մարդ կը համոզուի թէ պէտք է կաթու ղիկէ եկեղեցւոյ մէջ ապրիլ ու մեռնիլ	201
Բացայայտութիւն ուղղափառական ճշմարտութեանց	250



